శ్రీః

శ్రీరస్తు

శ్రీమద్ధారీతకులతిలకైః వైదికసార్వభౌమైః

శ్రీమద్వేఙ్కటనాథార్యైః

అఖిలవైదికకర్మానుష్ఠానసౌకర్యాయ విరచితమ్

ఆశౌచశతకం, తద్వ్యాఖ్యానంచ

కోంబూరు, వఙ్గీపురమ్, శ్రీనివాసరాఘవాచార్యైః

ఫణిపురమ్, కేశవభట్టార్యైః

మైసూరు సద్విద్యాశాలాధ్యక్షైః

పెరీస్వామి తిరుమలాచార్యైశ్చ సహ

పరిశోధ్య

మణ్ణయమ్, దామోదరమ్, అళశిఙ్గరాచార్యేణ

మద్రాస్ తిరువల్లికేణి శ్రీసరస్వతీభణ్డారస్య

ప్రథమశాఖాభూతాయామ్

మైసూరుసద్విద్యామన్దిరముద్రాశాలాయామ్

ముద్రాపితం సద్విజయతేతరామ్.

సవ్యాఖ్యానాశౌచశతకవిషయానుక్రమణికా.

సవ్యాఖ్యానాశౌచశతకాఖ్యగ్రన్థస్థశుద్ధాశుద్ధపత్రికా

పుటే	పఙ్క్తౌ	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧	౪	సదాచాకశ్మ్రిద్ధ	సదాచారశ్రద్ధ
,,	౧౬	పూర్ణోఽపదేశో	పూర్ణాఽపదేశో
౨	౧౫	అపూర్ణోఽపదేశశ్చ	అపూర్ణాఽపదేశశ్చ
౩	౩	ఇత్యాదరాన్వ	ఇత్యాదిభిరాన్వ
,,	౧౭	వృద్ధేః	వృద్ధైః
౬	౨౬	శ్రౌతస్మార్తం	శ్రౌతంస్మార్తం
౯	౯	సత్యపి	సత్స్వపి
,,	౨౧	దశాహాన్తం	దశాహాన్తే
,,	౨౪	తథా	తదా
౧౦	౯	భవిష్యత్పురాణే	భవిష్యత్పురాణ
౧౬	౮	యథాభుఙ్క్తే	యదాభుఙ్క్తే
౧౭	౫	పత్నీసంబన్ధ	పత్నీసమ్బన్ధి
,,	౮	సాపత్న్యానాం	సాపత్యానాం
౧౮	౭	నాశౌచేసూతకం	నాశౌచంసూతకే
,,	౧౭	త్రిదినాన్యఘం	త్రిదినాద్యఘం
౧౯	౨౩	స్పృష్టాస్పృష్టిం	స్పృష్టస్పృష్టిం
౨౧	౩	ద్విగుణా	ద్విగుణో
,,	౮	నిత్యన్నైమిత్తికం	నిత్యంనైమిత్తికం
౨౪	౧౩	శ్మోత్రియేషు	శ్రోత్రియేషు
౨౭	౧	రిక్తపిణ్డవిషయమితి	రిక్తసపిణ్డవిషయమితి
౨౮	౧౮	ముత్తరత్రాభి	ముత్తరత్రాపి
౩౩	౧౦	మవిభక్తానాం	మపిభక్తానాం
౩౪	౨౫	వృత్తంస్వాధ్యాయ	వృత్తస్వాధ్యాయ
౩౫	౨	వృత్తంస్వాధ్యాయ	వృత్తస్వాధ్యాయ
౩౮	౧౪	జాతేమృతేవా	జాతమృతేవా

పుటే	పఙ్క్తౌ	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౩౮	౨౫	కారిత్వాచ్చ । అత్ర	కారిత్వాచ్చాత్ర
౩౯	౧	నిశాశుద్ధైస్తు	నిశాశ్శుద్ధైస్తు
,,	౬	తాసుఉచ్యతే	తాసువిద్యతే
,,	౨౬	సూతికాది	సూతకాది
౪౨	౨౧	ఈదృశపుత్రేణ ।	ఈదృశపుత్రమరణే,
౪౩	౧౭	యథోక్తైనైకత్వేన	యథోక్తైనైవకల్పేన
౪౪	౯	పూర్వమదత్తాయాసా	పూర్వంప్రదత్తాయాయా
,,	౨౩	యాంపిత్రో	యాగపిత్రో
౪౭	౧౨	పుల్లిఙ్గ	పుంలిఙ్గ
౪౮	౨	మాసైషడ్భి	మాసైష్షడ్భి
౫౨	౧౦	ద్వ్యంశఉద్ధార్యః	ద్వ్యంశముద్ధార్యం
,,	౧౦	నిరంశికా	నిరంశకా
,,	౧౭	త్రిభాగంతు	త్రిభాగాంతు
౫౩	౨౧	రాత్రివిలక్షణత్వాత్	తస్యరాత్రివిలక్షణత్వాత్
,,	౨౨	తస్యశ్రుతేః,	శ్రుతేః,
౫౫	౨౧	శోషిణామ్	శాలినామ్
౫౬	౨౦	త్రివాసామ్రియేత,	త్రివసన్మ్రియేత,
౫౭	౨౨	తోర్ధ్వన్దైహికే	తౌర్ధ్వదైహికే
౬౩	౨	పతేత్వాశౌచే	వీతేత్వాశౌచే
,,	౧౯	దశాహాభ్యన్తరశ్మ్రియేతా	దశాహాభ్యన్తరశుమ్రియేతాం
౬౪	౨౬	సంపృక్తే	సంవృత్తే
౬౫	౨	త్ర్యహాదిస్యాది	త్ర్యహాదిస్స్యాది
,,	౫	త్ర్యహాదిస్యాత్	త్ర్యహాదిస్స్యాత్
,,	౨౫	జన్మని	జన్మనీ
౬౭	౧౬	విశుద్ధిస్యాత్స్వ	విశుద్ధిస్స్యాత్స్వ
,,	౨౧	వ్రజేత్" "నాల్పాద్దీర్ఘమ్"	వ్రజేన్నాల్పాద్దీర్ఘమ్

పుటే	పఙ్క్తి	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౬౮	౨౩	యోగతః	శేషతః
౬౯	౧౫	దశాహాచ్చుద్ధిమగ్నిదః	దశాహాచ్ఛుచిరగ్నిదః
౭౧	౮	నాతిసూతకమ్	నాపిసూతకమ్
,,	౨౫	సద్యశ్శౌచాస్సగోత్రిణః	సద్యశ్శౌచాస్తు గోత్రిణః
౭౨	౨౪	సూతకేహీనం	సూతకహీనం
౭౪	౧౧	షష్ఠ్యర్థే	సప్తమ్యర్థే
౭౬	౨౬	అన్యగృహే	అన్యతరగృహే
౭౯	౫	సూతకంభతి	సూతకంభవతి
,,	౨౫	అభోక్తుః	అఘభోక్తుః
౮౦	౭	పత్న్యాః	పత్న్యాః
౮౩	౬	తత్ప్రీతియోగినోః	తత్ప్రీతియోగినా
౮౪	౨	మధ్యగతాఽహర్వ్రతి	మధ్యగతమహర్వ్రతి
,,	౨౧	తదాభావాత్తా	తదభావాత్తా
౮౬	౨౫	యోనిసబంధ	యోనిసమ్బంధ
౮౮	౪	బూభృత్సు	భూభృత్సు
౮౯	౧౩	పూర్వజుష్టస్స్వ	పూర్వజుష్టస్వ
౯౩	౧౯	విశజ్ఞ	విశ్వజ్ఞ
౯౪	౧౪	తథా	తదా
,,	౨౩	మామనాధృత్య	మామనాదృత్య
౯౫	౧౪	నజుహ్వాత్యు	నజుహూత్యు
౧౦౦	౮	యావాన్మాసత్రయం	యావన్మాసత్రయం
,,	౧౭	షడబ్దైశుద్ధిమా	షడబ్దైశ్శుద్ధిమా
౧౦౧	౧౯	త్యక్తకృత్యత్వేన	త్యక్తాకృత్యత్వేన
,,	౨౫	గృహిణీ	గృహిణి
౧౦౨	౨౨	దేవోత్సవశ్శాద్ధ	దేవోత్సవశ్రాద్ధ
౧౦౩	౧	షద్యశౌచమ్	సద్యశ్శౌచమ్
౧౦౪	౨౧	సూతికాశౌచీ	సూతికాశౌచి

పుటే	పఙ్క్తౌ	అశుద్ధమ్	శుద్ధమ్
౧౦౬	౧౧	బ్రహ్మచారి	బ్రహ్మచారీ
౧౦౭	౯	యదాత్మాశుచి	యదాత్మాఽశుచి
౧౧౦	౧౩	కరణాప్రసక్తౌ	కరణప్రసక్తౌ
,,	౨౧	వర్జ్యత్వమాహో	వర్జ్యత్వమాహ
,,	౨౬	శావాసూతకాభ్యాం	శావసూతకాభ్యాం
౧౧౨	౪	శావోక్తం	శవోక్తం
,,	౬	త్వరంవర్ణం	ద్వరంవర్ణం
,,	౨౩	మజుర్యాత్	మలజుర్యాత్
౧౧౬	౨	విధివిధానేపి	విధ్యవిధానేపి
౧౧౮	౧౯	పాదయోరగ్రే	పార్శ్వయోరగ్రే
౧౧౯	౧౧	జ్ఞాతిమేవ	జ్ఞాతిమేవవా
,,	౧౬	మోషితా	మోతామ్
౧౨౦	౨౩	శూద్రప్రేతా	శూద్రఃప్రేతా
౧౨౧	౧౮	త్రిరాచమేత్	త్రిరాచామేత్
౧౨౬	౭	మాసతుల్యా	మాసతుల్యాః
౧౨౮	౧౫	దశాద్యుక్తః	దశాద్యుక్తాః

శ్రీ అఘవివేచనగ్రన్థస్థశుద్ధాశుద్ధప్రకాశకపత్రికా శ్రీ

౧	౧౮	తత్పుత్రీపితా	తత్పుత్రపితా
౨	౨౧	అవాగ్దత్తా	అర్వాగ్దత్తా
,,	౨౬	దశాహవిధిః	దశాహాదివిధిః
౩	౨	దాహస్యతదానీమభావే	దాహాభావాదినా
౪	౭	సపిణ్డానాంస్యాత్	సపిణ్డానాం నస్యాత్
,,	౮	భ్రాతృవ్యతిరిక్తానాం	భ్రాతృవత్
,,	౯-౧౦	పిత్రోరిత్యాది— ఇత్యుక్తప్రకారమేవేత్యన్యోగ్రన్థోఽధికః	
౭	౬	రాజ్ఞః	రాజ్ఞి

శ్రీరస్తు

ఆశౌచశతక వ్యాఖ్యానమ్

ముకున్దమరవిన్దాక్షమిన్దిరేశమరిన్దమమ్ । వ
న్ద్యం వన్దేయవన్దారుమన్దారకమనిన్దితమ్ ॥

వ్యాఖ్యానపీఠికా

అశక్తోఽపి సదాచారశ్రద్ధయోత్థాప్య చోదితః । విష్ణునా విప్రరూపేణ పునరప్యనుశాసితః ॥ స్మృతిభ్యస్సారముద్ధృత్య శతశ్లోకీసమన్వితమ్। ఉదైరయమహం విష్ణోః ప్రసాదాదఘనిర్ణయమ్ ॥ తస్యేదానీం యథాప్రజ్ఞం వ్యాఖ్యామాఖ్యాతుముత్సహే । తత్రానుక్తదురుక్తాది క్షన్తుమర్హన్తి సాధవః ॥ మాత్సర్యేణ నహి ప్రయోజనమతో నిర్మత్సరా మత్కృతం గృహ్ణీధ్వం సుధియోఽఘనిర్ణయమిమం శఙ్కాతమోభాస్కరమ్ । యోఽనేకస్మృతిదర్శితార్థలహరీమేకో వ్యనక్త్యఞ్జసా యస్మిన్ సఙ్గ్రహతోఽపి సన్త్యతిశయా యద్ధారకః పూజ్యతే ॥ * ॥

నను ప్రాచీనాశౌచసఙ్గ్రహస్య విద్యమానత్వాత్ కిమర్థమయమితి చేన్నైవమ్, అతిశయస్యాత్ర విద్యమానత్వాత్। నహి విత్తమస్తీతి నిధిత్యాగః। నన్వత్ర కథం పూర్వసఙ్గ్రహతోఽప్యతిశయాస్సన్తీతి చేత్ ; అనేకస్మృతిసారసఙ్గ్రహాదితి బ్రూమః । అపిచ, బహుధా శోధితోఽనుక్తిదురుక్తిపునరుక్తినిరర్థకోక్తివియుక్తో విషయవ్యవస్థాయుక్తోఽసఙ్కీర్ణః పూర్ణోపదేశోఽయమఘనిర్ణయః । స చాశౌచదశకం నామ సఙ్గ్రహోఽనుక్త్యాదిదోషనివాసః । తథాహి - “స్నానం పితుస్సర్వదా జ్ఞాతీనాం పతనాత్” ఇత్యత్ర పతనభేదేన

ఆశౌచం నాభ్యధాయి। "పరాశ్రయాసు" ఇత్యత్ర భర్తురఘం చ నాభాణి। "సూతికాం హిత్వా" ఇత్యత్ర జనకసూతకసద్భావో నాభాషి। తత్రైవ చ పితృజ్ఞాత్యోః పితోర్వా అన్యతరమరణాశౌచే అన్యతరమరణాశౌచం, పితృజ్ఞాత్యోరేకతరమరణాఘే అన్యతరదాహే అగ్నిదాశౌచం చ ప్రతిసన్ధాతుం నాబోధి। "ప్రభాతే త్ర్యహమ్" ఇత్యత్ర యామశేషే అఘాన్తరాగమే చ త్ర్యహం న సమగ్రాహి। "మాతృభ్రాతా పితృష్వసా" ఇత్యత్ర పుత్రాద్యస్త్ర్యహాశౌచం చ నావాచి। "పిత్ర్యే తు త్ర్యహమ్" ఇత్యత్ర క్రియాద్రవ్యాశౌచాభావో నన్వగాది। తుశబ్దేన "నిశాపి" ఇత్యత్రాపిశబ్దేన చ సంపర్కాఘప్రతిపాదనేఽపి, క్వచిద్వా క్రియాద్రవ్యాఘం నాఘోషి। "పుంప్రసవే తు" ఇత్యత్ర సంపర్కాఘినో గ్రహణాత్, స్త్రీపుత్రాదీనామఘాభావో నాసూచ్యత। "శిష్టాఘమ్" ఇత్యత్ర పుత్రవిషయాశౌచవిశేషో న ప్రత్యపాది। "పునస్సంస్కారే త్ర్యహమ్" ఇత్యత్ర పుత్రతదన్యయోశ్చ పర్ణాస్థిదాహభేదనిబద్ధనాశౌచవైషమ్యం న ప్రాదర్శి। "అనుగతౌ" ఇత్యత్ర అనుగమనాశౌచం వివిచ్య నాఖ్యాయి। అఘాన్తకృత్యం చ న నిరణాయి। ఇత్యాద్యనేకాఽనుక్తిరస్తి। అత ఏవ అపూర్ణోపదేశశ్చ। "తథా జన్మన్యపి" ఇత్యత్ర అపిశబ్దాజ్జన్మాహే దానప్రతిగ్రాహిష్వఘాభావస్య, "పుంప్రసవే తు" ఇతి తుశబ్దేన సంపర్కాశౌచస్య, తదేతి పదేన సూతికాయా అస్పృశ్యత్వాది లక్షణాశౌచస్య, "త్ర్యహం చోభయోః" ఇత్యత్ర చశబ్దేన పితోర్భ్రాతౄణాం చ పూర్ణాశౌచస్య, "త్ర్యహం తు" ఇత్యత్ర తుశబ్దేన పక్షిణ్యాద్యాశౌచస్య, "నైవానుపేతాత్యయే" ఇత్యవధారణేన పితృభ్రాత్రాశౌచస్య, "మృతేప్యుపనయాత్" ఇత్యాదిష్వపిశబ్దాదిభిరనుక్తాశౌచస్య, దుఃఖేన ప్రతిపాదనాద్బహుళామరుక్తిరపి। యద్వా "దినం తత్పక్ష్యస్య" ఇతి తద్గృహే స్థితిమతో జ్ఞాతే సూతకాభావేఽపి తత్కథనాత్, "అల్పాత్పశ్చాదినాధికాత్" ఇతి కలౌ నిషిద్ధస్యాపి క్రమాశౌచస్య ప్రతిపాదనాచ్చ, "విప్రాద్ద్విత్రిచతుర్గుణాః" ఇతి ధారేశ్వరమేధాతిథివిశ్వరూపవిజ్ఞానేశ్వ

రానాదృతవర్ణాశౌచవైషమ్యోక్తేశ్చ, స్రావాదిష్వపి "స్నానంపితుస్సర్వదా" ఇతిస్నానమాత్రప్రతిపాదనాచ్చ, "మృతాసువా" ఇత్యత్రజ్ఞాతేర్మృతౌ దినమాత్రకథనాచ్చ, ఇత్యాదిర్వామరుక్తిః। "చౌలాత్ ప్రాగ్గ్రహణాశ్రయే" ఇత్యుక్తాశౌచస్యైవ, "క్షురాద్వ్రతవిధేః ప్రాక్" ఇత్యనేనచ, "పరాశ్రయాసు" ఇత్యుక్తస్యైవసూతకస్య, "ఏవమునారసే" ఇత్యనేనచపునరుక్తత్వాత్పునరుక్తిః। తథావర్ణానామన్యోన్యసమ్బన్ధస్య కలౌ నిషిద్ధత్వేఽపి తదఙ్గీకారేణ, "బాన్ధవేహీనే" ఇతి పరస్పరాశౌచకల్పనాన్నిరర్థోక్తిః। తథా దౌహిత్రాదేర్మృతౌ మాతామహాదేస్త్ర్యహపక్షిణ్యోశ్చ, పుత్ర్యాః పిత్రోశ్చ మిథస్త్ర్యహపక్షిణ్యోశ్చ, మృతివిషయనిర్హారే స్వజాత్యుక్త ద్విగుణాశౌచయోశ్చ, పితృమృతౌ పుత్రస్య శిష్టాహదశాహాశౌచయోశ్చేత్యాదీనాంవ్యవస్థాయా అకృతత్వాదవ్యవస్థితవిషయశ్చసః। తథా దశాహార్హజ్ఞాతిషు, త్ర్యహాశౌచిమాతామహాదిషుచ, పక్షిణ్యాశౌచియోనిసమ్బన్ధిషుచ, పిత్రోస్తత్సహజేష్విత్యుక్త పక్షిణ్యాశౌచ సఞ్చారాత్ సఙ్కీర్ణశ్చసః। అతఏవ అశోధితశ్చ।

అస్మాభిస్తు పరాశ్రయానౌరసపుత్రాణాం ప్రాచుర్యేణాభావేఽపి క్వచిత్తత్సమ్భవాద్వా తత్రానుక్తవిశేషవివక్షయావా తదాశౌచముక్తమ్। ఏవం సమానోదకసగోత్రయోశ్చ వృద్ధేః క్వచిత్ప్రత్యభిజ్ఞానాత్తదఘం సంగృహీతమ్। క్రమగుణాశౌచయోస్తు విజ్ఞానేశ్వరాదిభిర్దూషితత్వాత్కలౌ నిషిద్ధత్వాచ్చ నాభిధానమ్। అత్యన్తాభావాదేవ వర్ణానాం పరస్పరాశౌచానుక్తిః। తథా వర్ణానాంస్రావాద్యాశౌచస్య సర్వసాధారణత్వేన విజ్ఞానేశ్వరాదిభిః ప్రతిపాదనాద్బహుస్మృతిసంమతత్వాచ్చ, తదాశౌచవైషమ్యానాదరః। ఏవమన్యదపిబోద్ధవ్యమ్। అతోఽత్ర ప్రాచీనసంగ్రహానుక్తాశౌచప్రతిపాదనాత్సన్త్యతిశయా ఇతి సిద్ధమ్। అనేన గ్రన్థానారమ్భచోద్యం గర్భస్రావగతమిత్[illegible]లమతిప్రసఙ్గేన.

వ్యాఖ్యానప్రారమ్భః

ఇహసంగ్రహకారస్తావత్ ప్రారిప్సితస్యగ్రన్థస్య నిష్ప్రత్యూ

హ నిర్వహణార్థం మాదౌ నిజేష్టదేవతాం నమస్కృత్య వక్ష్యమాణం ప్రతిజానీతే

ఆశౌచశతకమ్

{ సురాసురశిరోరత్నం బ్రహ్మరుద్రాదిసేవితమ్ । ప్ర
ణమ్య పుణ్డరీకాక్షం వక్ష్యామ్యాశౌచనిర్ణయమ్ ॥ ౧ ॥ }

సురాసురేభ్యస్సర్వేభ్యోప్యుత్కృష్టతమం బ్రహ్మరుద్రాదిభిర్బృన్దారకబృన్దైరన్వితపాదారవిన్దం పుణ్డరీకాక్షం పరంబ్రహ్మ ప్రణమ్య భక్తిశ్రద్ధాపూర్వకం త్రివిధైః కరణైః ప్రకర్షేణ నత్వా ఆశౌచనిర్ణయం నామ గ్రన్థం వక్ష్యామి.

నన్వాశౌచాపరిజ్ఞానే తన్నిర్ణయజ్ఞానం కథమిత్యాశఙ్క్య తదేవాదౌ వివృణోతి

{ నిమిత్తం పిణ్డదానాదేః పురుషస్థమశుద్ధికృత్ । కా
లస్నానాపనోద్యం యత్తదాశౌచమితీర్యతే ॥ ౨ ॥ }

ఆదిశబ్దేన ప్రేతకర్మాణ్యుచ్యన్తే । అయమర్థః - ముఖ్యకర్తుర్దాహాదిసపిణ్డీకరణాన్తప్రేతకృత్యస్య, సపిణ్డసమానోదకయోరుదకాఞ్జలిప్రదానస్య, బన్ధూనాంస్నానమాత్రస్య చ, నిమిత్తభూతమ్, పురుషస్థమ్, ఉపలక్షణం చైతత్, ద్రవ్యస్థమపీత్యర్థః, ఆశ్రయద్వారా ద్రవ్యాణామపి దుష్టత్వాత్ । అతఏవ మధ్వాదీనాం కేషాంచిద్ద్రవ్యాణామఘాభావోక్తిః; తథోత్తరత్ర వక్ష్యతే । అశుద్ధికృత్ - కర్మానర్హత్వకృత్, జపహోమాధ్యయనాదిపర్యుదాసకమిత్యర్థః । అతఏవ కర్మణాం త్యాగో వక్ష్యతే । ఏతచ్చాఘం జ్ఞాతమేవ కర్మానర్హత్వకృద్భవతి, “శృణుయాద్యో హ్యనిర్దశమ్” “జ్ఞాత్వా తద్దినమారభ్య” ఇతిమన్వాదిభిర్జన్మమృతిజ్ఞానోత్తరకాలమేవాశౌచవిధానాత్ । (కాలస్నానాపనోద్యమ్) కాలాపనోద్యం స్నానాపనోద్యం కాలస్నానాభ్యామపనోద్యమితి విభజ్యార్థో విజ్ఞేయః । కాలశబ్దేన పక్షిణ్యహస్త్ర్యహదశాహాదయ ఉచ్యన్తే । స్నానమత్ర సచేలాసచేలరూపమ్ । ఏవం

భూతం యత్తదేవాశౌచశబ్దవాచ్యమ్ । తథా విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ వా ॥
ఆశౌచశబ్దేన కాలస్నానాపనోద్యః పిణ్డోదకదానవిధేరధ్యయనాదిపర్యు
దాసస్య చ నిమిత్తభూతః పురుషగతః కశ్చనాతిశయః ప్రతిపాద్యతే ॥ * ॥
ఇతి । కాలాపనోద్యమ్ - అన్తశ్శవనిమిత్తగ్రామాశౌచమ్ , పితృవ్యతిరిక్త
జ్ఞాతీనాం ప్రసవాశౌచంచ । స్నానాపనోద్యమ్ - జ్ఞాయమానసంబన్ధబ
న్ధుమరణాశౌచం సద్యశ్శౌచం చ । కాలస్నానాభ్యామపనోద్యమ్ - సపి
ణ్డసమానోదకసగోత్ర మాతృవర్గమరణాశౌచం సంపర్కాశౌచంచ .

అత్ర కర్తవ్యాకర్తవ్యే వివినక్తి శ్లోకషట్కేన .

శావేచ సూతకేఽఘాఖ్యే కర్మణాం త్యాగఇష్యతే । ద్ర
వ్యాణ్యపి ప్రదుష్యన్తి స్వాధ్యాయశ్చనిషిధ్యతే ॥ ౩ ॥
సాన్ధ్యంకర్మాగ్నిహోత్రంచ ప్రేతకార్యాణిచాప్లుతః । కు
ర్యాదన్యేన హోమం తు కారయేన్నాన్యదాచరేత్ ॥ ౪ ॥
నదేయంనప్రతిగ్రాహ్యమఘే దేయం సదాఽఽపది । గ్రా
హ్యంపరైశ్చ తత్రాన్నం తదహర్మాత్రవృత్తయే ॥ ౫ ॥
దధిక్షీరం ఘృతం శాకం పటుపుష్పం తిలౌషధే । కాష్ఠం
మూలఫలే మాంసం మధు కూపామ్బుచాజినమ్ ॥ ౬ ॥
పణ్యాన్యఘేపిగృహ్ణీయాత్స్వయం తు స్వామ్యనుజ్ఞయా ।
భక్ష్యజాతం తథా పక్వమపక్వంతణ్డులాదికమ్ ॥ ౭ ॥
అన్నసత్రరతస్యైవ గ్రాహ్యమిత్యఙ్గిరా మునిః । పుణ్య
త్వాత్పుత్రజన్మాహే దేయం గ్రాహ్యం తథాపరైః ॥ ౮ ॥

అఘసంజ్ఞికే శావే సూతకేచ కర్మణాం త్యాగఏవ, నత్వనుష్ఠానమ్ । అ
త్రాఘాఖ్యఇత్యధికోక్తిః, పరత్ర యత్రయత్రాఘశబ్దస్తత్ర తత్ర సమ్భావేవి
షయేశావసూతకయోరుభయోరపి గ్రహణార్థా । తత్ర ద్రవ్యాణ్యపిప్రక
ర్షేణదుష్యన్తి, అపిశబ్దస్సముచ్చయే । నకేవలమఘేపురుషఏవదుష్టః, కిన్తుద్ర
వ్యాణిచ । స్వాధ్యాయశ్చనిషిధ్యతే, చశబ్దాన్మన్త్రజపాదికంచ । అత్ర
మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ సూతకే కర్మణాం త్యాగస్సన్ధ్యాదీనాంవిధీయతే ॥ * ॥ ఇతి ।

కాత్యాయనశ్చ — ॥ వా ॥ ఆశౌచేసూతకే ప్రేతకేచసన్ధ్యోపాసనాదీని నిత్యకర్మాణి, స్వాధ్యాయదానప్రతిగ్రహాదీనిచవర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిశ్చ — ॥ వా ॥ నిత్యానివినివర్తేరన్వైతానవర్జమ్, శాలాగ్నౌచైకఇత్యేకే ॥*॥ శ్రీవిష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ మృతబన్ధోర్దశాహానికులస్యాన్నం నభుజ్యతే । దానంప్రతిగ్రహోహోమఃస్వాధ్యాయశ్చనిషిధ్యతే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవమేవమానవీయ్యమపివచనమ్ । తత్ర "ఉభయత్రదశాహాని" ఇతి భేదః । ఉభయత్ర - శావేసూతకేచ । అత్ర ప్రతిగ్రహనిషేధస్మరణాద్ద్రవ్యాణాం దుష్టత్వమవగమ్యతే । హోమనిషేధః స్వయంకరణే, నత్వన్యకరణే । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ సూతకీచాదశాహంతునకుర్యాద్దేవతార్చనమ్ । నకుర్యాత్పితృకార్యాణిదానం హోమం జపం తథా ॥ * ॥ జపమితి సామాన్యోక్తేస్సర్వమన్త్రజపనిషేధః । ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ దేవతాభిధానంచాప్రయతో నవదేత్ ॥ * ॥ ఇతి । ధ్యానేతు నదోషః, అభిధానస్యవర్జ్యత్వోక్తేః । తథారహస్యామ్నాయబ్రాహ్మణేశ్రూయతే — ॥ వా ॥ నహ్యస్తిమనసఉపఘాతః, అన్తరేణమలవద్వాసినీం సూతికాంశవస్పృష్టకంచ ॥ * ॥ ఇతి । భరద్వాజశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మనోహిశుద్ధమన్యత్ర సూతోదక్యాశవస్పృశః ॥ * ॥ అత్ర దేవతాభిధానవర్జ్యత్వస్మరణంచ అగ్న్యాదివిషయమ్, నతువిష్ణువిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ అపవిత్రః పవిత్రోవా సర్వావస్థాం గతోపివా । యఃస్మరేత్పుణ్డరీకాక్షంసబాహ్యాభ్యన్తరశ్శుచిః ॥ దేవతాన్తరనామానినాశుచిః పరికీర్తయేత్ । నారాయణస్యనామానిసదా సర్వత్రకీర్తయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః । సాన్ధ్యం కర్మ - సన్ధ్యావన్దనమ్, తచ్చమానసమేవ నతు వాచికమ్ । అగ్నిహోత్రమితి సాయంప్రాతర్హోమమాత్రముచ్యతే, నత్విష్టిపశుబన్ధాది । ప్రేతకార్యాణి - పిణ్డోదకదానాదీని, ఏతాని, ఆప్లుతః - స్నాతః, కుర్యాత్ । హోమమ్ - గార్హ్యేఽగ్నౌకాలయోర్విహితమ్, అన్యేన - ఆశౌచరహితేన, కారయేత్ । తుశబ్దస్స్వయంకరణనిషేధకః । నాన్యదాచరేత్ - అన్యత్కించిద్వైశ్వదేవాదికం శ్రౌతస్మార్తంగార్హ్యంవా కర్మ నకుర్యాత్,

నచకారయేత్ । అత్ర పులస్త్యః — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యామిష్టిం చరుం హోమం యావజ్జీవం సమాచరేత్ । నత్యజేత్సూతకే చాపి త్యజన్ గచ్ఛేదధో ద్విజః ॥*॥ అత్రాన్యసాధ్యేష్ట్యాదికమప్యాచరేత్కిల కిముత అనన్యసాధ్యాం సన్ధ్యామితి సన్ధ్యాయా ఏవావశ్యకార్యత్వద్యోతనార్థమిష్టిచరుగ్రహణమ్ । యద్వా, అఘాగమాత్ప్రాక్ప్రారబ్ధేష్టిచర్వనుష్ఠాన ప్రతిపాదనమిత్యవిరోధః । ఏతన్మానససన్ధ్యావన్దనాభిప్రాయమ్ । యతస్స ఏవాహ — ॥ శ్లో ॥ సూతకే మృతకే వాపి సన్ధ్యాకర్మ న సంత్యజేత్ । మనసోచ్చారయేన్మన్త్రాన్ప్రాణాయామమృతే ద్విజః ॥ * ॥ యత్తు శ్రీవిష్ణుపురాణవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ సర్వకాలముపస్థానం సన్ధ్యయోః పార్థివేష్యతే । అన్యత్ర సూతకాశౌచ విభ్రమాతురభీతితః ॥ * ॥ ఇతి తద్వాచనికాభిప్రాయమ్ । నను , సన్ధ్యావన్దనవిచ్ఛిత్తిః దోషాయేతి చేన్న , మనసైవ కృతత్వాత్ ॥ శ్లో ॥ రాష్ట్రక్షోభే నృపాక్షిప్తే సఙ్గ్రామే శావసూతకే । సన్ధ్యావన్దనవిచ్ఛిత్తిర్నదోషాయ కదాచన ॥ * ॥ ఇతి వాచనికసన్ధ్యావన్దనవిచ్ఛిత్తౌ దోషాభావస్మృతేశ్చ । అత్ర వ్యాసో విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ ప్రక్షిపేత్సూతకే త్వర్ఘ్యం గాయత్రీం తు సముచ్చరన్ । దత్వా ప్రదక్షిణం కుర్యాత్సూర్యం ధ్యాయంస్తతో ద్విజః ॥ * ॥ ఇతి గాయత్రీముచ్చరన్నర్ఘ్యప్రక్షేపమాత్రం కుర్యాత్ , అన్యన్మార్జనవన్దనజపాదికం మనసా కుర్యాదిత్యర్థః । అత్రార్ఘ్యప్రక్షేపమాత్రస్య వాచనికత్వాభ్యనుజ్ఞానాత్ , సన్ధ్యామాత్రానుష్ఠానస్య మానసత్వప్రతిపాదనాత్ , వచనాన్తరాభావేనాన్యకర్మోపలక్షణత్వానుపపత్తేః , శుచినా కర్మ కర్తవ్యమితి శుద్ధేరపి కర్మాఙ్గత్వవిధానాత్ , ప్రత్యుత మన్వాదిభిర్నిత్యానామపి నివృత్తిస్మరణాచ్చ , సన్ధ్యావ్యతిరిక్తం కర్మ మనసాపి న కార్యమితి సిద్ధమ్ । వైయాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ స్మార్తకర్మ పరిత్యాగో రాహోరన్యత్ర సూతకే । శ్రౌతకర్మణి తత్కాలం స్నాతశ్శుద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ కణ్వశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అగ్నిహోత్రహవం కుర్యాదన్యాభావే స్వయం తు వా । కుర్యాత్స్నాత్వాఽఽర్ద్రవాసాస్తు తస్మాత్కాలాదృతేఽశుచిః ॥ * ॥ హోమకాలం

వినాఽన్యకాలే అశుచిరిత్యర్థః । తథాశఙ్ఖః — ॥ వా ॥ స్నానోపస్పర్శ నాన్తమాశౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

ఉదకదానక్రమః

యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ సప్తమాద్దశమాద్వాపి జ్ఞాతయోఽభ్యుపయన్త్యపః । అపనశ్శోశుచదఘమనేనపితృదిఙ్ముఖాః ॥ సకృత్ప్రసిఞ్చన్త్యుదకం నామగోత్రేణవాగ్యతాః । ఏవంమాతామహాచార్యప్రేతానాముదకక్రియా ॥ * ॥ ప్రచేతాశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రేతస్య బాన్ధవాయథావృద్ధముదక మవతీర్య నోత్కర్షేయురుదకాన్తే ప్రసిఞ్చేయురపసవ్య యజ్ఞోపవీతవాససో దక్షిణాముఖా బ్రాహ్మణస్యోదఙ్ముఖాః ప్రాఙ్ముఖాశ్చ రాజన్యవైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమశ్చ — ॥ వా ॥ ఉదకదానం సపిణ్డైః కృతచూడస్య ॥ * ॥ ఇతి । కృతచూడస్య - కృతచౌళస్య , యత్తుమనూక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ నాత్రివర్షస్యకర్తవ్యా బాన్ధవైరుదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి, తద్వర్షత్రయాదర్వాక్పితృవ్యతిరిక్తానాముదకవిధిప్రతిషేధపరమ్ । పితుస్తు తదర్వాగపి శిశుదాహే తర్పణం భవతి , తదపిసపవాహ — ॥ శ్లో ॥ జాతదన్తస్యవాకుర్యాన్నామ్నివాఽపికృతేసతి ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమశ్చ — ॥ వా ॥ దన్తజన్మాదిమాతాపితృభ్యామ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ శిశోస్త్రివత్సరాదూర్ధ్వముదకం పఞ్చసప్తభిః । త్రిరాత్రాత్పిణ్డదశకం సర్వేషాం తర్పణం భవేత్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ త్రివర్షాదుదకంపిణ్డమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ త్రివర్షాదిప్రమీతేభ్యః ॥ * ॥ శ్లో ॥ కన్యాబాలకుమారేభ్యః త్ర్యహాత్పిణ్డోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృత్యన్తరం పితృవ్యతిరిక్తవిషయం మన్తవ్యమ్ । విష్ణుః — ॥ వా ॥ యావదాశౌచం ప్రేతస్యోదకం పిణ్డంచదద్యుః ॥ * ॥ సంవర్తోవిశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ పూర్వాహ్ణేవాఽపరాహ్ణేవా తోయమాశౌచగామిభిః । సంస్కర్త్రే ప్రవబలిర్దేయస్సహిప్రేతస్యబాన్ధవః ॥ * ॥ ప్రచేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దినే దినేఽఞ్జలీన్ పూర్ణాన్ ప్రదద్యాత్ప్రేతకారణాత్ । తావద్వృద్ధిశ్చకర్తవ్యాయావత్పిణ్డస్సమాప్యతే ॥ అత్రయావదాశౌచమితివిష్ణుస్మరణాత్,

"యావత్పిణ్డస్సమాప్యతే" ఇతి ప్రచేతస్స్మరణాచ్చ, దశాహాన్తముదకదానంకుర్యాదితి గమ్యతే.

దశాహమధ్యే దర్శాదిసమ్భవే

యత్తుగాలవవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరాశౌచమధ్యే తు యది దర్శస్సమాపతేత్ । తావత్తైనోత్తరం తన్త్రం పర్యవస్యేత్త్ర్యహాత్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి, తదౌరసాదివ్యతిరిక్తవిషయమ్ । తథా కాలనిర్ణయే — ॥ శ్లో ॥ దశాహమధ్యే సజాత్రిస్త్రిదర్శో వాఽథ భవేద్యది । తోయం పిణ్డం సమాప్యేత తద్దినేనౌరసేతరః ॥ * ॥ ఇతి । వరదరాజసఙ్గ్రహేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దర్శే ప్రేతదినేష్వ సత్యపి తథాదద్యాద్దశాహం సుతః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచమధ్యే విధుసంక్షయశ్చేద్దద్యుర్దశాహం తిలవారిపిణ్డాన్ । పుత్రీసుతో దత్తకఔరసశ్చ శేషాస్సుతాస్తత్రసమాపయేయుః ॥ * ॥ ఇతి । ద్రాహ్యాయణీయేఽపి — ॥ వా ॥ దశాహమధ్యే యది దర్శో భవతి మాతాపితృవ్యతిరిక్తానాం తేనైవపిణ్డసమాపనమ్ ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్తత్రసర్వం సమాపయేత్ । పిత్రోస్తు యావదాశౌచం దద్యాత్పిణ్డం జలాఞ్జలీన్ ॥ మధ్యే పిణ్డసమాప్తిశ్చేత్కులక్షయకరీ భవేత్ ॥ * ॥ అన్యత్రాపి — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే దర్శశ్చేత్పితుర్మాతుర్గురోర్మృతౌ । పిణ్డం దద్యాద్దశాహాన్తమితరేషాం సమాపయేత్ ॥ * ॥ సంగ్రహే చ — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిప్రాప్తౌ దశాహే మధ్యతో యది । వనస్పతిగతే సోమే శిష్టాహం పూర్వవత్క్షిపేత్ ॥ * ॥ తథా అన్యత్ర — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహేఽమావాస్యా యద్యాగచ్ఛేత్తతో బలిమ్ । సమాపయేత్పరః పుత్రో దశాహాన్తం సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైర్దశాహాన్తమేవ పిణ్డోదకవిధానాత్, ॥ శ్లో ॥ ఇన్దుక్షయే యదా మృత్యుః స్త్రియో వా పురుషస్య వా । ఉదకం పిణ్డదానం చ తథా సర్వం సమాపయేత్ ॥ మాతాపిత్రోర్దశాహం స్యాద్యథావిధి సమాపయేత్ । మధ్యే పిణ్డసమాప్తిశ్చేత్కులక్షయకరీ భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి విపర్యయే ప్రత్యవాయప్రతిపాదనాచ్చ, మాతాపితృవిషయే దశా

హామధ్యే దర్శసమ్భవే పిణ్డోదకదానాపకర్షో నాస్తీతి సిద్ధమ్ । ఏవంసతి
॥ శ్లో ॥ ప్రవృత్తాశౌచతన్త్రీస్తు యదిదర్శం ప్రపద్యతే । సమాప్యచోద
కంపిణ్డం స్నానమాత్రం సమాచరేత్ ॥ ఆద్యేన్దావేవకర్తవ్యా ప్రేతపిణ్డో
దకక్రియా । ద్వైరేన్దవేతుకుర్వాణః పునశ్శావంసమశ్నుతే ॥ చన్ద్రద్వయే
బలిర్నైవదేయః ప్రేతస్యశాన్తయే । యదిదద్యాద్ద్విచన్ద్రేతు దాతుఃకుల
వినాశనమ్ ॥ అథోర్ధ్వం కృష్ణపక్షస్య ద్వాదశ్యాంసంస్థితేసతి । తదానీంస
ఞ్చయేదస్థ్నాంనచతుర్థేఽహ్ని సఞ్చయః ॥ త్రయోదశీకళామాత్రతిథౌ
యస్యమృతిర్భవేత్ । నాతిక్రమ్యసినీవాలీం కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రియామ్ ॥*॥
ఇత్యాదీనిభవిష్యత్పురాణే పైఠీనసిసంగ్రహవచనాని మాతాపితృవ్యతిరిక్త
విషయాణ్యేవేతిమన్తవ్యాని । ఏవం పిణ్డసమాపనేఽప్యాశౌచం దశాహమేవ
॥ శ్లో ॥ యావదాశౌచముదకం పిణ్డందద్యాద్ద్విజోత్తమః । పిణ్డదానవిధేరూ
ర్ధ్వమాశౌచంతు సమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యఙ్గిరస్స్మరణాత్, ॥ శ్లో ॥ ససూతికీ
భవేజ్జాతే మృతేవాఽభ్యన్తరేగతే । మధ్యేదర్శేననిర్వృత్తే సూతకంతుయ
థాతథమ్ ॥ * ॥ ఇతిసంవర్తవచనాచ్చ । ఏవంచసత్యేకోద్దిష్టమేకాదశాహ
ఏవకార్యమ్, ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని మధ్యాహ్నఏకోద్దిష్టంసమాచరేత్ ॥*॥
॥ శ్లో ॥ ఆద్యమేకాదశేఽహని ॥ * ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్నియచ్ఛ్రాద్ధమాశౌ
చాపగమేసతి ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైరేకాదశాహఏవైకోద్దిష్టవిధానాత్ । కిం
చ ॥ శ్లో ॥ బలిర్ద్విచన్ద్రే కృష్టశ్చేద్దినస్తైశవదాహకమ్ । చన్ద్రద్వయేఽపి క
ర్తవ్యామాతాపిత్రోర్బలిక్రియా ॥ ద్విచన్ద్రే దర్శనేదోషోమాతాపిత్రోర్న
విద్యతే। అన్యేషాంతుసపిణ్డానాం దర్శఏవసమాపయేత్ ॥ అన్తర్దశాహే దర్శ
శ్చేత్పిణ్డనిర్వాపణాదికమ్ । సపిణ్డోవర్జయేత్తుపుత్రః కుర్యాత్పిణ్డోదకక్రి
యామ్ ॥ అన్తర్దశాహేదర్శేతు విధైర్నాస్తిప్రతిక్రియా । మాతాపిత్రో
ర్దశాహాన్తం యథావిధిసమాపయేత్ ॥ దశాహమధ్యేదర్శశ్చేత్పిణ్డదానంతి
లోదకమ్ । మాతాపిత్రోర్వినాఽన్యేషాం దర్శఏవసమాపయేత్ ॥ * ॥ ఇ
త్యాదిస్మృత్యన్తరవచనాని పరశ్శతానిసన్తి, తాని విస్తరభయాన్నలిఖ్య
న్తే । బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ సూతకేమృతకేచైవ అశక్తౌశ్రాద్ధభోజ

నే । ప్రసవాది నిమిత్తేషు హావయేన్నతుహాపయేత్ ॥ * ॥ జాతుకర్ణి
శ్చ — ॥ శ్లో ॥ సూతకేతుసముత్పన్నే స్మార్తకర్మ కథంభవేత్ । పిణ్డం
యజ్ఞం చరుం హోమమసగోత్రేణకారయేత్ ॥ * ॥ స్మార్తకర్మ- దేవ
తార్చనజపహోమాది , తచ్చపూర్వసఙ్కల్పిత విషయమితి వ్యాఖ్యే
యమ్ , అన్యథా తన్నివృత్తిపరమన్వాదివచనవిరోధాత్ , ॥ శ్లో ॥ పి
ణ్డోదకక్రియావర్జం హోమందానం ప్రతిగ్రహమ్ । నకుర్యాద్యావదా
శౌచం స్వాధ్యాయంచ సురార్చనమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైస్తత్ప్రతిషే
ధాచ్చ । నను, “ నహ్యస్తి మనసఉపఘాతః ” ఇతిశ్రుత్యాదిభిర్మనసశ్శుద్ధి వి
ధానాత్ , అయంనిషేధో నమానస విషయ ఇతిచేన్న “ మనసోచ్చారయేన్మ
న్త్రాన్” ఇతిసన్ధ్యావన్దనమాత్రస్యైవ మానసత్వప్రతిపాదనాత్ , దేవతా
ర్చనాదేశ్శ్రుతిస్మృతిమన్త్రపఠనస్యవా క్వచిదపిమానసత్వే ప్రమాణా
భావాచ్చ , సన్ధ్యాకర్మమాత్రవిషయమేవ మనసశ్శుద్ధివిధానం యుక్తమ్ ।
సంవర్తశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దశరాత్రేణశుధ్యేరన్వైశ్వదేవవివర్జితాః ।
హోమస్తత్రతుకర్తవ్యశ్శుష్కాన్నేనఫలేనవా ॥ పఞ్చయజ్ఞవిధానం
తునకుర్యాన్మృతిజన్మనోః ॥ * ॥ కర్తవ్యః - కారయితవ్యః । అఘేనిషిద్ధా
నామఘాన్తే కరణమాహజాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యాం పఞ్చమహాయజ్ఞా
న్నత్యజేత్ స్మార్తకర్మచ । తన్మధ్యేహాపయేదేవదశాహాన్తేపునః క్రియా ॥ * ॥
ఇతి సన్ధ్యాం పఞ్చమహాయజ్ఞాంశ్చ స్మార్తకర్మజపహోమదానాదిచక
దాచిదపినత్యజేత్ । తన్మధ్యే - ఆశౌచమధ్యే , హాపయేదేవ - త్యజేదేవ,
ఏవమఘమధ్యేత్యక్తానాం తదన్తేఽనుష్ఠానం భవతీత్యర్థః , ॥ శ్లో ॥ దశాహా
త్తుపరం సమ్యగ్విప్రః కుర్వీతధర్మవిత్ ॥ * ॥ ఇతి సంవర్తస్మరణాత్ । (నదే
యం నప్రతిగ్రాహ్యమఘే) శావే సూతకేచ, దానం ప్రతిగ్రహోవా
నకార్యః । తథామనుపరాశరౌ — ॥ శ్లో ॥ దానం ప్రతిగ్రహో
హోమస్స్వాధ్యాయశ్చనివర్తతే ॥ * ॥ సంవర్తశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వి
ప్రోదశాహమాసీతదానాధ్యయనవర్జితః ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ —
॥ శ్లో ॥ పిణ్డోదకక్రియావర్జం హోమందానం ప్రతిగ్రహమ్ । నకుర్యు

ర్యావదాశౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి । కాత్యాయనశ్చ — ॥ వా ॥ స్వాధ్యాయదానప్రతిగ్రహణానివర్జయన్తి ॥ * ॥ ఇతి । (దేయం సదాపది) ఆపచ్ఛబ్దేన అత్యన్తరోగదుర్భిక్షరాష్ట్రక్షోభం శవృత్త్యలాభదశోచ్యతే । రోగితచ్ఛాన్త్యర్థం గోభూహిరణ్యాది, ప్రాణసంశయేఽతాక్రాన్తిగోదానాదిచదేయమ్ । (సదా) - శావసూతకసమ్పర్కాశౌచేఽపి । తథా బ్రాహ్మే, — ఆశౌచం నవిద్యతఇత్యనువృత్తౌ ॥ శ్లో ॥ అకాలమృత్యోశ్శాన్త్యర్థం మహాదానేచరోగిణామ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఆపద్యపిచ కష్టాయాం సద్యశ్శౌచంవిధీయతె ॥ * ॥ ఇతి । సర్వత్రాశౌచసఙ్కోచస్యాపదుపాధికత్వాదాపదిసద్యశ్శౌచమేవేత్యర్థః, ॥ శ్లో ॥ స్వస్థకాలేత్విదం సర్వం సూతకం సముదాహృతమ్ । ఆపద్గతస్యసర్వస్యసూతకేఽపినసూతకమ్ ॥ * ॥ ఇతి దక్షస్మరణాత్ । ఏతచ్చసద్యశ్శౌచప్రకరణేప్రపఞ్చయిష్యతె । (గ్రాహ్యం పరైశ్చ తత్రామం తదహర్మాత్రవృత్తయె) తత్ర - ఆపది, పరైః - ఆశౌచరహితైః, చకారాదాశౌచిభిశ్చతద్దినమాత్రపర్యాప్తం జీవనాయ ఆమమేవాశౌచిభ్యః ప్రతిగ్రాహ్యమ్, నత్వధికమ్, నతుకృతాన్నంచ । తథావిజ్ఞానేశ్వరె — ॥ శ్లో ॥ సూతకేమృతకేచాపిదుర్భిక్షేభక్షితంద్విజైః । ఉపప్లవేచదేశస్యతేషామల్పేన నిష్కృతిః ॥ * ॥ అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ ఆమంప్రాయతి సంస్కారైస్సమ్యగేభ్యః ప్రతీప్సితమ్ । తస్మాదామం గృహీతవ్యమన్నంసూతమృతాన్తరే ॥ పక్వాన్నవర్జనం విప్రేభ్యో గోధనం క్షత్రియాదపి । వైశ్యాత్తుసర్వధాన్యానిశూద్రాత్తునకథఞ్చన ॥ అనూదకంతు తత్సర్వం గన్ధమాల్యవివర్జితమ్ । యథావర్ణేషుయత్క్లృప్తం ప్రతిగృహ్ణీతవైద్విజః ॥ నాద్యాచ్ఛూద్రస్యపక్వాన్నం విద్వానాశౌచినోఽపి చ । ఆదదీతామమేవాస్మాదవృత్తావేకరాత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇదంశబ్దేన అఘిశూద్రశ్చపరామృశ్యతే, ఉభయోరపిప్రకృతత్వాత్ । అవృత్తిః - దుర్భిక్షాద్యావృత్త్యలాభః । తత్రశూద్రాత్ప్రతిగ్రహవిషయే విశేషమాహమనుః — ॥ శ్లో ॥ తథైవసప్తమేభక్తే భక్తానిషడనశ్నతా । అశ్వస్తనవిధానేన హర్తవ్యంహీనకర్మణః ॥ * ॥ త్ర్యహంబుభుక్షితఃస్థిత్వా చతుర్థదినే తద్దినపర్యా

స్తమాహరేత్ ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాణి స్వామిసమ్బన్ధాత్తదఘేత్వశుచీనివై । స్వామిశుద్ధ్యైవశుధ్యన్తి వారిణాప్రోక్షితాన్యపి ॥ * ॥ ఇతివచనాత్స్వామి సమ్బన్ధద్వారాసర్వద్రవ్యాణాం దుష్టత్వేన ప్రతిషేధేప్రాప్తే, కేషు చిద్ద్రవ్యేషు ప్రతిగ్రహానుగ్రహమాహ దధిక్షీరమిత్యాదినా । పటు - లవణమ్ “లవణం పటుసంజ్ఞితమ్” ఇత్యమరః । పణ్యాని - విక్రేయద్రవ్యాణి, అఘేఽపి - అపిశబ్దాత్సర్వదాచ, ఏతానిస్వామినాభూమౌనిక్షిప్తాని స్వామ్యనుజ్ఞయా స్వయమేవగృహ్ణీయాత్ । తుశబ్దోహిహస్తప్రతిగ్రహనిషేధకః । తథామరీచిః —— ॥ శ్లో ॥ లవణేమధుమాంసేచ పుష్పమూలఫలేషు చ । శాకకాష్ఠతృణేష్వప్సు దధిసర్పిఃపయస్సుచ ॥ తిలౌషధాజినేచైవ పక్వాపక్వేస్వయంగ్రహః । పణ్యేషుచైవసర్వేషు నాశౌచం మృతసూతకే ॥ * ॥ అఙ్గిరాశ్చ —— ॥ శ్లో ॥ యత్తుక్షేత్రగతంధాన్యం కూపవాపీషుయజ్జలమ్ । అభోజ్యాదపితద్భోజ్యం యచ్చగోషుగతంపయః ॥ * ॥ అన్యత్రసఏవ ॥ శ్లో ॥ యత్తుక్షేత్రగతంధాన్యం ఖలేవాగణకేఽపివా । సర్వకాలం గృహీతవ్యంశూద్రాదప్యఙ్గిరాబ్రవీత్ ॥ ఆమంమాంసంమధుఘృతం దధిక్షీరమౌషధమ్ । గుడంతక్రం తథోదశ్విద్భోజ్యాన్యేతాని నిత్యశః ॥ * ॥ ఉదశ్విత్ - అర్ధామ్బుయుక్తమ్, తక్రమ్ - పాదజలాన్వితమ్ । అత్ర పూర్వోక్తవ్యతిరిక్తతణ్డులాదిపదార్థదానవిషయే కృతాన్నవ్యతిరిక్తపక్వాపూపాది గ్రహణవిషయేచ, పురుషనియమమాహ (భక్ష్యజాతమ్) ఇత్యాదినా । నిగదవ్యాఖ్యానమేతత్ । తథా విజ్ఞానేశ్వరే —— ॥వా॥ పక్వం భక్ష్యజాతమపక్వం తణ్డులాది ॥ * ॥ అత్ర పక్వాపక్వాభ్యనుజ్ఞాన మన్నసత్రప్రవృత్తవిషయమ్, ॥ శ్లో ॥ అన్నసత్రప్రవృత్తానామన్నమామమగర్హితమ్ । భుక్త్వా పక్వాన్నమేతేషాం త్రిరాత్రంతు పయః పిబేత్ ॥ * ॥ ఇత్యఙ్గిరస్స్మరణాత్ । అత్ర సత్రశబ్దః సతతాన్నదానవాచీ, “సత్రం యాగే సదాదానే” ఇతివైజయన్తీ । (పుణ్యత్వాత్) ఇతి । పుణ్యత్వాద్దేవతాపితృసాన్నిధ్యాదితి శేషః । అతఏవ దివావా రాత్రౌవా

పుత్రే జాతే నిర్విశఙ్కం ధనధాన్యాది దద్యాత్ , ప్రతిగృహ్ణీయాచ్చ।
పరైః - ఆశౌచరహితైస్సకులైశ్చ । తథాచాదిత్యపురాణే — ॥ శ్లో ॥
దేవాశ్చ పితరశ్చైవ పుత్రే జాతే ద్విజన్మనామ్ । ఆయాన్తి తదహః కృ
త్స్నం తస్మాత్పూజ్యంచ సర్వదా ॥ తత్ర దద్యాత్సువర్ణంతు భూమిం
గాం తురగం తదా । ఛత్రం ఛాగం వస్త్రమాల్యే శయనంచాసనం గృహ
మ్ ॥ * ॥ పరాశరశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఖలయజ్ఞే వివాహేచ సఙ్క్రాన్తౌ
గ్రహణేమృతౌ । పుత్రే జాతే వ్యతీపాతే దత్తం భవతిచాక్షయమ్ ॥ శ
ర్వర్యాం దానమస్తీతి నాన్యత్రతు విధీయతే ॥ * ॥ సంగ్రహేచ —
॥ శ్లో ॥ పుత్రజన్మని యాత్రాయాం శర్వర్యాం దత్తమక్షయమ్ ॥ * ॥
నను, "కుమారప్రసవే నాభ్యామచ్ఛిన్నాయాం గుడతిలగోధాన్యప్రతి
గ్రహేష్వదోషః" ఇతి శఙ్ఖస్మరణాత్, "ప్రాఙ్నాభిచ్ఛేదనాత్సంసా—
రాః పుణ్యార్థాః కుర్వన్తి, ఛిన్నాయామాశౌచమ్" ఇతి హారీతస్మర
ణాచ్చ, కృత్స్నస్య జన్మాహస్య దానప్రతిగ్రహార్హతోక్తిః కథమితిచే
త్; నైవమ్, బహుస్మృతిసంమతత్వాత్ । తదాహ యాజ్ఞవల్క్యః —
॥ శ్లో ॥ తదహర్నప్రదుష్యేత పూర్వేషాం జన్మకారణాత్ ॥ * ॥ వృ
ద్ధమనురపి — ॥ శ్లో ॥ జాతే కుమారే తదహః కామం కుర్యాత్ప్రతిగ్ర
హమ్ । హిరణ్యధాన్యగోవాసస్తిలానాం గుడసర్పిషామ్ ॥ * ॥ వృద్ధ
యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ తత్ర సర్వం ప్రతిగ్రాహ్యం కృతాన్నం
తువివర్జయేత్ ॥ * ॥ హారీతశ్చ — ॥ వా ॥ జాతేకుమారే పితౄణా
మామోదాత్పుణ్యంతదహః ॥ * ॥ గౌతమశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రాఙ్నా
భివర్ధనాత్పుణ్యం తదహరిత్యేకే ॥ * ॥ శఙ్ఖశ్చ — ॥ వా ॥ కుమారప్ర
సవే నాభ్యామచ్ఛిన్నాయాం గుడతిలహిరణ్యవస్త్రగోధాన్యప్రతిగ్రహే
ష్వదోషస్తదహరిత్యేకే ॥ * ॥ అత్ర సకుల్యేభ్యోదద్యాత్ , ఇత్యా
హ శఙ్ఖః — ॥ వా ॥ సర్వేషాం సకుల్యానాం ద్విపద చతుష్పద ధా
న్యవాసో హిరణ్యాని దద్యుః . ...

అఘాన్నభోజనే

అఘే భోక్తుర్ద్వియాఽఽశౌచం శిష్టాహం చైన్దవం తతః ।
మోహాత్తావదఘం యావద్భుక్తం జీర్ణం పతత్యధః ॥ ౯ ॥
ఆపత్స్వహారఘే భోక్తురిదం జ్ఞాతే రన్నదోషకృత్ ।

అఘేఽఘేపూర్వం భుక్తవతశ్శిష్టాహమఘం భవతి । అఘానన్తరమ్, ఐన్దవమ్ - చాన్ద్రాయణంచ । అజ్ఞానాత్తత్ర భోక్తుస్తావదేవాఘం యావద్భుక్తం జీర్ణం సదధో వ్రజతి । అఘేనం వినాఽన్యత్ర గ్రాసాలాభః, స్వయం రోగేణాన్యత్ర గన్తుమశక్తిః, దుర్భిక్షాదిచ, ఇత్యాద్యాపత్కాలేఽఘేపూర్వమఘే భుక్తవతోఽపి దినమేవాఘమ్ । ఏతత్సపిణ్డస్య నదోషకృత్ । నన్వత్ర శిష్టాహమిత్యహశ్శబ్దస్య అప్రత్యయాన్తస్య "రాత్రాహ్నాహాః పుంసి" ఇతి శిష్టాహ ఇత్యేవ ప్రయోగస్స్యాదితి చేత్; సత్యమ్, "కాలాధ్వనోరత్యన్తసంయోగే" ఇతి ద్వితీయానుశాసనాత్ । "మాసమగ్నిహోత్రం జుహోతి, ఖ్రాన్తం దేశమ్" ఇత్యాదివద్ద్వితీయాన్తప్రయోగశ్చ సాధురేవ । ఏవమేకాహద్వ్యహాదీనామపి ప్రయోగసాధుత్వమధ్యవసేయమ్ । అత్ర విష్ణుః — ॥ వా ॥ నాశౌచే క్వచిదశ్నీయాత్ । బ్రాహ్మణానామాశౌచే యస్సకృదశ్నాతి తస్య తావదాశౌచమ్, యావత్తేషామాశౌచవ్యపగమః । ఆశౌచవ్యపగమే ప్రాయశ్చిత్తం కుర్యాత్ ॥ * ॥ ప్రాయశ్చిత్తమ్ - చాన్ద్రాయణమ్ । తథా సఙ్గ్రహే చ — ॥ శ్లో ॥ సూతకాన్నం నవశ్రాద్ధం మాసికాన్నం తథైవ చ । హీనాచారద్విజస్యాన్నం భుక్త్వా చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ తత్ర సర్వం ప్రతిగ్రాహ్యం కృతాన్నం తు వివర్జయేత్ । భక్షయిత్వా తు తన్మోహాద్ద్విజశ్చాన్ద్రాయణం చరేత్ ॥ * ॥ పరాశరో విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ జ్ఞాత్వా సమాచరేత్కృచ్ఛ్రం బ్రహ్మకూర్చం పిబేద్ద్విజః ॥ * ॥ తదఘం దాతృభోక్తృభ్యామపరిజ్ఞాతే న భవతి, ఏకేనాపి పరిజ్ఞాతే భవత్యేవ । తథా షట్త్రింశన్మతే — ॥ శ్లో ॥ ఉభాభ్యామపరిజ్ఞాతే సూతకం తు న దోషకృత్ । ఏకేనాపి పరిజ్ఞాతే భోక్తుర్దోషముపావహేత్ ॥ * ॥ అజ్ఞా

రాః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహేభుక్త్వాఽన్నం సూతకేమృతకేతథా । అసంస్పృశ్యోభవేత్తావద్యావదన్నం వ్రజత్యధః ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ శుష్కాణిచకషాయాంశ్చభుక్త్వాఽమేధ్యాన్యపిద్విజః । తావద్భవత్యప్రయతోయావదన్నం వ్రజత్యధః ॥ * ॥ అత్ర విశేషమాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అజ్ఞానాద్భుఞ్జతేవిప్రాస్సూతకేమృతకేఽపివా । ప్రాయశ్చిత్తం కథం తేషాం వర్ణేవర్ణేవిధీయతే ॥ గాయత్ర్యష్టసహస్రైస్తుశుధ్యన్తే శూద్రభోజనే । విశఃపఞ్చ సహస్రైస్తు క్షత్రస్యత్రిసహస్రకైః ॥ బ్రాహ్మణస్యయథాభుక్తేద్విసహస్రంజపేద్బుధః । పానీయ్యాపానేకుర్వీత పఞ్చగవ్యస్యయోజనమ్ ॥ * ॥ బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ అనిర్దశాహసన్ధినీక్షీరమేవమపేయంపివత్సాన్యవత్సయోశ్చ । ఆవికమాష్ట్రికమైకశఫమపేయమ్ । అపేయపానేకృచ్ఛ్రః, అన్యత్ర గవ్యాత్ । గవ్యేతు త్రిరాత్రముపవాసః ॥ * ॥ యావదన్నంవ్రజత్యధఇత్యనేన నిష్పురీషభావఉచ్యతే । సచసప్తరాత్రేణభవతి । తథాపస్తమ్బః — ॥ వా ॥ అభోజ్యంభుక్త్వానైష్పురీష్యం తత్సప్తరాత్రేణాప్యతే ॥ * ॥ ఏతదనుద్గారవిషయమ్, ఉద్గారేతు త్రిరాత్రమ్ । తథాహగౌతమః — ॥ వా ॥ అభోజ్యభోజనే నిష్పురీషభావస్త్రిరాత్రమభోజనం సప్తరాత్రంవా ॥ * ॥ ఇతి । హారీతశ్చ — ॥ వా ॥ అభ్యక్తమూత్రపురీషకరణే, మృతసూతకశావాన్నభోజనే, శూద్రైస్సహాసుప్తే, త్రిరాత్రమభోజనమ్ ॥ * ॥ శఙ్ఖః— ॥ శ్లో ॥ క్షీరాణియాన్యభక్ష్యాణి తద్వికారాశనేబుధః । సప్తరాత్రవ్రతంకుర్యాత్ప్రయత్నేన సమాహితః ॥ * ॥ ఇత్యేతదబుద్ధిపూర్వాభ్యాసవిషయమ్ । బ్రాహ్మపురాణేచ — ॥ శ్లో ॥ సూతకేమృతకేవాఽపి నరోదుర్భిక్షపీడితః । భోజ్యాన్నాదన్నమశ్నీయాద్ద్వితీయేఽహనిశుధ్యతి ॥ * ॥ భోజ్యాన్నాత్ - ఆశౌచరహితావస్థాయామితి శేషః । విజ్ఞానేశ్వరేచ — ॥ శ్లో ॥ నచాసమాప్తైర్భోక్తవ్యం సకులోన్యాన్నదోషభాక్ । సూతకేసకులస్యాన్నం నదుష్టం మనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ ... ...

అత్ర, మాతృకం పైతృకం వా భర్తుర్యద్యదఘమస్తి, తత్తత్పత్న్యా అపి స్యాదిత్యాహ.

{ భర్తుర్యద్యదఘం తత్తత్పత్న్యాః స్యాన్నాన్యపత్న్యఘమ్ ॥ ౧౦ ॥ }

శ్వశురస్యాలవిషయే జామాతుర్విశేషస్య వక్ష్యమాణత్వాత్తద్వ్యతిరిక్తపత్నీసంబన్ధమరణాశౌచం భర్తుర్నవిద్యత ఇత్యర్థః । అత్ర మరీచిః — ॥ శ్లో ॥ కులాన్తరప్రవిష్టానాం దాయమాశౌచమేవ చ । జ్ఞాతిత్వం చ నివర్తన్తే తత్కులే సర్వముచ్యతే ॥ * ॥ బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ సపత్నికానాం సాపత్న్యానాం సపిణ్డానాం దశరాత్రమ్ ॥ * ॥ స్మృతిచన్ద్రికాయాం చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకత్వం సా గతా భర్తుః పిణ్డే గోత్రేఽథ సూతకే ॥

అథ సంపర్కాశౌచమాహ.

{ అఘిసంపర్కతోఽశౌచం భవేత్తద్దినసఙ్ఖ్యకమ్ । న తద్ద్రవ్యక్రియాస్త్రీణాం సాంపర్కికమఘం భవేత్ ॥ ౧౧ ॥ }

సప్తమ్యర్థే తసిః । సమ్పర్కశబ్దేనేదముచ్యతే ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకర్మోపదేశిత్వం తత్కృతిశ్చాఘిభిస్సహ । సహవాసస్సపఙ్క్త్యాది సమ్పర్కాఘం ప్రచక్షతే ॥ * ॥ సహవాసః - అపృథగ్వాసః । తత్రైకస్మిన్నపి గృహే పృథగ్వాసినోఽన్యస్య సూతకం న కిఞ్చిదప్యస్తీతి విజ్ఞేయమ్ । శావం తు భోజనాదినిబన్ధనేన స్యాదిత్యుత్తరత్ర వక్ష్యతే । ఏవం సమ్పర్కవశాదాగతమఘం సమ్పర్కిణో ద్రవ్యక్రియాస్త్రీణాం నాస్తి । అత్ర స్త్రీగ్రహణం పుత్రాదేరప్యుపలక్షణమ్ । అత్ర బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ యస్తైస్సహ సపిణ్డోఽపి ప్రకుర్యాచ్ఛయనాదికమ్ । బాన్ధవోఽబాన్ధవో వాఽపి స దశాహేన శుధ్యతి ॥ * ॥ తచ్ఛబ్దేన ప్రకృతాశౌచినః పరామృశ్యన్తే । ప్రశబ్దేన, పౌనఃపున్యేన సమ్పర్క ఏవోచ్యతే, న తు కాదాచిత్కః, తస్య స్నానమాత్రేణ శుద్ధేః । దశాహోపన్యాసస్తు దశాహసమ్పర్కవిషయః । అతః, కతిచిద్దినాన్యఘసమ్పర్కేఽపి తద్దినమాత్రమఘమితి విజ్ఞేయమ్ । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతకర్మణి వక్తౄణామాశౌచం కర్తృవద్భవేత్ । అన్యకర్మణి వక్తౄణాం స్వాహాకారం వినోచ్యతే ॥ * ॥ స్మృతిరత్నే —

॥ శ్లో ॥ సంపర్కాజ్జాయతే దోషో నాన్యో దోషోఽస్తి వై ద్విజే । తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన సంపర్కం వర్జయేద్ద్విజః ॥ సంపర్కమశనంపానం దశరాత్రం వివర్జయేత్ । తత్సంపర్కాద్భవేదేన శుద్ధస్యాపి నసంశయః ॥ * ॥ యత్తుమనువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ సూతకం మాతురేవస్యాదుపస్పృశ్య పితా శుచిః ॥ * ॥ ఇతి, తద్దశాహాదూర్ధ్వం సంపర్కవిషయమ్ । సూతికా సంపర్కేతు తద్దినం సూతకం భర్తురపి భవత్యేవ । తథావసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ నాశౌచే సూతకం పుంసస్సంపర్కం చేన్నగచ్ఛతి । రజస్తత్రాశుచి జ్ఞేయం తచ్చపుంసి నవిద్యతే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ ప్రసూతౌగృహమేధీతు నకుర్యాత్సంకరం ద్విజః । శుధ్యేత్స్నాతా దశాహేన త్వవగాహ్యపితా శుచిః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే చ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచం యస్య సంపర్కాదాపతేద్గృహమేధినః । క్రియాస్తత్ర న లుప్యన్తే గృహ్యాణాం చ న తద్భవేత్ ॥ * ॥ గృహే భవాః గృహ్యాః - ద్రవ్యాణి స్త్రీపుత్రాదయశ్చేతి వ్యాఖ్యాతమ్ । అత్రైవ బృహస్పతిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ గురోః ప్రేతస్య శిష్యస్తు పితృమేధం సమాచరేత్ । ప్రేతాహారైస్సమం తత్ర దశరాత్రేణ శుధ్యతి ॥ * ॥

అతీతాశౌచవిషయే చ క్రియాద్రవ్యాదేరాశౌచాభావమతిదిశతి

{ తథా నైవ క్రియాద్రవ్యేష్వతీతం త్రిదినాన్యఘమ్ । }

యదిదమ్, మాసత్రయే త్రిరాత్రం స్యాదితి వచనవిహితమతిక్రాన్తాశౌచమ్, తత్, యథా సంపర్కాశౌచం క్రియాద్రవ్యాణాం నాస్తి; తథా క్రియాద్రవ్యాణాం నాస్తీత్యర్థః । తథాఽఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తే దశాహే తు పశ్చాజ్జానాతి చేద్గృహీ । త్రిరాత్రం సూతకం తస్య న తద్ద్రవ్యస్య కర్హిచిత్ ॥ * ॥ నను, విజ్ఞానేశ్వరేణ తథాఽతిక్రాన్తాశౌచవిషయే క్రియాద్రవ్యస్త్రీణామఘం నాస్తీత్యఙ్గిరో వచనార్థసమర్థనాత్, కథం పత్న్యా ఆశౌచాభావో నోక్త ఇతి చేన్న ॥ శ్లో ॥ ఏకత్వం సా గతా భర్తుః పిణ్డే గోత్రేఽథ సూతకే ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైర్భర్తుః పిణ్డగోత్రసూతకేషు భర్త్రా సహ తుల్యయోగక్షేమత్వస్మరణాత్, జ్ఞాతివిషయతా వా దా

చారాచ్చ, అతిక్రాన్తాశౌచవిషయే పత్న్యా అపి త్ర్యహాదివిధిర్భవత్యే
వ । అత్ర క్రియాసాధనభూతస్య ద్రవ్యస్య ఆశౌచాభావోక్త్యా తత్సాధ్య
క్రియాణామప్యాశౌచాభావస్సిధ్యతీతి జ్ఞేయమ్ .

జీవశ్రాద్ధవిషయే

{ జీవశ్రాద్ధే భవేత్స్వస్య దశాహంనేతరేష్వఘమ్ ॥౧౨॥ }

అపన్నాస్త్రీ చ పురుషశ్చ జీవన్నేవాత్మశ్రాద్ధం కుర్యాత్ , " ఆత్మనో
ఽపి జలందద్యాత్ " ఇతి శాస్త్రవిహితే జీవశ్రాద్ధే స్వస్యైవ దశాహమ్ ,
నాన్యేషు జ్ఞాతిష్వకించిదప్యఘం భవతి । తథాకణ్వబోధాయనౌ — ॥శ్లో॥
తత్రాశౌచం దశాహంస్యాత్స్వస్య జ్ఞాతేర్నవిద్యతే ॥ * ॥ ఇతి .

అఘిసంసర్గే విశేషమాహ

{ ఆన్తంశావేఽఙ్గసంస్పర్శంత్యజేత్సూతౌచతుర్దినమ్। స్పర్శేఽ
నఘస్యతుస్నానంకృచ్ఛ్రోఽన్యాశౌచినస్స్మృతః ॥ ౧౩ ॥ }

శావేఆన్తం స్పర్శనం వర్జయేత్ । ప్రసవే చతుర్దినమేవ । అత్ర మో
హాద్వాబుద్ధిపూర్వంవా, ఆన్తమాశౌచినోఽఙ్గసంస్పర్శే, చతుర్దినేషు
సూతకినోఽఙ్గసంస్పర్శేవా, అనఘస్య సూతకాశౌచరహితస్య స్నానమ్।
అన్యాశౌచినః - జ్ఞాతివ్యతిరిక్తస్య అఘినస్పర్శే, కృచ్ఛ్రశ్చ భవతి ।
అత్ర మోహాదన్యాశౌచినోఽఙ్గస్పర్శే ప్రాజాపత్యమ్ , బుద్ధిపూర్వే సా
న్తపనకృచ్ఛ్ర ఇతివివేకః । తథాసంవర్తః — ॥ శ్లో ॥ సూతకేతుయదా
విప్రో బ్రహ్మచారీవిశేషతః । పిబేత్పానీయమజ్ఞానాద్భుఙ్క్తేఽవాఽథస్పృ
శేతవా ॥ పానీయపానే కుర్వీత పఞ్చగవ్యస్యప్రాశనమ్ । త్రిరాత్రో
పోషణం భుక్త్వా స్పృష్ట్వాస్నానేనశుధ్యతి ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ —॥శ్లో॥
ఆశౌచేష్వన్యదాశౌచం స్పృశేద్యదిచ కామతః । చరేత్సాన్తపనం కృ
చ్ఛ్రం ప్రాజాపత్యమకామతః ॥ స్పృష్టాస్పృష్టింభాషణంచ సహావా
సంచవర్జయేత్ । అన్యాశౌచవతాంపుంసాంనస్పృశేయుఃకదాచన ॥ నస్పృ
శేయురనాసన్నాః ప్రేతస్యాసన్నబాన్ధవాన్ । జన్మన్యపివిపత్తౌచ యావ
చ్చతురహంభవేత్ ॥ * ॥ చతురహమితి జన్మ విషయమ్ , నతు మృతివిష

యమ్, తత్రాన్త్యమఙ్గస్పర్శస్య కలౌవర్జ్యత్వోక్తేః । తథాస్మృతిచన్ద్రికా యామ్ — ॥ శ్లో ॥ సవర్ణానాం తథాదుష్టైః సంసర్గశ్శోధితైరపి । అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వమఙ్గస్పర్శనమేవచ ॥ ఇత్యుపక్రమ్య ॥ శ్లో ॥ ఏతానిలోకగుప్త్యర్థం కలేరాదౌమహాత్మభిః । నివర్తితాని సర్వాణి వ్యవస్థా పూర్వకంబుధైః ॥ ఇత్యుక్తమ్ । స్మృత్యర్థసారేచ, జ్యేష్ఠాంశ గోవధదేవరన్యాయదత్తాక్షతయోనిపునర్వివాహాదికముక్త్వా ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వమఙ్గస్పర్శనమేవచ । కలౌయుగేత్విమాన్ధర్మాన్ వర్జ్యానాహుర్మనీషిణః ॥ * ॥ ఇత్యుక్తమ్ । తతశ్చ, విపత్తౌచేతి చశబ్దః, అపిశబ్దార్థేవర్తతే । విపత్తావపి చతురహం నస్పృశేయుఃకిల, కిముతజన్మ నీతి జన్మన్యేవ కైముత్యన్యాయేన చతురహం నస్పృశేయురిత్యేవార్థః । తస్మాత్ ॥ శ్లో ॥ స్యాదశౌచకాలాద్విజ్ఞేయం స్పర్శనంతుత్రిభాగతః । దశాహాదిత్రిభాగేన కృతేసఞ్చయనేక్రమాత్ ॥ అఙ్గస్పర్శనమిచ్ఛన్తి వర్ణానాం తత్త్వవేదినః ॥ * ॥ ఇతి దేవలాదివచనాని యుగాన్తరవిషయాణీతిమన్తవ్యాని । యత్తు, ॥ శ్లో ॥ సూతకేసూతికావర్జం సంస్పర్శోనవిషిధ్యతే ॥ * ॥ ఇతివచనమ్, తచ్చతురహాదూర్ధ్వమితి వేదితవ్యమ్ । తదూర్ధ్వమపి సూతకినోఽఙ్గస్పర్శో జ్ఞాతివ్యతిరిక్తైన సూతకినా నకార్యః । తథాభృగుః — ॥ శ్లో ॥ శావాశౌచేసముత్పన్నే సూతకేచ ద్విజాతిభిః । అన్యాశౌచవతాంస్పర్శో నకర్తవ్యః కదాచన ॥ * ॥ అత్ర స్మృత్యన్తరవిశేషః — ॥ శ్లో ॥ పరస్యాశౌచసంస్పర్శే శావాశౌచీకథంభవేత్ । మత్యాసాన్తపనంకుర్యాదమత్యాతు తదర్ధకమ్ ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగేవం శుద్ధిర్విధీయతే । ఊర్ధ్వంత్రిరాత్రం విజ్ఞేయమమత్యాతుదినం భవేత్ ॥ సూతకేశావసంస్పర్శే మత్యాకృచ్ఛ్రద్వయంచరేత్ । అమత్యాకృచ్ఛ్రమేకంస్యాదిత్యువాచబృహస్పతిః ॥ * ॥

అన్తశ్శవగ్రామాదివిషయే

అన్తశ్శవోఽశుచిర్గ్రామస్తత్ర హోమాది నాచరేత్ ।
వీథ్యన్తరే సదాకుర్యాదేకాదశధనుష్పరే ॥ ౧౮ ॥ ...

అశుచిత్వాదన్తశ్శవే గ్రామే హోమాదికర్మ నకుర్యాత్ । ఆదిశబ్దేన స్వాధ్యాయజపార్చనభోజనాదీని సఙ్గృహ్యన్తే । తాని, ॥ శ్లో ॥ వితస్తిర్ద్విగుణారత్ని స్తతఃకిష్కు స్తతోధనుః । ధనుస్సహస్రేద్వేక్రోశ శ్చతుష్క్రోశస్తు యోజనమ్ ॥ * ॥ ఇత్యుక్తలక్షణేభ్య ఏకాదశభ్యో ధనుర్భ్యః పరస్యాం పృథగీథ్యాం సర్వదా కుర్యాత్ । తథా మనుః —॥ శ్లో ॥ నాద్యాదన్తశ్శవే గ్రామే నాధీయీన్నజుహోతిచ । తానివీథ్యన్తరే కుర్యాద్ధనురేకాదశాన్తరే ॥ అన్తశ్శవో యదా గ్రామో ఽశుచిస్తస్మింస్తదాలయే । నిత్యనైమిత్తికం కామ్యం నకుర్యాదితి శాసనమ్ ॥ * ॥ అత్ర స్మృత్యన్తరే విశేషః — ॥ శ్లో ॥ శ్రుతిస్మృత్యోర్విరోధేతు శ్రుతిరేవబలీయసీ । తస్మాదన్తశ్శవే గ్రామే జుహుయాచ్ఛ్రౌతపావకమ్ ॥ * ॥ సఙ్గ్రహేచ — ॥ శ్లో ॥ గ్రామస్థశవచణ్డాలే శూద్రే ప్యశుచిసన్నిధౌ । నాధ్యేతవ్యం నహోతవ్యం నభోక్తవ్యం కదాచన ॥ * ॥ శూద్రే సన్నిహిత ఇతి శేషః । [శూద్రాద్యశుచిసన్నిధావితి పాఠాన్తరమ్] ఆపస్తమ్బశ్చ — ॥ వా ॥ అన్తశ్శవమన్తశ్చణ్డాలమ్ ॥ * ॥ ఇతి ।

అత్ర విశేషమాహ .

గ్రామే చతుశ్శతబ్రహ్మయుక్తేఽప్యన్తశ్శవే క్రియాః । కు
ర్యాత్ స్త్రీ వృషలానాథబాలార్తౌ చేత్యథాపరే ॥ ౧౫ ॥

యస్మిన్ గ్రామే చతుశ్శతం బ్రాహ్మణావసన్తి , తస్మిన్ చతుశ్శతబ్రాహ్మణయుక్తే గ్రామే ఏకాదశధనుర్వ్యవధానాభావేఽపి , వీథ్యన్తరే చతుష్పథవ్యవధానేవా నారాచవిచ్ఛేదేవా క్రియాః హోమాదికర్మాణి కుర్యాత్ । అన్తశ్శవే దోషోనాస్తీతి భావః । తథా స్త్రీ శూద్రానాథబాలమరణే కతిచిద్బ్రాహ్మణయుక్తేఽప్యన్తశ్శవే గ్రామేక్రియాః కుర్యాదిత్యన్యే మునయః । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ చతుశ్శతాధికైర్విప్రై స్సంపూర్ణే గ్రామమధ్యమే । విశేషం సంప్రవక్ష్యామి జపహోమార్చనం ప్రతి ॥ అన్తశ్శవస్య దోషస్తు నాస్తి తత్ర సమాచరేత్ ॥ గ్రామే నారాచవిచ్ఛిన్నే కుర్యాచ్ఛిన్నేఽథవాపథి ॥ వీథ్యన్తరేవామృతకేహ

రేరర్చాంసమాచరేత్ ॥ * ॥ తథా, ॥ శ్లో ॥ అనాథానుపనీతానాం ప్రేతా
నాంచతథాస్త్రియాః । అన్తశ్శవస్యదోషస్తు గ్రామాదౌతునలిప్యతే ॥ ము
నీనాంచయతీనాంచ పరకాయప్రవేశినామ్ । మరణంయత్రసమ్భూతంతత్ర
దోషోనలిప్యతే ॥ శూద్రాదీనాంచ మరణం సమ్భవేద్యత్రకుత్రచిత్ । ఆ
శౌచం గృహమాత్రస్య గ్రామాశౌచం నవిద్యతే ॥ కుటకే పత్తనేచైవఖ
ర్వటేరాజధానిషు । క్రమేణైవార్చనం కుర్యాదుక్తదోషోనవిద్యతే ॥ * ॥
యత్త్విదంవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ సహస్రవిప్రసమ్పూర్ణే గ్రామేతదధికేఽ
పివా । ఆలయస్య సమీపేతు త్రింశద్దణ్డాన్తరే మృతౌ ॥ అర్చనస్నపనాదీ
ననకుర్యాదపితత్రతు ॥ * ॥ ఇతి, తదేకవీథ్యాదివిషయమ్ । తథాస్మృత్య
న్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఏకవీథ్యాం సమారూఢే ఏకవింశద్గృహస్థితే । త్రింశ
ద్ధనుషిచాధఃస్థేదైవం పిత్ర్యంచ వర్జయేత్ ॥ పఞ్చాశచ్చాపసీమాన్తే ఏకవీ
థ్యాం శవేస్థితే । అర్చనంచ హరేర్దానం దేవదేవస్య వర్జయేత్ ॥ * ॥
ఏవంచ, ॥ శ్లో ॥ గ్రామమధ్యగతోయావచ్ఛవస్తిష్ఠతికస్యచిత్ । గ్రామ
స్యతావదాశౌచం నిర్గతే శుచితామియాత్ ॥ * ॥ ఇతి వచనమేకవీథ్యే
కవంశాదియుక్తగ్రామవిషయమ్, శూద్రాద్యన్యశవయుక్తగ్రామవిష
యంచ, ఏకవీథ్యాదియుక్తత్వేఽపి చతుశ్శతబ్రాహ్మణాభావేఽపి గ్రామే
శూద్రాదిమరణే గ్రామస్య దోషాభావాత్, ॥ శ్లో ॥ శూద్రాణాంమ
రణంస్యాచ్చేద్గ్రామమధ్యేకథంచన । ఆశౌచం గృహమాత్రస్య గ్రా
మాశౌచం నవిద్యతే ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృతిభ్యః .

కర్మమధ్యే గ్రామే మృతిసమ్భవే తత్ర కర్తవ్యమాహ .

పూజావిధౌ మృతౌ శేషం తన్త్రేణైవ సమాపయేత్ ।
కర్మాన్తస్తుబహిర్గ్రామంప్రేతంనీత్వాతదాచరేత్ ॥ ౧౮ ॥

గ్రామగృహదేవతయోః పూజావిధౌ ప్రారబ్ధే గ్రామేమృతౌ
సత్యాం మన్త్రంవినా తన్త్రేణైవ పూజాశేషం సమాపయేత్ । ప్రతిష్ఠా
దికర్మమధ్యేతు, గ్రామాద్బహిః ప్రేతం గమయిత్వా ప్రతిష్ఠాదికర్మ
కుర్యాత్ । తన్త్రేణ కర్మసమాప్తినిషేధపరస్తుశబ్దః । తథాస్మృత్యన్తరే —

॥ శ్లో ॥ ప్రతిష్ఠాదిషు కాలేషు యస్మిన్ గ్రామే మృతిర్భవేత్ । శీఘ్రం బహిశ్శవం నీత్వా తన్త్రశేషం సమాపయేత్ ॥ అగ్రహారే హరేః పూజా పర్తతేయదితత్ర చ । అన్తశ్శవం యదిభవేత్తతో నీత్వా తథా బహిః ॥ తచ్ఛేషం భస్మసాద్యావత్తావత్తన్త్రేణ పూజయేత్ ॥ * ॥

ఏవం సామాన్యేనాశౌచవిశేషం తదభావంచ క్వచిత్ప్రతిపాద్య అనన్తరం పరమ్పరయైకశరీరావయవాన్వయ సమ్బన్ధేన సపిణ్డత్వాత్సగోత్రాణామప్యవిశేషేణ వక్ష్యమాణాఘప్రాప్తావతిప్రసఙ్గమవధినియమేన పరిహరన్ సాపిణ్డ్యం నిరూపయన్ సపిణ్డాఘమాహ .

ఆ త్రిపూరుషమేవాఘం కన్యాయా మృతిజన్మనోః ।
ఆసప్తపూరుషం పుంసస్సాపిణ్డ్యంచ తథా ద్వయోః ॥ ౧౭ ॥

ఉభయత్రాభివిధౌ ,ద్వన్ద్వసమాహారశ్చ । విజ్ఞానేశ్వరాద్యాస్మృతిషుచ త్రిపూరుషం సప్తపూరుషమిత్యభియుక్త ప్రయోగదర్శనాదత్రైవం ప్రయోగః । పశ్చాదవ్యయీభావసమాసః । తస్యాయమర్థః - యావత్త్రయః పురుషా అనుక్రాన్తా భవన్తి కన్యాయాం మృతిజన్మనోస్సతోస్తావదఘం భవతి , యావచ్చ సప్తపురుషాస్సఙ్కలితా భవన్తి పుంసః పురుషస్య మృతిజన్మనోర్విషయే తావదఘం భవతీతి । అత్ర తృతీయపురుష మాసప్తమపురుషమిత్యుక్తే తృతీయసప్తమపురుషావవధిభూతౌ స్యాతామ్ । తదన్యేచ ప్రథమపురుషాదయోఽవధిమన్తస్స్యుః । తతశ్చ తేషామేవాఘం సాపిణ్డ్యంచ భవేత్ , నతు తత్పుత్రాణామ్ । తచ్చానిష్టమ్ , సర్వస్మృతిలోకాచారవ్యాకోపప్రసఙ్గాత్ । సమాభూదిత్యాత్రిపూరుషమాసప్తపూరుషమిత్యుక్తమ్ । తథాచ , పిణ్డదాతుః ప్రపితామహం తృతీయం లేపభాజం కూటస్థమారభ్య ప్రథమపిణ్డభాగిపుత్రేణ పిణ్డదాత్రా సహ సప్తపూరుషా అవధిభూతాః । తత్పుత్రా అవధిమన్తః । ఏవం పిణ్డదాతృపుత్రాదయః పురుషాః పిణ్డదాత్రా సహ సప్తపూరుషా అవధిభూతాః , తత్పుత్రా అవధిమన్తశ్చ భవన్తి । తథా సతి , ప్రదాతుః ప్రాగూర్ధ్వంచ ఉభయత్ర సప్త పూరుషాణామవధిభూతానాం తత్పుత్రాణామవధిమతాంచ సర్వేషామఘం భవతి । తథాద్వయో

రిత్యతిదేశాత్సాపిణ్డ్యంచ భవతి । ద్వయోః - స్త్రీపుంసయోః , యథాకన్యామృతిజన్మవిషయే ఆత్రిపూరుషం పురుషజన్మమరణవిషయేచా సప్తపూరుషమఘంభవతి , తథాద్వయోర్మధ్యే కన్యావిషయే ఆత్రిపూరుషం పురుషవిషయే ఆసప్తపూరుషం సాపిణ్డ్యంభవతీతివిభజ్య, తథాశబ్దార్థో విజ్ఞేయః । తచ్చసాపిణ్డ్యమేకశరీరావయవాన్వయేన వక్తవ్యమ్ । అన్యథా ॥ శ్లో ॥ లేపభాజశ్చతుర్థాద్యాః పిత్రాద్యాః పిణ్డభాగినః । సప్తమః పిణ్డదాస్తేషాం సాపిణ్డ్యం సప్తపూరుషమ్ ॥ * ॥ ఇతివచనేన నిర్వాప్య పిణ్డాపేక్షయా సాపిణ్డ్యవర్ణనే, మాతృసన్తానే భ్రాతృపితృవ్యాదిషుచసాపిణ్డ్యం నస్యాత్ । నన్వేవంసతి , మాతామహాదేరపి ॥ శ్లో ॥ దశాహం శావమాశౌచం సపిణ్డేషు విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి మన్వాదిస్మృతేః, దశాహాద్యాశౌచమపిస్యాత్సపిణ్డత్వాదితిచేన్మైవమ్ , ఆజన్మనస్తు చౌలాన్త సంస్కృతాసు స్త్రీషునాశౌచమ్ , ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహంమాతామహాచార్యమాతులశ్రోత్రియేషుచ ॥ * ॥ ఇత్యాదివిశేషవచనవిహితాశౌచవిశేషస్య " ఆదన్తజన్మనః " ఇత్యాదిసామాన్యప్రాప్త దశాహాపవాదకత్వాత్ । అత్ర, ఏకశరీరానుప్రవేశశ్చ శాస్త్రతోఽవగమ్యతే, ॥ శ్రుతిః ॥ ప్రజామనుప్రజాయసే - ఆత్మా హిజజ్ఞఆత్మనః - అఙ్గాదఙ్గాత్సమ్భవసి - ప్రజాయస్వ ప్రజయా - ఏతత్షట్కౌశికం శరీరం త్రీణిపితృతస్త్రీణిమాతృతః , అస్థిస్నాయుమజ్జాతఃపితృతః , త్వఙ్మాంసరుధిరాణిమాతృతః ॥ * ॥ ఇత్యాదిశ్రుతిగర్భోపనిషద్భ్యః , ॥ శ్లో ॥ యథైవాత్మా తథాపుత్రః పుత్రేణ దుహితాసమా ॥ * ॥ శ్లో ॥ తత్రాయంజాయతేస్వయమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ పూర్వేషాం జన్మ కారణాత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృతిభ్యశ్చ , సమానఃపిణ్డోయేషాంతే సపిణ్డాస్తేషాంభావస్సాపిణ్డ్యమితి వ్యుత్పత్తేశ్చ । తచ్చసాపిణ్డ్యమేకశరీరావయవాన్వయేన భవతి । తథాహి - పుత్రస్యపితృశరీరావయవాన్వయేన పిత్రాసహైకశరీరావయవారమ్భకత్వేనవా । ఏవమ్ , "యత్రయత్రసపిణ్డశబ్దస్తత్రతత్రసాక్షాత్పరమ్పరయావా ఏకశరీరావయవాన్వయో వేదితవ్యః " ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తమ్ । తథాక్వచిత్తైనైవ,

" అతశ్చాయంసపిణ్డశబ్దోఽవయవశక్త్యావర్తమానో నిర్మన్థ్యపఙ్కజాదివన్ని యతవిషయఏవ , తతశ్చ పిత్రాదయశ్చషట్ , ఆద్యస్సప్తమః , సన్తాన భేదేఽపి యతస్సన్తానభేదస్తదాదాయ గణయేద్యావత్సప్తమ ఇతి సర్వత్ర యోజనీయమ్ " ఇతిచప్రతిపాదితమ్ । తథాచ ననిర్వాప్యపిణ్డాన్వ యేన తృతీయాత్పరంకి న్యాసాపిణ్డ్యమ్ , నచసప్తమాదూర్ధ్వంపురుష సాపి ణ్డ్యమస్తీతిసిద్ధమ్ । అథసన్యసపిణ్డనిబన్ధనత్వాత్సాపిణ్డ్యోపన్యాసః । స్మృ త్యర్థసారేచ — ॥ వా ॥ యతః ప్రభృతిసన్తానవిశ్లేషస్సకూటస్థస్తమార భ్య గణితాస్సప్తపురుషాస్సపిణ్డాస్తత ఊర్ధ్వం సమానోదకాః । స్త్రీషుచ సాపిణ్డ్యంత్రిపురుషమేవ । అప్రత్తాసు స్త్రీషుజన్మమరణేత్రిపూరుషమేవ జ్ఞాతీనామాశౌచమ్, పురుషజన్మమరణేసప్తపూరుషమేవజ్ఞాతీనామ్ ॥ * ॥ ఇ తి । అత్ర కూటస్థస్థానీయత్వాత్కూటస్థభ్రాతురపిసూతకంభవతి । తథా స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆత్మపుత్రపితృభ్రాతృపితృవ్యాః స్త్రీప్రసూ తకే । దశరాత్రేణశుధ్యన్తి నాన్యేషాం సూతకం భవేత్ ॥ * ॥ ఆత్మశబ్దే న జనక ఉచ్యతే । తేనపుత్రాదయః ప్రత్యేకంసమ్బధ్యన్తే । సఙ్గ్రహే చ — ॥ శ్లో ॥ కన్యకాజననేభ్రాతృపితృతద్భ్రాతృతత్సుతాః । పి తామహశ్చతద్భ్రాతా శుధ్యన్తి దశరాత్రతః ॥ * ॥ బ్రహ్మపురాణేచ — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డభ్రాతృకన్యానాం సవర్ణానాం త్రిపూరుషమ్ ॥*॥ వసిష్ఠోఽ పి — ॥ వా ॥ అప్రత్తానాం స్త్రీణాం త్రిపూరుషం సాపిణ్డ్యం విజ్ఞాయ తే ॥ * ॥ శఙ్ఖశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పుత్రాణామసవర్ణానామప్రత్తానాంచ యోషితామ్ । సపిణ్డతావినిర్దిష్టా పితృపక్షేత్రిపూరుషీ ॥ * ॥ పితృపక్ష ఇతి మాతృపక్షస్యాప్యుపలక్షణమ్ , సాపిణ్డ్యస్యోభయతుల్యత్వాత్ , ఉ ద్వాహోర్ధ్వమాశౌచవైషమ్యాభావాచ్చ । పురుషవిషయే పురాణే — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవ వర్ణానాం విజ్ఞేయాసప్తపూరుషీ । సపిణ్డతా తతః ప శ్చాత్సమానోదకధర్మతా ॥ * ॥ మనురపి — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డతాతుపురుషే సప్తమే వినివర్తతే ॥ * ॥ సప్తమేపురుషే అనుక్రాన్తే తదూర్ధ్వం సపిణ్డ తా నివర్తత ఇత్యర్థః । తథా యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ పఞ్చమాత్స

స్తమాదూర్ధ్వం మాతృతః పితృతస్తథా ॥ * ॥ ఇతి । ఏతచ్చ కన్యావిషయే పఞ్చమపర్యన్తం సాపిణ్డ్యప్రతిపాదనం వివాహనిషేధార్థమ్ , ఆశౌచ విషయేతు త్రిపూరుషమేవ కన్యాసాపిణ్డ్యమ్ । బోధాయనశ్చ — ॥వా॥ సపిణ్డతా త్వాసప్తమాత్ ॥ * ॥ శఙ్ఖశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డతా తు సర్వేషాం గోత్రతస్సప్తపూరుషీ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ ఊర్ధ్వం పఞ్చసు పిత్రాదిష్వధః పుత్రాదిపఞ్చసు । స్మృతం సజాతి సాపిణ్డ్యమేతత్సన్తతిజేష్వపి ॥ * ॥ అత్ర మాతృకూటస్థవ్యతిరేకేణ పఞ్చసు సాపిణ్డ్యం వేదితవ్యమ్ । తతశ్చ తాభ్యాంసహ సప్తపూరుషమిత్యవిరోధః । పారస్కరశ్చ — ॥ వా ॥ ఆసప్తమాత్సాపిణ్డ్యమాదశమాత్సమానోదకత్వమ్ ॥*॥ ఇతి । ఇదం దశమపర్యన్తం సమానోదకత్వస్మరణం విదేశస్థవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ సమానోదకభావస్తు నివర్తేతాచతుర్దశాత్ । జన్మనామ్నోరస్మృతస్సైతత్పరం సాగోత్రముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతి మనూక్తంతు సన్నిహిత దేశవర్తిషు చతుర్దశపురుషాదూర్ధ్వమపి స్నేహోపలాలనాదిద్వారా జన్మనామవేదనేఽపి సమానోదకత్వనివృత్తిపరమ్ । యేషుబన్ధుత్వపరిపాలనాద్యభావేన జన్మనామవేదనాభావస్తేషూక్తపురుషాదర్వాగపి సమానోదకత్వనివృత్తిర్వేదితవ్యా । తథాచ మనుః — ॥ శ్లో ॥ సమానోదకభావస్తు జన్మనామ్నోరవేదనే ॥ * ॥ వసిష్ఠోఽపి — ॥ వా ॥ సర్వే జ్ఞాతయోఽభ్యుపయన్తి , ఆసప్తమాద్దశమాద్వా సమానగ్రామవాసే యావత్సమ్బన్ధమనుస్మరేయురేకవస్త్రాః ప్రాచీనావీతినస్సవ్యానామికయా “ అపనశ్శోశుచదఘమ్” ఇతిదక్షిణాభిముఖానిమజ్జన్తి, ప్రేతాయోదకంసకృత్ప్రసిఞ్చన్త్యఞ్జలినా “ అసావేతత్తే ” ఇతి ॥ * ॥ సమానగ్రామవాసే సమ్బన్ధస్మరణేఽపి మనువచనాచ్చతుర్దశపురుషపర్యన్తమేవ సమానోదకత్వంమన్తవ్యమ్.

అథ పరిభాషామాహ .

{ అతఃపరంప్రవక్ష్యామిసపిణ్డానామఘంస్ఫుటమ్। }

స్పష్టోఽర్థః । యద్యపి సోదకాదేరప్యఘముత్తరత్రోచ్యతే । తథాప్యస్యేదమఘమిత్యనిర్దిష్టవిషయం యద్వచనమ్ , తత్పితృభ్రాతృవ్యాణాం సదా

పూర్ణాశౌచిత్వాత్తద్వ్యతిరిక్తపిణ్డవిషయమితి జ్ఞాపనార్థమియం ప్రతిజ్ఞా

తత్తద్వర్ణాపేక్షయా ఆశౌచదిన పరిమాణమాహ .

{ జన్మహాన్యోస్తు వర్ణానాం దశషోడశవింశతిః ॥ ౧౭ ॥
త్రింశన్నిశాః క్రమేణాఘమిత్యనేకర్షిసంమతమ్ । }

తుశబ్దోఽఘసంకోచనివర్తకః । ఇతిశబ్దః ప్రకారవాచీ । అనేకర్షిత్యనేన ఉక్తాశౌచప్రకారప్రమాణతా సంసూచ్యతే । హానిః - మరణమ్ । తత్ర దశాహవిధిస్తూపనీతమరణవిషయః , అనుపనీతమృతివిషయే పితృభ్రాతృవ్యతిరిక్త సపిణ్డాశౌచవైషమ్యస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ । అత్ర పైఠీనసిః —— ॥ వా ॥ ఆశౌచమనుక్రమిష్యామో బ్రాహ్మణస్య దశరాత్రమ్ , షోడశరాత్రం క్షత్రియస్య , వింశతిరాత్రం వైశ్యస్య , మాసం శూద్రస్య ॥ * ॥ హారీతశ్చ —— ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణే దశరాత్రం స్యాత్క్షత్రియే షోడశస్మృతాః । వైశ్యే వింశతిరాత్రం స్యాన్మాసం శూద్రే విశుద్ధయే ॥ * ॥ వసిష్ఠశ్చ —— ॥ వా ॥ షోడశరాత్రేణ రాజన్యో వింశతిరాత్రేణ వైశ్యః ॥ * ॥ ఇతి అనేకర్షిసంమతమితి క్షత్రియాదివిషయే ప్రకారాన్తరం చ ద్యోత్యతే । మనుః —— ॥ శ్లో ॥ శుద్ధ్యేద్విప్రో దశాహేన ద్వాదశాహేన భూమిపః । వైశ్యః పఞ్చదశాహేన శూద్రో మాసేన శుధ్యతి ॥ * ॥ సంవర్తశ్చ —— ॥ శ్లో ॥ క్షత్రియో ద్వాదశాహేన వైశ్యః పఞ్చదశేన తు ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ —— ॥ శ్లో ॥ క్షత్రస్య ద్వాదశాహాని విశః పఞ్చదశైవ తు ॥ * ॥ అయం చ ద్వాదశాహాదివిధిరభిషిక్తక్షత్రియవిషయః । పఞ్చదశాహాదిస్మరణం తు గోరక్షాదిసక్త వైశ్యవిషయమ్ । సదా శూద్రస్య మాసమేవ । సఙ్కరజానాం శూద్రేష్వన్తర్భావాత్ తేషాం శూద్రవదాశౌచమ్ । తథా మనుః —— ॥ శ్లో ॥ శూద్రాణాం తు సధర్మాణస్సర్వేఽపధ్వస్తజాః స్మృతాః ॥ * ॥ బ్రాహ్మే చ —— ॥ శ్లో ॥ శౌచాభావం ప్రకుర్వన్తి శూద్రవద్వర్ణసంకరాః ॥ * ॥ ప్రతిలోమానామాశౌచాభావ ఏవ । హారీతః —— ॥ శ్లో ॥ న శూద్రప్రతిలోమానామాశౌచం వాఽస్తి కిఞ్చన ॥ * ॥ జాబాలిశ్చ —— ॥ శ్లో ॥ నృపతేష్షోడశాహాని విశాం వింశత్యహాని తు । మాసం హూ

ద్రస్య శేషాణాంసదాశౌచమితిస్థితిః ॥ తథాపి తేషాంమరణేస్నానమాత్రంవిధీయతే ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ — ॥ శ్లో ॥ ప్రతిలోమాధర్మహీనాః ॥ * ॥ ఇతి .

ఉక్తాపవాదమాహ శ్లోకత్రయేణ .

ముఖ్యకర్తురఘంతావద్యావత్ప్రేతత్వమోచనమ్ ॥ ౧౯ ॥
పుత్రాణామప్యఘం తావన్ముఖ్యకర్తర్యపి స్థితే ।
శిష్యశ్చ దాసభృతకా స్వసపిణ్డాత్యయాదికే ॥ ౨౦ ॥
గురుస్వామి సమాశౌచా యది తత్కులవాసినః । మా
సార్ధం వైష్ణవే శూద్రే దాసదాస్యశ్చ శార్ఙ్గిణః ॥౨౧॥
యుక్తా స్త్రీ చ విజాత్యాధాశుధ్యతే భర్తృకాలతః ।
తత్పుత్రాశ్చమృతేతస్మిన్మాతృజాత్యుక్తకాలతః ॥౨౨॥

ముఖ్యకర్తురితి ॥ శ్లో ॥ పుత్రాభావేతుపత్నీస్యాత్పత్న్యభావేతు సోదరః । పుత్రఃకుర్యాత్పితుశ్శ్రాద్ధం పత్నీచతదసన్నిధౌ ॥ ధనహార్యథ దౌహిత్రస్తతోభ్రాతాచతత్సుతః ॥ * ॥ వా ॥ పుత్రాభావేయఃప్రత్యాసన్నస్సపిణ్డః ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైః పూర్వపూర్వాభావేప్రేతకర్మస్వధికృతస్య ముఖ్యకర్తుస్తావదఘంస్యాద్యావత్ప్రేతత్వమోచనమ్ । అకృతేసపిణ్డీకరణె ముఖ్యకర్తరిజ్యేష్ఠపుత్రె స్థితేఽపికనిష్ఠభ్రాతౄణామపిసపిణ్డీకరణాన్తమఘంభవతి । అత్రాఘశబ్దశ్శావాశౌచమాత్రవాచకః , సూతకస్యాసమ్భవాత్ । ఏవముత్తరత్రాభిజ్ఞేయమ్ । అత్రముఖ్యకర్తుర్దశాహాత్పరమప్యఘవిధానం సూతికాయాఇవకర్మానర్హత్వమాత్రాభిప్రాయమ్ । తథాస్మృతిః — ॥ శ్లో ॥ అకృత్వాప్రేతకార్యాణి నిత్యనైమిత్తికాన్యపి । నకుర్యాత్తావదాశౌచం యావత్ప్రేతత్వ మోక్షణమ్ ॥ * ॥ ప్రేతత్వమోక్షణమ్ - సపిణ్డీకరణమ్ ॥ శ్లో ॥ దాహాదివిధివత్కృత్వా సపిణ్డీకరణేకృతే । పితృత్వమశ్నుతేప్రేతః ప్రేతత్వంచ విముఞ్చతి ॥ శ్రాద్ధానిక్రమశోలబ్ధ్వా సపిణ్డీకరణే కృతే ॥ ప్రేతభావాద్వినిర్ముక్తస్స్వకర్మఫలభాగ్భవేత్ ॥ * ॥ సఙ్గ్రహేచ — ॥ శ్లో ॥ అకృతెప్రేతకార్యేతు నకుర్యాదాత్మనశ్శుభమ్ । కుర్యాదేవశుభం కర్మ ముఖ్య

కర్తుశ్చ సన్నిధౌ ॥ * ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రాగధమకృత్వా శుభకర్మకృ
త్ । ధ్రువమాప్నోతి నరకం సపిణ్డానాం మృతౌ క్రమాత్ ॥ * ॥ అనేన ము
ఖ్యకర్తృవ్యతిరిక్తజ్ఞాతీనాం దశాహాత్పరం ప్రేతకార్యాకరణేఽపి శుభక
ర్మ కార్యమితి గమ్యతే, ॥ శ్లో ॥ పుత్త్రైః పిత్రోస్తు సంస్కారః ప్రమా
దాదకృతో యది । జ్ఞాతీనాం దశరాత్రం స్యాత్తదూర్ధ్వం సూతకం నహి ॥
నిత్యకర్మాణి కుర్వీత స్మృత్యుక్తాని తథైవ చ । వంశజానామసంస్కారే త్వా
శౌచం తు కథం భవేత్ ॥ దశాహాత్పరతశ్శుద్ధిర్జ్ఞాతీనాం చ విశేషతః ॥ * ॥
ఇత్యాదివచనాత్ । కించ, యస్తు పుత్త్రదౌహిత్త్రవ్యతిరిక్తో జ్ఞాతిస్సంస్కర్
తా, తద్విషయే విశేషః స్మృత్యన్తరే దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ గర్భాది ప్రాశ
నాన్తాని ప్రాప్తకాలం న లఙ్ఘయేత్ । జ్ఞాతీనాం ప్రేతకార్యాణి అకుర్వ
న్నపి కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । పుత్రదౌహిత్రయోస్తు, మాతృపితృమా
తామహవర్గాణామభ్యుదయోద్దేశ్యత్వేన తేషాం ప్రేతకార్యాకరణే శు
భకర్మానుపపత్తిః । అత ఏవ స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రాదీనాం
ప్రమీతానాం త్రయాణాం తు సపిణ్డనమ్ । కృత్వా తు మఙ్గళం కార్యం నేత
రేషాం కథఞ్చన ॥ * ॥ ఇతి । ఆదిశబ్దేన మాతృమాతామహవర్గపరిగ్రహః ।
యత్త్విదం వచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణాత్పూర్వం శోభనం న విధీయ
తే । యది చేత్తత్కృతం కర్మ కర్తృనాశాయ కల్పతే ॥ * ॥ ఇతి, తన్మాత్రా
దివర్గత్రయవిషయమ్, యదా పుత్త్రాద్యభావే భ్రాత్రాదిః కర్మ కరోతి, త
ద్విషయం వా । తథా చతుర్వింశతిమతే — ॥ శ్లో ॥ భ్రాతా వా భ్రాతృ
పుత్త్రో వా సపిణ్డశ్శిష్య ఏవ వా । సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయం
తతః ॥ * ॥ దేవలోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితరౌ ప్రమృతౌ యస్య దేహస్తస్యా
శుచిర్భవేత్ । న దైవం నాపి పిత్ర్యం చ యావత్పూర్ణో న వత్సరః ॥ స్నా
నం చైవ మహాదానం స్వాధ్యాయశ్చాగ్నిపూజనమ్ ॥ * ॥ ఏతచ్చ వత్స
రాన్తసపిణ్డీకరణాభిప్రాయమ్ । న దైవం నాపి పిత్ర్యం చేతి పార్వణనిషే
ధః, సపిణ్డీకరణాత్పూర్వమేకోద్దిష్టవిధానాత్ । స్నానమ్ - సమావర్త
నమ్, మహాదానమ్ - ప్రసిద్ధమ్, స్వాధ్యాయః - ఉపనయనమ్, అగ్ని

ప్రాజనమ్ - అగ్న్యాధానాది , ఏతత్సర్వమ్ , ద్వాదశాహేవా సపిణ్డీకర
ణేకృతే, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాదభ్యుదయంతతః ॥ * ॥ ఇ
తి తదనన్తరం కర్మాధికారిత్వస్మరణాత్ , వత్సరాదర్వాగపి కార్యమే
వ। తథాశాట్యాయనిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతశ్రాద్ధాని శిష్టాని సపిణ్డీకరణం
తథా। అపకృష్యాపికుర్వీత కర్తా నాన్దీముఖేద్విజః ॥ * ॥ గాలవోఽ
పి— ॥శ్లో॥ సపిణ్డీకరణాత్ప్రేతే పైతృకం పదమాస్థితే। ఆహితాగ్నేస్స
నీవాల్యాం పితృయజ్ఞః ప్రవర్తతే ॥ * ॥ ఇతి। అతోదర్శాదిశ్రాద్ధం సపిణ్డీ
కరణాత్ప్రాజ్నైవ ॥ శ్లో ॥ నాసపిణ్డీకృతేప్రేతే పితృకార్యం ప్ర
వర్తతే। సపిణ్డీకరణం కృత్వా కుర్యాత్పిత్ర్యం శుభానిచ ॥ * ॥ ఇతి
స్మృతేః। ఏతచ్చ సపిణ్డీరకణం జ్యేష్ఠేనైవ కార్యమ్, ॥ శ్లో ॥ సర్వై
రనుమతిం కృత్వా జ్యేష్ఠేనైవతు యత్కృతమ్ । ద్రవ్యేణచావిభక్తేన
సర్వైరేవ కృతం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతివచనాత్ , ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠపుత్రే
తు దూరస్థే కనిష్ఠాద్యాయథోదితమ్ । కుర్యుః పిత్రోస్తు సంస్కారం
సపిణ్డీకరణం నతు ॥ * ॥ ఇతి, జ్యేష్ఠపుత్రస్యైవ సపిణ్డీకరణాధికారస్మ
రణాచ్చ। కనిష్ఠేనకృతేతు ప్రేతత్వవిమోచనం నాస్త్యేవ, ॥ శ్లో ॥
జ్యేష్ఠపుత్రస్య సద్భావే కనిష్ఠఃకురుతేక్రియామ్ । ప్రేతత్వాన్నవిముచ్యే
త పితృత్వం నచగచ్ఛతి ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్ । అనేన ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకర
ణం పిత్రోర్న కార్యమఖిలైస్సుతైః । ఏకేనాపికృతేసమ్యక్పుత్రత్వగు
ణసమ్భవాత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిష్వేకశబ్దస్య జ్యేష్ఠపరత్వం వ్యాఖ్యే
యమ్, తస్యైవ పుత్రత్వగుణసంయోగాత్ । తథాచమనుః — ॥ శ్లో ॥
యస్మిన్నృణం సన్నయతి యేనచానన్త్యమశ్నుతే । సఏవ ధర్మజఃపుత్రః
కామజానితరాన్విదుః ॥ * ॥ ఇతి। నను, విజ్ఞానేశ్వరే — “ ఏతచ్చ
ప్రేతశ్రాద్ధసహితం సపిణ్డీకరణంచ సంవిభక్తధనేష్వపి ఏకేనైవ కార్యం
నసర్వైః ॥ శ్లో ॥ నవశ్రాద్ధం సపిణ్డత్వం శ్రాద్ధాన్యపిచషోడశ। ఏకేనై
వతుకార్యాణి సంవిభక్తధనేష్వపి ॥ * ॥ ఇతివచనాత్ ” ఇత్యుక్తమ్,
అతఃకథమేవం వ్యాఖ్యాతమ్ । మైవమ్ , ॥ శ్లో ॥ ఏకభాణ్డేనపచతాం పి

త్రుదేవార్చనాదికమ్ । ఏకం భవేద్విభక్తానాం తదేవస్యాద్గృహే గృహే ॥ * ॥ ఇతి ప్రత్యేకకార్యప్రసక్తౌ అస్య వచనస్య తదపవాదకత్వాత్, కనిష్ఠకృతస్యాపి సపిణ్డీకరణస్యాకృతత్వేన ॥ శ్లో ॥ కనిష్ఠేనాపి కర్తవ్యాః పిత్రోః పిణ్డోదకక్రియాః । జ్యేష్ఠేనాపి చ కర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ యవీయసా కృతే శ్రాద్ధే ప్రేతశబ్దం విహాయ తు । తదగ్రజేన కర్తవ్యం సపిణ్డీకరణం పునః ॥ * ॥ ఇతి పునః కరణవిధానాచ్చ । ఏతత్సర్వం విశ్వాదర్శే స్పష్టం ద్రష్టవ్యమ్ । కించ, జ్యేష్ఠస్యాపత్నీకత్వే సపత్నీకః కనిష్ఠ ఏవ కుర్యాత్, తస్యానగ్నికత్వాత్ । తథా పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం పుత్రః పితుః కుర్వీత యోఽగ్నిమాన్ । అనగ్నిస్తు క్రియాం నాన్యామేకోద్దిష్టాదృతే క్వచిత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠపుత్రోఽనగ్నిమాంత్స్యాత్కనిష్ఠస్త్వగ్నిమాన్ యది । కనిష్ఠ ఏవ కుర్వీత మాతాపిత్రోః సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ కించ, సర్వస్యాపి పుత్రస్యానగ్నికత్వే బ్రహ్మచారిత్వే వా జ్యేష్ఠ ఏవ లౌకికాగ్నౌ కుర్యాత్, ॥ శ్లో ॥ సపిణ్డీకరణం కుర్యాత్స్మార్తాగ్నౌ చ విచక్షణః । అలాభే లౌకికే హ్యగ్నౌ సర్వం సమ్పాదయేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి వచనాత్ । (శిష్యశ్చేతి) అత్ర ఆదిశబ్దేన జననముచ్యతే, శిష్యశబ్దేన అన్తేవాసీ, ఏతే శిష్యాదయస్స్వసపిణ్డజననే మరణే చ గురుస్వామిసమాశౌచా భవన్తి, యది తే గురుకులవాసినస్స్యుః । అన్యత్ర వాసినస్తు స్వజాత్యుక్తాశౌచిన ఇతి చకారార్థః । అత్ర బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ దాసాన్తేవాసిభృతకాశ్శిష్యాశ్చైవాత్ర వాసినః । స్వామితుల్యేన శౌచేన శుధ్యన్తి మృతసూతకే ॥ * ॥ అత్ర వాసినః - గురుకులవాసినః, మృతసూతక ఇత్యేకవద్భావః । అఙ్గిరాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దాసీదాసశ్చ శిష్యశ్చ యస్య వర్ణస్య యో భవేత్ । తద్వర్ణస్య భవేచ్ఛౌచం దాస్యామాసం తు సూతకమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ మృతే జాతే చ దాసానాం పత్నీనాం చానులోమతః । స్వామితుల్యం భవేచ్ఛౌచం మృతే స్వామి నియాతకమ్ ॥ * ॥ యాతకమ్ - మాతృజాత్యఘమ్ । దాసాదేర్లక్షణమాహ నారదః — ॥ శ్లో ॥ గృహేజాతస్తథా క్రీతో లబ్ధో దాయాదుపా

గతః । ఆపత్కాలభృతస్తద్వదాదత్తస్స్వామినా చయః ॥ ఋణాచ్చ మోక్షితో యస్తు యుద్ధప్రాప్తః పణేజితః । తవాహమిత్యుపగతః ప్రవ్రజ్యావాసితః కృతః ॥ భక్తోదాసశ్చ విజ్ఞేయ స్తథైవాబాడవాహృతః । విక్రేతా చాత్మనశ్శాస్త్రే దాసః పఞ్చదశ స్మృతః ॥ స్వశిల్పమిచ్ఛన్నాహర్తుం బాన్ధవానామనుజ్ఞయా । ఆచార్యస్య వసేదన్తే కాలం కృత్వా సునిశ్చితమ్ ॥ విజ్ఞానముచ్యతే శిల్పం హేమరూప్యాది సంస్కృతిః । రత్నాదికం చ తచ్ఛిష్యః కర్మ కుర్యాద్గురోర్గృహే ॥ భృతకస్త్రివిధో జ్ఞేయ ఉత్తమో మధ్యమోఽధమః । ఉత్తమస్త్వాయుధీయస్స్యాన్మధ్యమస్తు కృషీవలః ॥ అధమో భారవాహీస్యాదిత్యేవం త్రివిధో భృతః ॥ * ॥ అత్ర విశేషో బ్రాహ్మే పురాణే దర్శితః — ॥ శ్లో ॥ గర్భదాసస్తు యో యస్య సతస్య మృతసూతకే । సమాప్తే శుద్ధస్పృశ్యస్స్యాదన్యేషామపి సర్వదా ॥ ఆశౌచే స్వే నివృత్తే తు భక్తదాసోఽపి శుధ్యతి । యస్మాత్స్వాతిశయస్స్వామీ యథా కామచరస్సదా ॥ * ॥ అయమర్థః - గర్భదాసాదయో భక్తదాసాన్తా ద్వాదశ దాసాః స్వామినా సహ వర్తమానా అన్యత్ర వర్తమానాశ్చ స్వసపిణ్డజన్మాదౌ స్వజాత్యుక్తకాలత ఇతి । శూద్రే విశేషమాహ । మాసార్ధమితి, స్పష్టార్థమిదమ్ । తథా వైకుణ్ఠమార్గసంశుద్ధౌ — ॥ శ్లో ॥ చక్రాఙ్కితాశ్చ యే శూద్రా వైష్ణవా వీతకల్మషాః । ఆశౌచే త్వర్ధమాసేన శుద్ధిస్తేషాం విధీయతే ॥ * ॥ అర్ధమాసః - పఞ్చదశ దినాని । అనేనాభిప్రాయేణ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ త్రింశద్దినాని శూద్రస్య తదర్ధం న్యాయవర్తినః ॥ * ॥ న్యాయవర్తినః - విప్రదాస్యశుశ్రూషాదిగుణవతః । చక్రాఙ్కితా ఇత్యత్ర లిఙ్గస్య అవివక్షితత్వాచ్చక్రాఙ్కితత్వాదిలక్షణయోగాచ్చ దేవదాస్యా అప్యనుమేవం గ్రాహ్యమ్ । తస్యా రాజవదాశౌచముక్తం బ్రాహ్మే పురాణే భగవతా — ॥ శ్లో ॥ పురా దైవాసురే యుద్ధే హతేషు గణశస్సురైః । దానవాసురరక్షస్సు దైత్యేషు చ తతస్తతః ॥ తేషాం నారీసహస్రాణి శతశోఽథ సహస్రశః । పరిణీతాని యాని స్యుర్బలాద్భుక్తాని యాని చ ॥ తాని సర్వాణి దేవేశః ప్రోవాచ వదతాం వరః । వేశ్యాధర్మేణ వర్తధ్వమధు

నారాజమన్దిరే ॥ వర్తితవ్యం వరారోహే స్తథా దేవగృహేషుచ । రాజా
నస్స్వామినస్తుభృత్యమాశౌచంచాపి తత్సమమ్ ॥ భవిష్యతిచ సౌభాగ్యంస
ర్వంచమయిభక్తితః ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు దాస్యామాసంతుసూతకమిత్యఙ్గిరో
వచనమ్, తత్ప్రతిలోమదాసీవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ మృతేజాతేచదాసానాంపత్నీ
నాంచానులోమతః । స్వామితుల్యం భవేచ్ఛౌచమ్ ॥ * ॥ ఇత్యనులోమ
దాస్యాస్స్వామితుల్యాశౌచస్మరణాత్ । అయంచశూద్రేఽర్ధమాసవిధిః,
విప్రదాసస్య విష్ణుపరాయణత్వాదియోగే । తథాచవిష్ణుధర్మోత్తరే —
॥ శ్లో ॥ చక్రాఙ్కితాశ్చయేశూద్రా మద్భక్తా మత్పరాయణాః । తే
షాం విప్రస్యదాసానామాశౌచంచార్ధమాసకమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యథా
మాసమేవ, ॥ శ్లో ॥ శూద్రాణామవిభక్తానాం క్షత్రియాణాం విశామపి।
దేవకార్యాభియుక్తానాం నాస్త్యేవాశౌచలాఘవమ్ ॥ * ॥ ఇతివచనాత్ ।
చక్రాఙ్కనాదిరహితానాం కేవలభక్తానాం శూద్రాదీనాం దేవకార్యా
భియుక్తత్వమాత్రేణ, అర్ధమాసాది రూపాశౌచ లాఘవంనభవతీత్యర్థః ।
అనేనైవాభిప్రాయేణ గౌతమశ్చ — ॥ వా ॥ అర్ధమాసమేకమాసం శూ
ద్రస్య ॥ * ॥ ఇతి । (యుక్తాస్త్రీ చేతి) యుక్తా - ద్రవ్యాద్యుపాధి
నాస్త్రీత్వేన సంయోజితా, పరాశ్రితేతి యావత్ । యస్యవర్ణస్యభా
ర్యాస్యాత్తద్వర్ణోక్తేన భర్తృకాలేన స్వసపిణ్డమరణాదౌశుధ్యతి । ఏవం
తస్యాయుక్తాయాఃపుత్రాశ్చ, భర్తరిమృతే సాచ, తేసర్వేఽపి మాతృ
జాత్యుక్త కాలతశ్శుధ్యన్తి । చశబ్దేనానులోమపుత్రవిషయే మాతృజా
త్యుక్తాశౌచమ్, ప్రతిలోమపుత్రవిషయే పితృజాత్యుక్తాశౌచంచ సము
చ్చీయతే । అత్రవిష్ణుః — ॥ వా ॥ పత్నీనాందాసానాంచ ఆనులోమ్యే
నస్వామితుల్యమాశౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మృతేస్వామిన్యాత్మీయమ్, ఆ
నులోమ్యేనేత్యుక్తత్వాత్ । హీనవర్ణయుక్త భార్యావిషయే విశేషోఽ
స్తి । తథాశఙ్ఖః — ॥ శ్లో ॥ హీనవర్ణాత్తుయానారీ ప్రమాదాత్ప్రసవం
వ్రజేత్ । ప్రసవేమరణేభర్తురాశౌచం నోపశామ్యతి ॥ * ॥ భర్తృజాత్యు
క్తమాశౌచం భర్తురూర్ధ్వమపి నశామ్యతి । అనులోమపుత్రవిషయే విశే

షమాహాపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ క్షత్రవిట్శూద్రజాతానాం పుత్రా
ణాం మృతసూతకే । తేషాంతుపైతృకీశుద్ధిర్విభక్తానాంతు మాతృకీ ॥ * ॥
అఙ్గిరాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అసవర్ణాస్త్రయఃపుత్రా ద్విజానాంపరికీర్తితాః ।
శూద్రాపుత్రఃపారశవో బ్రాహ్మణోత్పాదితస్త్రయః ॥ శూద్రాచారే
ణతస్యాపి శౌచాశౌచంవిధీయతే ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ సర్వే
షామనులోమానామాశౌచం మాతృవర్ణవత్ । పైతృకం ప్రతిలోమానామా
శౌచంసద్భిరిష్యతే ॥ * ॥

కలావఘసఙ్కోచోన కార్యఇత్యుద్ఘోషయతి .

{ నకర్తవ్యం నకర్తవ్యమఘసఙ్కోచనం కలౌ । క్రమా
శౌచం గుణాశౌచం నిరాస్యందూరతః కలౌ ॥ ౨౩ ॥ }

॥ శ్లో ॥ క్షత్రియస్తుదశాహేన స్వకర్మనిరతశ్శుచిః ॥ * ॥ వా ॥ ఏకాద
శరాత్రం క్షత్రియస్య, ద్వాదశరాత్రం వైశ్యస్య ॥ * ॥ శ్లో ॥ కన్యా
మృతౌ సోదరస్య దశాహంత్వష్టమాత్పరమ్ । త్రివత్సరాత్త్రిరాత్రంస్యా
దేకాహం నామకారణాత్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ సోదరాణాం దశాహంతు స్త్రీ
మృతావష్టమాత్పరమ్ । చౌలాదూర్ధ్వం త్రిరాత్రంస్యాన్నామతోఽధిద్వ్య
హంస్మృతమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదీని పురాణగౌతమమాణ్డవ్యాఙ్గిరోముఖముఖ
రితాని వచనానిసన్తి । తథాస్త్రీజననే పితృవ్యపుత్ర భిన్నోదర భ్రా
తృపుత్రాదేరాశౌచాభావప్రతిపాదకాని లోకస్మృతివిరుద్ధాని అదృష్టమూ
లాని కానిచిత్పృథావాక్యాని స్మృత్యనభిజ్ఞాఃపఠన్తి । తథా, అన్తర్దశాహే
జాతమృతే సపిణ్డానాంసూతకాభావమనాఘ్రితస్మృతిగ్రన్థా అన్యేమన్యన్తే ।
తదేతత్సర్వం కల్పాన్తరోక్తం కలౌనకర్తవ్యమేవ । అఘసఙ్కోచాకరణ
దృఢీకరణార్థమేవవీప్సా । అత్ర హారీతః — ॥ శ్లో ॥ దశాహమేవ విప్ర
స్య సపిణ్డమరణేసతి । కల్పాన్తరాణికుర్వాణఃకలౌవ్యామోహకిల్బిషీ ॥ * ॥
స్మృతిచన్ద్రికాయాంచ — ॥ శ్లో ॥ వానప్రస్థాశ్రమస్యాపి ప్రవేశో
విధిచోదితః । వృత్తం స్వాధ్యాయసాపేక్షమఘసఙ్కోచనంతథా ॥ ఏ
తాని లోకగుప్త్యర్థం కలేరాదౌమహాత్మభిః । నివర్తితాని సర్వాణివ్యవస్థా

పూర్వకంబుద్ధైః ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారేచ — ॥ శ్లో ॥ అసవర్ణాసుకన్యా
సు వివాహశ్చద్విజాతిభిః । వృత్తం స్వాధ్యాయసాపేక్షమఘసఙ్కోచ
నం తథా ॥ అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వమఙ్గస్పర్శనమేవచ । కలౌయుగేత్వి
మాన్ధర్మాన్వర్జ్యానాహుర్మనీషిణః ॥ * ॥ ఏవమేవ ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేద
శరాత్రంస్యాత్ షణ్ణిశాఃపుంసిపఞ్చమే । షష్ఠే చతురహాచ్ఛుద్ధిస్సప్తమే
త్ర్యహరేవతు ॥ * ॥ ఇతిశక్త్యుక్తమాశౌచమ్, — ॥ శ్లో ॥ ఏకాహాచ్ఛు
ధ్యతేవిప్రో యోఽగ్నివేదసమన్వితః । త్ర్యహాత్కేవలవేదస్తు నిర్గుణో
దశభిర్దినైః ॥ * ॥ శ్లో ॥ త్రిరాత్రేణవిశుద్ధ్యేత్తు విప్రో వేదాగ్నిసంయుతః ।
పఞ్చాహేనాగ్నిహీనస్తు దశాహాద్బ్రాహ్మణబ్రువః ॥ * ॥ శ్లో ॥ ఏక
జ్ఞాత్వాతుమేధావీ జపహోమం కరోతియః । నభవేత్సూతకంతస్యమృ
తకంచ నవిద్యతే ॥ * ॥ ఏతత్ - గాయత్ర్యయాధార్థ్యమ్, ఇతిపరాశ
రబృహస్పతిబ్రహ్మాదిభిరభిహితం గుణాశౌచంచద్వయమపికలౌ నానుష్ఠే
యమేవ ; కుతః ॥ శ్లో ॥ దశాహం శావమాశౌచం సపిణ్డేషు విధీయతే । జ
ననేఽప్యేవమేవస్యాన్నిపుణాంశుద్ధిమిచ్ఛతామ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ దశాహాచ్ఛుద్ధ్య
తేవిప్రో జన్మహాన్యోస్స్వయోనిషు ॥ * ॥ వా ॥ ఆశౌచమనుక్రమిష్యా
మో బ్రాహ్మణస్య దశరాత్రమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ దశాహమేవవిప్రస్య ॥ * ॥
॥ శ్లో ॥ విప్రోదశాహమాసీత ॥ * ॥ వా ॥ సపిణ్డేష్వాదశాహమాశౌచమితిజ
ననమరణయోరధికృత్యవదన్తి ॥ * ॥ ఇత్యాదిభిస్సపిణ్డత్వమాత్రావలమ్బనే
న విప్రాదేః పూర్ణాశౌచవిధాయిభిరనాఘ్రాతవిశేషైర్మనుగౌతమయా
జ్ఞవల్క్యహారీతపైఠీనసిసంవర్తబోధాయనాదిపరశ్శతవచనైర్విరోధాత్.
విజ్ఞానేశ్వరాదిభిర్దూషితత్వాచ్చ । తత్రవిజ్ఞానేశ్వరేపరాశరః —
॥ శ్లో ॥ క్షత్రియస్తుదశాహేన స్వకర్మనిరతశ్శుచిః । తథైవద్వాదశాహే
నవైశ్యశ్శుద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశా
హాద్రాజన్యోవైశ్యోద్వాదశభిస్తథా । శూద్రోవింశతిరాత్రేణశుధ్యన్తేమృ
తసూతకే ॥ * ॥ అఙ్గిరాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవవర్ణానాం సూ
తకేమృతకేతథా । దశాహాచ్ఛుద్ధిరథవాఇతి శాతాతపోబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇ

తిలిఖితాత్తేషాం లోకసమాచారాభావాన్నాత్రవ్యవస్థా ప్రదర్శ్యత ఇతి వదతా తేనాచారాభావ ఏవ ప్రతిపాదితః । నన్వేతత్సర్వం పూర్ణాశౌచవిధాయివచనజాతం నిర్గుణవిషయమితి చేన్నైవమ్, మన్వాదిబహువచనసఙ్కోచనోపపత్తేః, ద్వైధే బహూనాం వచనమిత్యేకదేశిమతస్యైవ నిరాస్యత్వాత్ ॥ శ్లో ॥ యది పత్న్యాం ప్రసూతాయాం ద్విజస్సంపర్కమృచ్ఛతి । సూతకం తు భవేత్తస్య యద్యపి స్యాత్షడఙ్గవిత్ ॥ * ॥ ఇతి పారస్కరేణ షడఙ్గవిదోఽపి భర్తుః, సంపర్కమాత్రేణ సూతకస్మరణాచ్చ । సాక్షాత్సపిణ్డజననమరణనిబన్ధనాశౌచం గుణవతామేవ భవతి, నాన్యస్య, తస్య వేదాగ్నిరహితత్వాద్దీనాదిష్వన్తర్భావేన సద్యశ్శౌచవిషయిత్వాత్ । తస్మాద్గుణిత్వాద్యభావే న ప్రయోజకమ్, కింతు సాపిణ్డ్యాభావః । తస్మాద్బలవతి సాపిణ్డ్యే జాగ్రతి, కేన వా సపిణ్డానామాశౌచసంకోచశ్శక్యతే వక్తుమ్ । నను ॥ శ్లో ॥ న వర్ధయేదఘాహాని ప్రత్యూహేన్నాగ్నిషు క్రియాః ॥ * ॥ ఇతి మనుస్మరణాత్ కథమఘసఙ్కోచో న కార్య ఇతి చేన్న, ఆశౌచస్య క్రియాపనోద్యత్వేన యావత్ప్రేతకార్యాకరణం తావన్ముఖ్యకర్త్రాశౌచస్యాప్యనువృత్తేః । ప్రేతకార్యాకరణేన అఘాహాని న వర్ధయేత్, అగ్నిషు - గార్హపత్యాదిషు, పిణ్డపితృయజ్ఞాదికాః క్రియాః న విఘ్నయేత్, సపిణ్డీకరణానన్తరమేవ పిణ్డపితృయజ్ఞాదికర్మప్రవృత్తేరితి తద్వచనార్థత్వాత్ । అఘసన్నిపాతే పశ్చాదాగతం న వర్ధయేత్, పూర్వాఘేనైవోత్తరాఘం సమాపయేత్, ఇతి తస్యార్థమాహ భట్టః । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ కుసూలధాన్యకో వా స్యాత్కుమ్భీధాన్యక ఏవ వా । త్రైయాహికో వాపి భవేదశ్వస్తనిక ఏవ వా ॥ * ॥ ఇతి ప్రతిపాదితచతుర్విధగృహస్థాభిప్రాయేణ ॥ శ్లో ॥ దశాహం శావమాశౌచం సపిణ్డేషు విధీయతే । ఆవా సఞ్చయనాదస్థ్నాం త్ర్యహమేకాహమేవ వా ॥ * ॥ ఇతి కుసూలధాన్యాదీనాం చతుర్ణాం క్రమేణ దశాహచతురహత్ర్యహైకాహాశౌచం ప్రతిపాదితం మనునా, తదపి యుగాన్తరవిషయమ్, కలావశ్వస్తనికత్వాదేర్నిషిద్ధత్వాత్, కుమ్భీధాన్యాదేరభావాచ్చ, భావే వా, తదహర్మాత్రపర్యాప్తద్రవ్యప్రతిగ్రహే వృత్త్యభావనిబన్ధనేన పూర్ణా

శౌచినోఽపి సద్యశ్శౌచవిధానాచ్చ, విప్రాదేర్దశాహాదిపూర్ణాశౌచమేవకలౌ, నాఘుసజ్జోఽచ ఇతి నకశ్చిద్విరోధః.

అథ స్రావాదివిషయమాహ.

{స్రావాదేవపితుఃస్నానమన్యేషాం పతనాదితత్।}

స్రావః - జలాత్మకగర్భనిస్సరణమ్, తదాది పితుస్స్నానంస్యాత్, ఏవకారోభిన్నక్రమః, స్రావాది పితురేవస్నానం నాన్యస్యస్నానమితి। అన్యేషామ్ - పితృవ్యతిరిక్తానామ్, తత్ - స్నానమ్, పతనాదిభవతి.

స్రావపాతౌ నిర్వక్తి.

{గర్భనాశశ్చతుర్మాసే స్రావఃపాతస్తతోద్వయోః॥౨౪॥}

చతుర్మాస ఇతి సమాహారద్వన్ద్వః। తేన చతుర్షుమాసేషు యోగర్భనాశస్స్రావః। తతోద్వయోః పఞ్చమషష్ఠయోర్యోర్గర్భనాశస్సపాతః। తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఆచతుర్థాద్భవేత్స్రావః పాతఃపఞ్చమషష్ఠయోః। అతఊర్ధ్వంతు నారీణాంసుప్రసవఉచ్యతే ॥ * ॥ పైఙ్గగృహ్యే — ॥ వా ॥ గర్భస్రావే మాసతుల్యారాత్రయః స్త్రీణాం స్నానమేవ పురుషస్య ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మృతేస్నానేనశుధ్యన్తి గర్భస్రావేచగోత్రిణః ॥ * ॥ అత్ర స్రావశబ్దేన పాతఉచ్యతే, స్రావేసపిణ్డానాం స్నానాభావాత్.

తథా వక్ష్యతే.

[పాతేసద్యస్తుకఠినే త్ర్యహం పిత్రాదిషుస్మృతమ్।]

పాతేద్రవాత్మకే జ్ఞాతీనామ్ సద్యః స్నానమ్, కఠినే - మాంసలేతు, పిత్రాదిషుత్ర్యహమఘంభవతి। తథాబ్రాహ్మేపురాణే — ॥ శ్లో ॥ సద్యశ్శౌచంసపిణ్డానాం గర్భస్య పతనేసతి ॥ * ॥ అత్రాశౌచప్రకరణే సద్యశ్శౌచమిత్యుక్తే శావేసర్వత్రస్నానాన్తమఘంద్రష్టవ్యమ్, ॥ శ్లో ॥ సద్యశ్శౌచేతు తావత్స్యాదాశౌచం సంస్థితస్యతు। యావత్స్నానం నకుర్వన్తి సచేలం బాన్ధవాబహిః ॥ * ॥ ఇత్యఙ్గిరస్స్మరణాత్। కఠినపాతవిషయేవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ ఊనద్వివార్షికే ప్రేతే గర్భస్యపతనేఽపివా। స

పిణ్డానాం త్రిరాత్రం స్యాత్ ॥ * ॥ మరీచిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ స్రావే మాతుస్త్రిరాత్రం స్యాత్సపిణ్డాశౌచవర్జితమ్ । పాతే మాతుర్యథామాసం పిత్రాదీనాం దినత్రయమ్ ॥ * ॥ ఏతచ్చ త్ర్యహవిధానం సన్నిధావేవ, పరోక్షే దినవిధానాత్ । తథా యమః — ॥ శ్లో ॥ అదన్తజాతే తనయే శిశౌ గర్భచ్యుతే తథా । సపిణ్డానాం తు సర్వేషామహోరాత్రమశౌచకమ్ .

సప్తమాసాది గర్భనాశే సపిణ్డానామాశౌచం దశాహమిత్యాహ .

మృతజాతేఽపి వా జాతమృతే వా పతనాత్పరమ్ ॥ ౨౫ ॥
జ్ఞాతీనాం సూతకం పూర్ణమితి హారీత శాసనమ్ ।

స్పష్టోఽర్థః । హారీతగ్రహణం పూజార్థమ్, న త్వన్యోక్తిప్రదర్శనార్థమ్ । అత ఏవ బృహన్మను పారస్కరాదివచనాన్యుత్తరతో ద్రాహరిష్యన్తే । ఏవమన్యత్రాపి మనుగౌతమాదిగ్రహణం బోద్ధవ్యమ్ । అత్ర హారీతః — ॥ వా ॥ జాతమృతే మృతజాతే వా సపిణ్డానాం దశాహమ్ ॥ * ॥ ఇతి । విజ్ఞానేశ్వరేచ — ॥ వా ॥ అత్ర సప్తమాసప్రభృతి మృతజాతే జాతే మృతే వా సపిణ్డానాం జనననిమిత్తం పరిపూర్ణమాశౌచమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారేచ — ॥ వా ॥ జాతశిశుమరణే నిష్క్రాన్తశిశునిర్గమేచ, జనననిమిత్తమాశౌచం యథావర్ణం సర్వేషాం సపిణ్డానాం సూతకమస్త్యేవ ॥ * ॥ ఇతి । వరదరాజీయసఙ్గ్రహేచ — ॥ శ్లో ॥ పాతాత్ప్రాక్పితురాప్లవస్త్రిదివసం తస్మిన్కుమారస్య చేత్ జ్ఞాతేరపృథసప్తమాదిషు పితృజ్ఞాత్యోర్దశాహం భవేత్ ॥

మాతృవిషయే

త్ర్యహం మాసత్రయే మాతుర్గర్భస్రావే తతః పరమ్ ॥ ౨౬ ॥
మాసతుల్యాన్యహాన్యూర్ధ్వం షణ్మాసాత్సూతికావిధిః ।

వ్యాఖ్యాననిరపేక్షోఽయం శ్లోకః । షణ్మాసాదితి పూర్వవత్సమాహారద్వన్ద్వః । “ పితరస్తస్య షాణ్మాసమ్ ” “ రాష్ట్రాన్తరే షణ్మాసమ్” ఇత్యాది ప్రయోగవశాత్ , స్మృత్యనుకారిత్వాచ్చ । అత్ర నాస్త్యతిప్రసఙ్గః । అత్ర యాజ్ఞవల్క్యబృహస్పతివసిష్ఠాః — ॥ శ్లో ॥ గ

ర్భస్రావేమాసతుల్యా నిశాశుద్ధేస్తుకారణమ్ ॥ * ॥ గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ గర్భమాస సమారాత్రిస్స్రంసనే గర్భస్య ॥ * ॥ పైఙ్గగృహ్యేఽపి — ॥ వా ॥ గర్భేపతితే తన్మాససమమహోరాత్రమాశౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి। బ్రాహ్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ షణ్మాసాభ్యన్తరంయావద్గర్భస్రావో భవేద్యదా । తదామాససమైస్తాసాం దివసైశ్శుద్ధిరిష్యతే ॥ అతఊర్ధ్వంస్వజాత్యుక్తమాశౌచం తాసుఉచ్యతే ॥ * ॥ అత్ర పైఙ్గగృహ్య బ్రహ్మపురాణ వచనగతౌ పతితస్రావశబ్దౌ గర్భచ్యుతిమాత్రపరౌ , మన్వాదిభిర్మాస సమరాత్రివిధానం చతుర్థమాసాదీతి వేదితవ్యమ్ । తథాహారీతః — ॥ శ్లో ॥ త్రిషుమాసేషుగర్భస్య స్రావేమాతుస్త్రిరాత్రకమ్ ॥ * ॥ మరీచిరపి — ॥ శ్లో ॥ స్రావేమాతుస్త్రిరాత్రంస్యాత్సపిణ్డాశౌచవర్జనమ్ ॥ * ॥ కించ , ॥ శ్లో ॥ గర్భస్రుత్యాం యథామాసమచిరేతూత్తమేత్ర్యహమ్ ॥ * ॥ ఇతి మరీచివచనే అచిరశబ్దస్య మాసత్రయపరతయా విజ్ఞానేశ్వరాదిభిర్వ్యాఖ్యాతత్వాత్ , ॥ శ్లో ॥ రాత్రిభిర్మాసతుల్యాభిర్గర్భస్రావేవిశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి మన్వాదివచనమ్ , మాసత్రయాదూర్ధ్వం భవతీతి వేదితవ్యమ్ .

సూతికావిధిమాహ

చత్వారింశద్దినానిస్యుర్జననాత్స్త్రీప్రసూతకే ॥ ౨౭ ॥
త్రింశత్పుం ప్రసవే జ్ఞాతేర్దశాహముభయోరపి ।

యద్యపిపూర్వమేవజన్మహానోర్యరిత్యనేనజ్ఞాతీనాం దశరాత్రవిధిరుక్తః , తథాపిస్త్రీపుంప్రసవయోరుభయోరపిభిన్నోదరభ్రాతృపుత్రత్వాద్యనాదరేణ విశేషేణకన్యాపురుషసపిణ్డానాం సమ్పూర్ణసూతకమస్తీతి దృఢీకరణార్థంపునరుక్తిరితినదోషః । జ్ఞాతేరిత్యేకవచనం జాత్యభిప్రాయమ్ , సర్వేషుజ్ఞాతిషువర్తమానాయాజాతేరేకత్వాత్ । అతోవ్యక్త్యపేక్షయాజ్ఞాతిశబ్దార్థవర్ణనే బహువచనప్రయోగః కార్యః । జ్ఞాతిస్సపిణ్డస్సనాభిర్బాన్ధవస్సకుల్యఇతి పర్యాయః । అత్రపైఠీనసిః — ॥ వా ॥ సూతికాం పుత్రజననీం స్నాతాం వింశతిరాత్రేణకర్మాణికారయేత్ , మాసేన స్త్రీజననీమ్ ॥ * ॥ ఇతి। మాసేనేతిసావనాభిప్రాయమ్ , ॥ శ్లో ॥ సూతి

శాదిపరిచ్ఛేదోదినమాసాబ్దపాస్తథా । మధ్యమాగ్రహభుక్తిశ్చ సావనేనైవ గృహ్యతే ॥ * ॥ ఇతి బ్రహ్మసిద్ధాన్తే నిర్ధారణాత్ । అతో జననదినమారభ్యత్రింశద్దినానిమాసః । మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అశుద్ధా బాన్ధవాస్సర్వే సూతకే పితథైవచ ॥ * ॥ బాన్ధవాః - సపిణ్డాః, తథైవ - దశాహమిత్యర్థః । బోధాయనోపి — ॥ వా ॥ సపిణ్డేష్వాదశాహమాశౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతిజననమరణయోరధికృత్యవదతి । సంవర్తోపి — ॥ శ్లో ॥ జాతస్యాపివిధిదృష్టఏవమునీషిభిః । దశరాత్రేణశుధ్యేతవైశ్యదేవవివర్జితః ॥ * ॥ ఇతి సంవర్తగౌతమాదిపూర్వోక్తవచనాన్యప్యత్రానుసన్ధేయాని । " జననేప్యేవమేవం స్యాత్ " ఇత్యాదిమన్వాదివచనేషు కేవలం జననమాత్రోల్లేఖనదశాహప్రతీతేర్నకించిత్పునర్జననే కన్యాసపిణ్డానాం సూతకవైషమ్యమస్తి । నను, సన్తిహివచనానిసూతికాయాదశాహాచ్ఛుద్ధిప్రతిపాదకాని, తథాశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ సూతికాసర్వవర్ణానాం దశాహేనవిశుధ్యతి । ఋతౌచనపృథక్శౌచం సర్వవర్ణేష్వయం విధిః ॥ * ॥ పారస్కరశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ద్విజాతిసూతికా యా స్యాత్సా దశాహేనశుధ్యతి । త్రయోదశేఽహ్నిసంప్రాప్తే శూద్రా శుధ్యత్యసంశయమ్ ॥ * ॥ సంవర్తశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అజాగావో మహిష్యశ్చ బ్రాహ్మణ్యశ్చ ప్రసూతికాః । దశరాత్రేణశుధ్యన్తిభూమిష్ఠం చనవోదకమ్ ॥ * ॥ ఇతి, అతః కథం చత్వారింశత్త్రింశద్దినాన్యఘమితిచేన్న, దశాహాత్పరం సత్యపిసూతకేశుద్ధ్యభిధానం వాక్యశ్రవణదర్శనాదివిషయమ్, నతుకర్మవిషయమ్, పైఠీనసినావిశేషస్మరణాత్, అతో దశాహాత్పరం సూతికాయాః కర్మానర్హత్వలక్షణమేవసూతకమ్, నతుదశాహవచ్ఛ్రోతవ్యత్వానిరీక్ష్యత్వాదిలక్షణమితినవిరోధః । యత్తు — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణీక్షత్రియావైశ్యాప్రసూతాదశభిర్దినైః । గతైశ్శూద్రాచసంస్పృశ్యాత్రయోదశభిరేవచ ॥ * ॥ ఇతి బ్రాహ్మపురాణవచనమ్, తద్దశాహాదేః పరం కైముతికన్యాయేన దర్శనవాక్యశ్రవణదోషాభావప్రతిపాదనపరమ్, దశాహాత్పరం సూతికాస్పృశ్యాకిల కిముతనిరీక్ష్యావాక్యశ్రవణయోగ్యవేతి । కుత ఏతత్ జ్ఞాయతే

॥ శ్లో ॥ సూతకే సూతికావర్జం సంస్పర్శో ననిషిధ్యతే ॥ * ॥ ఇతి దశాహో త్పరమపితస్యాః స్పర్శనిషేధస్మరణాత్ । ఏతచ్చ దశాహం వాక్యశ్రవణవ ర్జనం భోజనాదివిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలసూతికోదక్యావాక్యం శ్రు త్వా ద్విజోత్తమః । భుక్త్వాతు గ్రాసమాత్రం వాదినమేకమభోజనమ్ ॥*॥ ఇతిస్మృతేః.

అతఏవ తద్వర్జనమాహ.

దశాహం దర్శనం వాక్యం సూతికాయాస్త్యజేత్తతః ॥ ౭౭ ॥
అఘాన్తం స్పర్శమేవేత్థం పితుస్తం యమళోద్భవే ।

దశాహం సూతికాయాదర్శనమ్, వాక్యమ్ - వాక్యశ్రవణంచ వ ర్జయేత్ । తతః - దశాహానన్తరమ్, యావత్సూతకం తావత్స్పర్శమేవ త్యజేత్, నతుదర్శనాది । ఇత్థమ్ - సూతకాన్తమ్, యమళోద్భవే - అ పత్యద్వయజననే, జనకస్యాపి, తమ్ - స్పర్శమ్, త్యజేత్ । తథా బో ధాయనః — ॥ శ్లో ॥ సూతకం మాతురేవస్యాన్మాతాపిత్రోస్తు సూత కమ్ ॥ * ॥ ప్రసవే మాతురేవాస్పృశ్యత్వాది లక్షణం సూతకమ్, యుగ పత్స్త్రీపుంప్రసవే మాతాపిత్రోరిత్యర్థః । ఏవంవ్యాఖ్యాతమఖణ్డాదర్శే। యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తు సూతకంమాతుస్తదసృక్స్పర్శ నాద్ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ఇత్యనేన అస్పృశ్యత్వాది లక్షణం వివృతం విజ్ఞానేశ్వ రే । వ్యాఘ్రపాదోఽపి — ॥ శ్లో ॥ సూతకంతు సపిణ్డానాం పిత్రోర్వా మాతురేవవా ॥ * ॥ మనురపి — ॥ శ్లో ॥ సూతకంమాతురేవస్యాదుప స్పృశ్యపితాశుచిః ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ వా ॥ మాతాపిత్రోర్వాతన్నిమి త్తత్వాదేషామపి సఏవార్థః ॥ * ॥ యత్త్విదంవచనమ్ ॥ శ్లో ॥ పతితంసూ తికామన్త్యం శవంస్పృష్ట్వాచ కామతః । స్నాత్వాసచేలం స్పృష్ట్వాఽగ్నిం ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి, తద్దశాహాన్త సూతికాస్పర్శవిష యమ్, ॥ శ్లో ॥ సూతకే సూతికావర్జం సంస్పర్శో ననిషిధ్యతే । సంస్ప ర్శేసూతికాయాస్తు స్నానమేవ విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి దశాహోత్పరం స్నా నమాత్రవిధానాత్ । కించ ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలం పతితంచైవ సూతికాంచ ర

జన్వలామ్ । దృష్ట్వా నిరీక్షయేత్పూర్వం భాషణేద్విజభాషణమ్. ॥ * ॥ ఇత్యాద్యపి దశాహాన్తర్విషయమేవ । కించ ॥ శ్లో ॥ దివాకీర్తిముదక్యాంచ పతితం సూతికాం తథా । శవంతత్స్పృష్టినం చైవ స్పృష్ట్వా స్నానేన శుధ్యతి ॥ * ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలం పతితం శ్వానముదక్యాం సూతికాంతథా । దృష్ట్వా భుక్త్యన్తరేస్నాత్వా మానస్తోకేత్యృచంజపేత్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ సూతకాద్ద్విగుణం శావం శావాద్ద్విగుణమార్తవమ్ । ఆర్తవాద్ద్విగుణాసూతిస్తతోఽధిశవదాహకః ॥ * ॥ ఇతి దేవలాది స్మృత్యన్తర వచనాన్యన్వేషణీయాని , అస్మాభిస్తు విస్తరభయాన్నోపరమ్యతే.

దశాహాత్పరం పుత్రమరణేజ్ఞాతీనాం సంస్కారవిశేషేణాశౌచంనియమయత్యూన్నశ్లోకేన .

{ సద్యోఽహస్త్ర్యహమాదన్తాదాచౌళాదావ్రతాత్పరమ్ ॥ ౪౯ ॥ పూర్ణం జ్ఞాతిషు - }

ఆదన్తాత్ - దన్తజననాత్ప్రాక్ , పుత్రమరణేసతి జ్ఞాతిషువిషయే సద్యశ్శౌచమ్ । దన్తజననానన్తరమ్ , ఆచౌలాత్ - చౌలాత్ప్రాక్చేత్, అహః - ఏకదినమాశౌచమ్ । చౌలానన్తరమ్ , ఆవ్రతాత్ - ఉపనయనాత్ప్రాక్ , త్ర్యహమాశౌచమ్ । పరమ్ - ఉపనయనానన్తరం చేత్ , పూర్ణమ్ - దశదినమాశౌచమిత్యర్థః .

సోదరభిన్నోదరభ్రాతౄణామ్ , మాతాపిత్రోశ్చ సదాదశాహమాశౌచమస్తీత్యాహశ్లోకశేషేణ .

{ ఇతి భ్రాతుః పిత్రోర్దశదినం సదా । }

అత్ర ఇతిశబ్దః , ఈదృశపుత్రేణ । భ్రాతుః - సోదరస్యభిన్నోదరస్యచ , మాతాపిత్రోశ్చ దశాహాత్పరం సదాదశాహమస్తి । అత్ర ॥ శ్లో ॥ కృతేనామ్నిసోదరాణామాశౌచందశభిర్దినైః ॥ * ॥ ఇతివచనేన దశదినాదూర్ధ్వం నామకరణాత్పూర్వం పితృవ్యతిరిక్తసపిణ్డవత్ సోదరాణామపిసద్యశ్శౌచమ్ , నామకరణాత్పరం దశాహమాశౌచమిత్యర్థాత్సిద్ధమ్.

కన్యావిషయే

{ఆచౌళాత్సద్య ఆదానాన్నిశోర్ధ్వంత్వావివాహతః ॥౩౦॥
త్ర్యహంకన్యామృతౌజ్ఞాతిష్వఘంపూర్ణంవృతూద్భవే।}

అత్ర ఆఙ్మర్యాదాయామ్। చౌళాత్ప్రాక్కన్యామృతౌ జ్ఞాతిషు సద్యశ్శౌచమ్, చౌళాదూర్ధ్వం త్రివర్షాత్పరం వాగ్దానాత్ప్రాగ్దినమ్, వాగ్దానాదూర్ధ్వం వివాహాత్ప్రాక్త్ర్యహమ్, తత్రైవ రజఃప్రాదుర్భావేసతి పూర్ణం దశాహాది। జ్ఞాతిష్వితిసర్వత్రానుషజ్యతే। అత్రాపస్తమ్బః — ॥ శ్లో ॥ అప్రౌఢాయాంతుకన్యాయాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే। అప్రౌఢా - అకృతచౌళా। యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అహస్త్వదత్తకన్యాసు ॥ * ॥ ఇతి। ఆశ్వలాయనోఽపి — ॥ వా ॥ అప్రత్తాసు చ స్త్రీషు త్రిరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి। శఙ్ఖసంవర్తౌ చ — ॥ శ్లో ॥ పితృవేశ్మనియానారీరజః పశ్యత్యసంస్కృతా। తస్యాం మృతాయాం నాశౌచం కదాచిదపిశామ్యతి ॥ * ॥ స్వజాత్యుక్తపూర్ణాశౌచమన్తరేణత్ర్యహానుష్ఠానమాత్రేణ దత్తానూఢారజస్వలాయాంమరణాశౌచం నవిరమతీత్యర్థః। తథాచమనుః — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీణామసంస్కృతానాంతుత్ర్యహాచ్ఛుధ్యన్తిబాన్ధవాః। యథోక్తేనైవకల్పేనశుధ్యన్తితుసనాభయః ॥ * ॥ బాన్ధవాః - వరాదయః, తే త్ర్యహాచ్ఛుధ్యన్తి। సనాభయః - త్రిపురుషాన్తర్వర్తినస్సపిణ్డాస్తు, యథోక్తేనైకత్వేన - స్వజాత్యుక్తదశాహాదివిధినేత్యర్థః। బ్రాహ్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ ఆజన్మనస్తుచౌళాన్తం కన్యాయత్రవిపద్యతే। సద్యశ్శౌచం భవేత్తత్రసర్వవర్ణేషునిత్యశః ॥ తతోవాగ్దానపర్యన్తంయావదేకాహమేవహి। తతః పరం ప్రవృత్తాయాం త్రిరాత్రమితి నిశ్చయః ॥ * ॥ తచ్చకన్యామృతౌ త్ర్యహాదివిధానం పితృపక్షవిషయమ్, మాతృపక్షేవివాహాత్ప్రాక్సద్యశ్శౌచస్యవక్ష్యమాణత్వాత్.

దత్తానూఢవిషయే.

{త్రిరాత్రం వరతజ్జ్ఞాత్యోర్దత్తానూఢామృతావఘమ్ ॥౩౧॥
పూర్ణం భ్రాతుశ్చ పిత్రోశ్చ కన్యాబాలమృతౌసదా।}

దత్తాచసాఽనూఢాచదత్తానూఢా, తస్యామ్మృతౌ వరస్య వరపక్ష [పితృపక్ష]సపిణ్డానాంచత్ర్యహమ్। అత్రసర్వత్రదశాహోర్ధ్వంకన్యా బాలమృతౌ పిత్రోర్భ్రాతౄణాంచదశాహమఘం భవతి। బ్రాహ్మేపురాణే — ॥ శ్లో ॥ వాగ్దానేతుకృతేతత్రజ్ఞేయం చోభయతస్త్ర్యహమ్। పితుర్వరస్యచతతోదత్తానాం భర్తురేవహి ॥ స్వస్వజాత్యుక్తమాశౌచం స్యాదేవమృతకేతథా ॥ * ॥ పితుర్వరస్యచ, ఉభయతః - ఉభయోస్సపిణ్డయోః, తతః - దానానన్తరమ్, దత్తానామ్ - ఊఢానామ్, భర్తురిత్యుపలక్షణమ్, భర్తృసపిణ్డానాంచ, స్వజాత్యుక్తాఘం స్యాదిత్యర్థః। మరీచిరపి — ॥ శ్లో ॥ వారిపూర్వంప్రదత్తాయాసానైవప్రతిపాదితా। అసంస్కృతాసావిజ్ఞేయాత్రిరాత్రముభయోస్స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఉభయోః - వరాదేఃపితృసపిణ్డస్యచ। స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ దత్తానూఢాచయాకన్యాసంస్కార్యాభర్తృగోత్రగః। ఉభయోర్వంశయోశ్చైవత్రిరాత్రమఘమిష్యతే ॥ * ॥ మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ స్త్రీణామసంస్కృతానాం తుత్ర్యహాచ్ఛుధ్యన్తిబాన్ధవాః ॥ * ॥ బాన్ధవాః - వరాదయః। పురాణేచ — ॥ శ్లో ॥ అవిశేషేణ వర్ణానామర్వాక్సంస్కారకర్మణః। త్రిరాత్రాత్తు భవేచ్ఛుద్ధిః కన్యాస్వపివిధీయతే ॥ * ॥ వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ బాలేమృతేసపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే। దశాహేనైవదమ్పత్యోస్సోదరాణాంతథైవచ ॥ * ॥ అత్రసోదరశబ్దః, భిన్నోదరస్యాప్యుపలక్షకః। తథాపైఙ్గగృహ్యే — ॥ వా ॥ గర్భస్థేప్రేతేమాతురేవసాఽఽశౌచమ్, జాతేఉభయోః, కృతేనామ్నిసోదరాణామపి, ఏవం భిన్నోదరాణామ్ ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శేచ — ॥ వా ॥ జ్ఞాతీనాం స్నానమేవ బాలమరణే, మాతాపితృసోదరభిన్నోదరాణాం దశాహమఘం భవతి, కన్యాయాం పిత్రోస్సోదరాణాం భిన్నోదరాణాం దశాహమఘం భవతి, గర్భమృతౌ చదశరాత్రం దమ్పతీసూతకినౌ భవతః ॥ * ॥ ఇతి.

అత్రనామకరణాదిసంస్కారాణాం కాలపరత్వాత్సంస్కారావలమ్బనేన సద్యశ్శౌచస్మరణాచ్చ, ఆశౌచం కాలనిబన్ధనం సంస్కారనిబన్ధనంచేత్యాహ.

{కృతే నామాదిసంస్కారే ప్రాప్తకాలేఽపి చాకృతే॥౩౨॥
స్వకాలే సంస్కృతే ప్రేతే యథా తద్వదిహాప్యఘమ్ ।}

అత్ర యద్యపి, అహన్యేకాదశే నామ కర్మ ॥ వా ॥ దశమ్యాముత్థితాయాం స్నాతాయాం పుత్రస్య నామ దధాతి ॥ * ॥ జన్మనోఽధి షష్ఠే మాస్యన్నప్రాశనమ్ ॥ శ్లో ॥ షష్ఠేఽన్నప్రాశనం మాసి ॥ * ॥ జన్మనోఽధి తృతీయే వర్షే చౌళమ్ ॥ శ్లో ॥ తృతీయేఽబ్దే శిశోశ్చౌళమ్ ॥ * ॥ గర్భాష్టమేషు బ్రాహ్మణముపనయీత ॥ శ్లో ॥ గర్భాష్టమేఽష్టమే వాబ్దే బ్రాహ్మణస్యోపనాయనమ్ ॥ * ॥ ఇత్యేకాదశాహషష్ఠమాసతృతీయవర్షాష్టమవర్షేషు నామకరణాన్నప్రాశన చౌళోపనయనవిధిః । తథాఽపి ॥ శ్లో ॥ జన్మర్క్షే ద్వాదశాహే వా దశాహే వా విశేషతః । కుర్యాద్వై నామకరణమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ దశమే నామ కుర్యాత్తాం ద్వాదశే షోడశేఽహ్ని వా ॥ * ॥ ॥ శ్లో ॥ దశమేఽహ్ని ద్విజాతీనాం నామకర్మ విధీయతే ॥ * ॥ శ్లో ॥ దశమ్యాం నామకరణమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ నామధేయం దశమ్యాంతు ॥ * ॥ ఇతి మనువసిష్ఠశంఖహారీతాది వచనవికల్పావలమ్బనేన దశాహే నామకరణే కృతే, ॥ వా ॥ షష్ఠేఽన్నప్రాశనం జాతేషు దన్తేషు వా ॥ * ॥ శ్లో ॥ పఞ్చాశద్దివసాత్త్రిఘ్నాత్పశ్చన్నిహతషష్ఠకాత్ । అర్వాగేవోత్తమా భుక్తిర్మాస్యన్యేఽప్యేవమూచిరే ॥ * ॥ ఇతి లోకాక్షి బ్రహ్మరాతాది వచనానుసారేణ షష్ఠమాసాత్ప్రాక్కృతే చాన్నప్రాశనే, ॥ శ్లో ॥ చూడాకర్మ ద్విజాతీనాం సర్వేషామేవ ధర్మతః । ప్రథమేఽబ్దే తృతీయే వా కర్తవ్యం శ్రుతిచోదనాత్ ॥ * ॥ ఇతి మనుయమాదివచనపరిగ్రహేణ త్రివర్షాత్ప్రాగేవ చౌళే కృతే, ॥ వా ॥ నవమే పఞ్చమే వా కామ్యమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ పఞ్చమే వా వ్రతక్షమే ॥ * ॥ వా ॥ సప్తమే బ్రహ్మవర్చసకామః ॥ * ॥ ఇతి గౌతమాత్రేయాపస్తమ్బాది వచనానుసారేణ, అష్టమవర్షాత్ప్రాగేవోపనయనే కృతే చ సతి, ఏకాదశాహాదౌ స్వగృహ్యోక్తప్రాప్తకాలే దైవాన్నామాదిసంస్కారేఽకృతే చ సతి, స్వకాలే - విహితకాలే ఏకాదశాహాదౌ నామాదిభిస్సంస్కృతే బాలే ప్రేతే యథా జ్ఞాతీనామఘం భవతి, తత్రై

వ, స్వకాలాత్పూర్వకాలకృతసంస్కారె, ప్రాప్తకాలాకృతసంస్కా రేచ బాలెమృతె, జ్ఞాతీనామఘంభవతీత్యర్థః। తథా ॥ శ్లో ॥ అజాతదన్త మాసైర్వామాసైష్షడ్భిమృతెసతి। ఊనద్వివార్షికెప్రేతెసద్యః॥ * ॥ ॥ శ్లో ॥ నాత్రివర్షస్యకర్తవ్యా ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైరాశౌచస్యకాలని బన్ధనత్వవిధానాత్, ॥ శ్లో ॥ కృతెనామ్ని సొదరాణామ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ అ ప్రౌఢాయాం తుకన్యాయాం సద్యః ॥ * ॥ శ్లో ॥ నివృత్తచౌళకానాం తుత్రిరాత్రాత్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ ఉపనీతస్యపూర్ణాఘమ్ ॥ * ॥ ఇత్యా దివచనైస్తస్యసంస్కారనిబన్ధనత్వస్మరణాచ్చ, ఆశౌచస్యోభయనిబన్ధన త్వం సిద్ధమ్.

కించ, ఇదమత్రబోద్ధవ్యమ్ — ॥ శ్లో ॥ గర్భాష్టమెఽబ్దెకుర్వీ తబ్రాహ్మణస్యోపనాయనమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ కుమారస్యాష్టమేవర్షేగర్భా ధానాదివత్సరాత్ ॥ * ॥ వా ॥ గర్భాష్టమేషుబ్రాహ్మణమ్ ॥ * ॥ ఇ తి మనువసిష్ఠాపస్తమ్బవచనైః సర్వస్యాపివిప్రస్య గృహ్యభేదెఽపి గర్భా ష్టమాబ్దస్యఉపనయనముఖ్యకాలత్వావగతెర్జన్మతస్సప్తమాబ్దే అకృతోప నయనెమృతెసతి సపిణ్డానాం పూర్ణాశౌచం భవతీతి। తథాబ్రాహ్మపు రాణె, త్రివర్షాదూర్ధ్వమవిశేషేణ త్ర్యహాశౌచ ముక్త్వా అనన్తర ముక్త మ్ ॥ శ్లో ॥ ద్విజన్మనామయం కాలస్త్రయాణాంతు షడాబ్దికః। షణ్ణాబ్ది కస్తుశూద్రాణాం స్వజాత్యుక్తమతః పరమ్ ॥ * ॥ ఇతి। అతఃపరమ్-శుద్ధ షష్ఠాబ్దాదూర్ధ్వం, విప్రాదేర్దశాహాదిస్వజాత్యుక్తమఘం భవతీత్యర్థః। త థా ॥ వా ॥ జన్మనోఽధితృతీయేవర్షేచౌళమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాపస్తమ్బవచనా దాపస్తమ్బినాం తృతీయేఽబ్దేఅకృతచౌళేమృతే త్ర్యహమఘంభవతి। ఏ వంస్వస్వగృహ్యోక్తకాలాకృతచౌళేమృతె తత్సపిణ్డానాం త్ర్యహమితి గ్రాహ్యమ్। కించ ॥ శ్లో ॥ వివాహస్త్వష్టవర్షాయాః కన్యాయాస్తుప్ర శస్యతె ॥ * ॥ శ్లో ॥ త్ర్యష్టవర్షోఽష్టవర్షాంవా ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనై ర్గర్భాష్టమాబ్దస్యవివాహముఖ్యకాలత్వేఽవగతేఽపి "ఆచౌళాత్సద్యః" ఇ త్యాదినావిశేషస్యోక్తత్వాత్, అనూఢాయాంమృతౌనపక్షిణీ విధిరిత్యలమ్.

అత్ర ఖననాదినిబన్ధనాశౌచవైషమ్యవిధ్యోపయికఖననాదిసంస్కారభేదవిధిమాదౌశిక్షయతి .

చౌలాత్పరంభవేద్దాహో బాలానామ్నఃప్రాక్ఖననంపరమ్॥ ౩౩ ॥
దాహో వా ఖననం దన్తాత్పరం త్యాగస్స వాథ తత్ ।

"సర్వం వాక్యం సావధారణమ్" ఇతిపరిభాషాయాః ఖననదాహయోరేవకారోపశ్లేషేణాన్యయోగవ్యవచ్ఛేదో ద్రష్టవ్యః । చౌళాత్త్ర్యబ్దాద్వా పరం మృతస్య శిశోర్దాహ ఏవ సంస్కారః , నామ్న ఏకాదశాహాద్వా ప్రాఙ్మృతస్య ఖననమేవసంస్కారః , ఏకాదశాహాత్పశ్చాత్ఖననం దాహో వా వికల్పేన స్యాత్ । అయంచ వికల్పో దన్తాత్పూర్వమితి వ్యాఖ్యేయమ్ , తత్పరం సంస్కారాన్తరస్యాపి వక్ష్యమాణత్వాత్ , ఉత్తరస్యాదినా పూర్వస్యావసానం విద్యాదితి న్యాయాచ్చ । దన్తజననాత్ షష్ఠమాసాద్వా పరం త్యాగో వా సంస్కారః , స వేతి పుల్లిఙ్గనిర్దేశాద్దాహో వా । అథేతి వికల్పే । తదితి నపుంసకలిఙ్గేన పూర్వప్రస్తుతం ఖననమేవోచ్యతే , తద్వా సంస్కారః । దన్తజననాత్షష్ఠమాసాద్వా పరం మృతస్య ఖననం వా దాహో వా త్యాగో వా సంస్కార ఇత్యర్థః । తథా పురాణే —
॥ శ్లో ॥ సంస్కారః కృతచౌళస్య క్రియైకోద్దిష్టమేవచ । ఉపనీతస్య పూర్ణాఘం త్ర్యహం వైసోదకాయ చ ॥ * ॥ సంస్కారశబ్దేన దాహ ఏవోచ్యతే , ॥ శ్లో ॥ అగ్నినా సంస్కృతస్యోక్తా పిణ్డదానోదకక్రియా । దాహోద్యేవోదకం పిణ్డం పఞ్చమాబ్దాదిపఞ్చయః ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైరగ్నిసంస్కృతస్యైవోదకదానవిధానాత్ । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ నాత్రివర్షస్య కర్తవ్యా బాన్ధవైరుదకక్రియా । జాతదన్తస్య వా కుర్యాన్నామ్ని వాపి కృతే సతి ॥ * ॥ ఉదకక్రియాశబ్దేన దాహశ్చోచ్యతే , తదభావే తదభావాత్ । అత్ర వాశబ్దో వైభాషికః । తథా లోకాక్షిః — ॥ శ్లో ॥ తూష్ణీమేవోదకం దద్యాత్తూష్ణీం సంస్కారమేవ చ । సర్వేషాం కృతచౌళానామన్యత్రాపీచ్ఛయా ద్వయమ్ ॥ * ॥ అన్యత్రాపి - అకృతచౌళేష్వపి , ఇచ్ఛయా - వికల్పేన , ద్వయమ్ - దాహః ఉదకదానంచ । బ్రాహ్మే —

॥ శ్లో ॥ స్త్రీణాం తు పతితం గర్భం సద్యోజాతం మృతం తు వా । అజాతదన్త మాసైర్వా మాసైషడ్భిర్మృతే సతి ॥ వస్త్రాద్యైర్భూషితం కృత్వా నిక్షేప్తవ్యం తు కాష్ఠవత్ । ఖనిత్వా శనకైర్భూమౌ సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ ఇతి । ప్రాయేణ షట్సు మాసేషు దన్తోత్పత్త్యభావాత్తత్ర మృతం బాలం ఖనిత్వా సద్యశ్శుద్ధిస్స్యాత్, దన్తోత్పత్తేస్సప్తమమాసోపలక్షణత్వాత్ । షట్సు మాసేషు గతేషు, సప్తమమాసాదిమృతమపత్యం కాష్ఠవన్నిక్షేప్తవ్యమ్ । నిక్షేపోఽత్ర త్యాగః । అత్రాయం ఖననాదివికల్పోఽనూఢావిషయ ఏవ ; ఊఢావిషయే తృతీయవర్షాత్ప్రాగపి దాహ ఏవ, ॥ శ్లో ॥ త్రివర్షాత్ప్రాగ్వివాహేఽపి మరణం యాతి కన్యకా । నిఖనేద్వా క్షిపేద్వాపి పునస్సంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ ఇతి స్మరణాత్ । ఖననత్యాగయోస్సంస్కారత్వేఽపి తద్విధౌ పునస్సంస్కారవిధానాద్దాహ ఏవ సంస్కార ఇత్యవగమ్యతే.

సంస్కారవికల్పాపేక్షయా వ్యవస్థితాశౌచవికల్పమాహ

దాహేఽహః ఖననే సద్యో దన్తోత్పత్తేరనన్తరమ్ ॥ ౩౮ ॥
ఖననేఽహస్త్ర్యహం దాహే త్యాగే వా త్ర్యహమిష్యతే ।

దన్తోత్పత్తేరర్వాఙ్మృతస్య శిశోర్దాహే మాతాపితృభ్రాతృవ్యతిరిక్తానాం సపిణ్డానామహః - అహోరాత్రమాశౌచమ్ । అత్రాశౌచప్రకరణే అహశ్శబ్దో రాత్రిశబ్దశ్చ అహోరాత్రివాచీ । అత్ర ఖననే సద్యశ్శౌచమ్, దన్తోత్పత్తేః పరం తు ఖననపక్షే అహోరాత్రమ్, దాహపక్షే త్యాగపక్షే చ త్ర్యహమఘం భవతి । తథా చ ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ అదన్తజాతే పర్యాప్తే చైకరాత్రమ్ ॥ * ॥ పర్యాప్తే - మృతే । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అహస్త్వదత్తకన్యాసు బాలేషు చ విశోధనమ్ ॥ * ॥ విష్ణుశ్చ — ॥ వా ॥ అదన్తజాతే బాలే ప్రేతే సద్య ఏవ, నాస్యాగ్నిసంస్కారో నోదకక్రియా చ, దన్తజాతే త్వకృతచౌలే త్వహోరాత్రేణ ॥ * ॥ ఏతద్దన్తజననాత్పూర్వాపరభావేన సద్యశ్శౌచాహోరాత్రవిధానం ఖననవిషయమ్, త్యాగే త్రిరాత్రవిధానాత్, దాహే ఉదకక్రియావిధానాచ్చ । అనేనైవాభిప్రాయేణ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఆ

దన్తజన్మనస్సద్యఆచౌళాన్నైశికీస్మృతా ॥ * ॥ మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ నృణామకృతచౌళానామశుద్ధిర్నైశికీస్మృతా ॥ * ॥ ఇదమకృతచౌళవిషయే దినవిధానం దన్తజననాదూర్ధ్వం ఖననవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ ఊనద్వివార్షికం ప్రేతం నిదధ్యుర్బాన్ధవాబహిః । అలఙ్కృత్య శుచౌభూమా వస్థిసఞ్చయనాదృతే ॥ * ॥ ఇత్యనన్తరశ్లోకే తేనైవ ఖననవిధానాత్ , “ అదన్తజాతే బాలే ” ఇతి దన్తజననాత్ప్రాక్ఖననే విష్ణునా సద్యశ్శౌచవిధానాచ్చ । అస్థిసఞ్చయనాదృతఇతి - అస్థిసఞ్చయనరహితాయాం భూమావిత్యర్థః । ఏవమేవజాబాలిరపి ॥ శ్లో ॥ వ్రతేచౌళేద్విజానాంచ భవేత్రిషు యథాక్రమమ్ । దశాహత్రియహైకాహశ్శుధ్యన్త్యపిహి నిర్గుణాః ॥ * ॥ వ్రతమ్ - ఉపనయనమ్ , ద్విజానామ్ - దన్తానామ్ , భవే - ఉదయే , అపిశబ్దాద్గుణవన్తోఽపి । అఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ యద్యప్యకృతచౌళో వై జాతదన్తస్తు సంస్థితః । దాహయిత్వా తథాప్యేనమాశౌచం త్ర్యహమాచరేత్ ॥ * ॥ వృద్ధపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ అనతీతద్వివర్షస్తు ప్రేతోయత్రతు దహ్యతే । ఆశౌచం తత్సపిణ్డానాం త్రిరాత్రం తత్ర విద్యతే ॥ * ॥ మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ నాస్యకార్యోఽగ్నిసంస్కారో నచకార్యోదకక్రియా । అరణ్యేకాష్ఠవత్త్యక్త్వా క్షిపేత్త్రియహమేవతు ॥ * ॥ ఇతి।

ఇదమిదానీం చిన్త్యతే - మృతస్యయదా దినాన్తరే ఖననం దాహస్త్యాగో వా క్రియతే , తదాకిముదాహాద్యేవ సద్యోహస్త్ర్యహకల్పనమ్, ఆహోస్విన్మరణప్రభృతివా “ ఖనిత్వా శనకైర్భూమౌ ” “ అరణ్యేకాష్ఠవత్త్యక్త్వా ” “ దాహయిత్వాతథాప్యేనమ్ ” ఇతి లోకాక్షిమన్వఙ్గిరోవచనైః క్త్వాప్రత్యయేన ఖననాదిసంస్కారాన్నిర్దిశ్య అనన్తరమేవ సద్యశ్శౌచాదివిధానాత్ , ఖననాదిసంస్కారోత్తరకాలమేవేతి । నను,అనాహితాగ్నేర్మరణాద్యాశౌచవిధాయిభిర్వచనైర్మృతాహాద్యేవతత్కల్పనమితిచేన్న , తేషాం పూర్ణాశౌచవిషయత్వాత్ । బాలవిషయేసాగ్న్యనగ్నికత్వవ్యపదేశాసమ్భవాచ్చ , తత్సమ్భవేఽపి , మరణాద్యాశౌచేప్రవృత్తేఽపి , ఖననాద్యుత్తరకాలమేవసద్యశ్శౌచాదివిధిరితి నవిరోధః । యతః “ పతత్యే

తత్ప్రతిపత్తేరూర్ధ్వమేవ సద్యశ్శౌచాదికమనుష్ఠేయమ్ ” ఇతి సఙ్గ్రహకారేణ వ్యాఖ్యాతమ్ । నచసామాన్యప్రాప్తదశాహాపవాదత్వేనైవహి సద్యశ్శౌచాది విధీయతే, సచ దశాహాదివిధిర్మరణాదేవ, అతోఽనఖననాద్యుత్తరకాలసద్యశ్శౌచాదివిధిపరమిదం వచనజాతమితివాచ్యమ్, విశేషవిధేః । అతఏవ యథాసద్యశ్శౌచాదిః “ దశాహంశావమాశౌచమ్ ” ఇతిసామాన్యప్రాప్తదశాహాపవాదో భవతి, తథైవ మృతాహాద్యాశౌచవిధ్యపవాదశ్చస్యాత్ , క్త్వాప్రత్యయాన్తధాత్వర్థస్యధాత్వన్తరాత్సమానకర్తృకాత్పూర్వకాలత్వానుశాసనాత్। “ ముఖంవ్యాదాయస్వపితి ” ఇత్యత్రవ్యభిచారాత్ నపూర్వకాలత్వనియమసమ్భవ ఇతిచేన్న, వార్త్తికకారాదిభిర్వ్యభిచారస్య పరిహృతత్వాత్ । యద్వా, ముఖం వ్యాదాయ సుప్తస్స్వపితీతి ప్రయోగే, నహి ముఖవ్యాదానోత్తరకాలం స్వాపభావః, అతస్తదుత్తరకాలేచస్వాపసద్భావాత్తదపేక్షయా ముఖవ్యాదానస్య పూర్వకాలత్వసమ్భవాన్న వ్యభిచారః । అన్యథా “ ప్రక్షాళ్యపాదావాచామేత్ ” “ స్నాత్వాభుఞ్జీత ” “ హుత్వోపతిష్ఠేత ” “ ఉపనీయతమధ్యాపయేత్ ” ఇత్యాదిష్వపి విపర్యయప్రసఙ్గో దుర్వారస్స్యాత్ । ఏతేన ధాత్వన్తరాత్పూర్వప్రయోగనియమ ఏవ క్త్వాప్రత్యయస్య క్రియత ఇతిమతంచనిరస్తమ్ । నను, దినాన్తరేబాలసంస్కారేశవేతిష్ఠత్యపి, పూర్వేద్యుశ్శాశౌచాభావేన కర్మానుష్ఠానప్రసఙ్గఇతిచేన్నైవమ్, సంస్కారాత్పూర్వమాశౌచాభావజ్ఞాపకాభావాత్ । ఇదమేవజ్ఞాపకమితిచేన్న, యద్యప్యాశౌచం మరణాదస్తి, తథాపిఖననాద్యుత్తరకాలమేవ సద్యశ్శౌచాద్యనుష్ఠానమితివచనార్థత్వాత్, ॥ శ్లో ॥ సూతకం తు ప్రవక్ష్యామిమృతిజన్మనిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి ఆశౌచస్య మరణోత్పత్తినిమిత్తకత్వాచ్చ । నను, సమానకర్తృకయోరిత్యనుశాసనాత్ యస్తుఖననాదికరోతి తస్యైవసద్యశ్శౌచాదిరితి చేత్సత్యమ్ । తథాపి, ॥ శ్లో ॥ దాహయిత్వాఽగ్నిహోత్రేణ స్త్రియం వృత్తవతీంపతిః । ఆహరేద్విధివద్దారాన్ ॥ * ॥ ఇత్యత్ర దాహస్యపుత్రైకకర్తృకత్వేఽపి దారాహరణస్య పిత్రైకకర్తృకత్వవదన్యేషామపితద

ఘముపపద్యతే । నను , పుత్రాద్యభావే భర్తురపిదాహాదికర్తృత్వసమ్భవేన , సత్యపి సుతాదౌ దాహాదికారయితృత్వాదిసమ్భవేనవా , ఏకకర్తృకత్వమత్రసమ్భవతీతి విషమోదృష్టాన్తఇతి చేన్న , సర్వేషాం సపిణ్డానాం ప్రత్యాసన్నసపిణ్డాభావేదాహాదికర్తృత్వసమ్భవాత్ , సత్యపిసుతాదౌ దాహాదికారయితృత్వసమ్భవాచ్చ , సమస్సమాధిః । తర్హి , భ్రాతౄణాం చపిత్రోరప్యేవమితి చేన్న " దశాహేనైవదమ్పత్యోస్సోదరాణామ్ " ఇత్యాదివిశేషవచనైస్సద్యశ్శౌచాదేర్బాధితత్వాత్ । కించ , యస్మాచ్చవిజ్ఞానేశ్వరేణ ॥ శ్లో ॥ పితృపాత్రం తముత్థానంకృత్వావిప్రాన్విసర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యత్ర క్త్వాప్రత్యయబలేనైవపూర్వశ్లోకోక్తస్యాపివిప్రవిసర్జనస్య పశ్చాద్భావిత్వం పితృపాత్రస్యోత్థానస్య పూర్వభావిత్వంచ ప్రతిపాదితమ్ । యత్తూక్తమాహితాగ్నివ్యతిరిక్తమృతౌ మరణాద్యాశౌచమితి , తన్నసహన్తేధర్మశాస్త్రప్రవీణాః ॥ శ్లో ॥ అనగ్నేర్మరణాత్సాగ్నేరాశౌచం దాహతః పరమ్ । తయోస్సఞ్చయనం దాహాత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిషుసఞ్చయనశబ్దప్రయోగాత్ , నహిబాలస్యసఞ్చయోఽస్తి " పఞ్చమాబ్దాదిసఞ్చయః " ఇతిస్మృతేః । అతో మరణాద్యాశౌచం బాలవ్యతిరిక్తవిషయమేవ । తస్మాదస్మాకమయమేవపక్షోనిర్దుష్టఇతిభాతి । తదిదం విద్వాంసోవిదాంకుర్వన్తు , తేహి యుక్తాయుక్తార్థౌ వ్యాచక్షతే । ఉక్తార్థేసంగ్రహశ్లోకః — ॥ శ్లో ॥ మృతస్యతుయదా దాహస్త్యాగోవాఖననం శిశోః । తదాతద్దివసాద్యేవసద్యోఽహస్త్ర్యహకల్పనా ॥ * ॥ ఇతి .

చౌళాత్పరం కథమిత్యపేక్షాయామాహ .

{ చౌళాత్పరం త్రిరాత్రం స్యాత్స్వజాత్యుక్తం వ్రతాత్పరమ్ ॥౩౫॥ }

చౌళాత్త్రివర్షాద్వా పరం శిశోర్మరణే పితృభ్రాతృవ్యతిరిక్తానాం త్ర్యహమ్ , వ్రతాదుపనయనాజ్జన్మత అష్టమాబ్దాద్వా పరం స్వజాత్యుక్తమ్ " జన్మహోన్యేస్తు వర్ణానామ్ " ఇత్యుక్తాశౌచంభవతి । తథా మనుః — ॥ శ్లో ॥ నివృత్తచౌళకానాంతు త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ త్రిరాత్రమావ్రతాదేశాద్దశరాత్రమతః ప

రమ్ ॥ * ॥ పారస్కరశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఉపనీతస్యపూర్ణాఘమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

రాత్రౌ జన్మాదిసమ్భవే తత్రాశౌచవ్యవస్థామాహ.

{ త్రియామాయాస్తృతీయేఽంశే యది జన్మర్తుమృత్యవః।
ప్రభాతాదియదిద్వ్యంశే పూర్వాహ్ణాద్యఘమిష్యతే॥ ౩౬॥ }

సన్ధ్యాకాలవ్యతిరేకేణ రాత్రిమానానుసారేణ రాత్రిం త్రేధావిభజ్య తత్రాద్యౌ ద్వావంశౌ విహాయ తృతీయాంశే యది జన్మర్తుమృత్యవస్స్యుః, తదా ప్రభాతాది - పరదినాద్యఘం భవతి। ద్వయోరంశయోస్సమాహారో ద్వ్యంశమ్। తస్మిన్ యది తేస్యుః, తదా పూర్వదినప్రభృత్యఘమనుష్ఠేయమ్। అత్ర ॥ శ్లో ॥ వైశ్యాపుత్రో హరేద్వ్యంశమంశం శూద్రాసుతోహరేత్। జ్యేష్ఠస్యద్వ్యంశఉద్ధార్యః ద్వ్యంశేభార్యానిరంశికా ॥ * ॥ ఇతి మనుబృహస్పతిశాతాతపాద్యభియుక్తప్రయోగేణ స్మృత్యనుసారిత్వాచ్చ సఙ్గ్రహస్య, పాత్రాదిత్వనిశ్చయాత్ జీప్ప్రతిషేధః। అత్ర పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ తృతీయభాగేసంప్రాప్తే మలంస్యాన్నిశిచేత్ స్త్రియాః। ప్రభాతాదిత్రిరాత్రేణ శుద్ధింతస్యావినిర్దిశేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారేచ — ॥ శ్లో ॥ రాత్రేస్తృతీయభాగాత్ప్రాక్ యదినారీరజస్వలా। పూర్వేణాఽహ్నాతు సాశుధ్యేదూర్ధ్వంచేదుత్తరేణతు ॥ * ॥ కాశ్యపశ్చ — ॥ శ్లో ॥ రాత్రింకుర్యాత్త్రిభాగంతు ద్వౌభాగౌపూర్వవత్తు। ఉత్తరాంశః ప్రభాతేన యుజ్యతేమృతసూతకే ॥ * ॥ హారీతశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఋతౌచసూతకేశావే తృతీయాంశఃపరాన్వితః। ఆద్యౌద్వావంశకౌయుక్తౌ పూర్వేణాఽహ్నేతి నిశ్చయః ॥ * ॥ యత్త్విదంవచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ ఉదితేతుయదాసూర్యే నారీణాందృశ్యతేరజః। జననంవా విపత్తిర్వా యస్యాహ్నస్తస్యశర్వరీ ॥ * ॥ యత్తుచస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ రాత్రావేవ సముత్పన్నే మృతేరజసిసూతకే। పూర్వమేవదినంగ్రాహ్యం యావన్నోదయతేరవిః ॥ * ॥ ఇతి తద్ద్వయం యవకోటివిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ యవకోట్యుదయోవారః ప్రభవస్తత్రతన్మతః ॥ * ॥ ఇతి బ్రహ్మసిద్ధాన్తేదర్శనాత్। లఙ్కాదేశేతు, ॥ శ్లో ॥ వారప్రవృత్తిర్లఙ్కా-

యాం రాత్ర్యర్ధే ॥ * ॥ శ్లో ॥ లఙ్కాయామర్ధరాత్రతః ॥ * ॥ శ్లో ॥ లా
టాచార్యైః కథయతి పునశ్చార్ధరాత్రం స్వతన్త్రైః ॥ * ॥ ఇత్యాదివ
చనైరర్ధరాత్రే వారప్రవృత్తినియమాత్, ॥ శ్లో ॥ ఉదయాదోదయం వా
రం మనుతేయో భవేదితి । స్యాత్క్షపాన్త్యత్రిభాగేఽపి తస్యాశౌచం గతా
హజమ్ ॥ * ॥ ఇత్యనిష్టాపాదనేన ఉదయే వారప్రవృత్తేర్దూషితత్వా
చ్చ । తర్హి పరాశరాది వచనవిరోధ ఇతి చేన్న, సన్ధ్యాకాలవ్యతిరేకేణ
త్రేధావిభక్తత్రింశన్నాడికాత్మకరాత్రిభాగద్వయాన్తరస్యార్ధరాత్రత్వా
త్ । కిఞ్చ, లఙ్కాశబ్దేన మధ్యరేఖోచ్యతే, తతశ్చ తత్రైవేయం వారప్ర
వృత్తిః, తతోఽన్యత్ర తు తద్దేశసన్నికర్షవిప్రకర్షోపాధివశేన దేశాన్తరసం
స్కారవశాత్ కాలాధిక్యయోగేన భాగద్వయాన్తరస్య అర్ధరాత్రత్వస
మ్భవాత్ । ఏవమేవ ॥ శ్లో ॥ అర్ధరాత్రే వ్యతీతే తు ముహూర్తం పూ
ర్వసంయుతమ్ । ఉత్తరాంశః ప్రభాతేన జాతేషు చ మృతేషు చ ॥ * ॥
ఇత్యాదివచనమపి నేయమ్ । అత్ర, తుణ్డీరమణ్డలేత్వవిగీతశిష్టాచారాత్,
తత్తద్దేశానుసారేణ వ్యవస్థేతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తత్వాచ్చ ॥ శ్లో ॥ "త్రి
ష్వంశేష్వన్తిమో యోఽంశః క్షపాయా సూతకాదిషు । సంయుజ్యతేఽ
హ్నాఽఽగమ్యేన సర్వత్రాన్యాగతేన హి ॥ * ॥ ఇతి న్యాయోఽయం శా
ల్మలేః, సోఽన్యత్రాపీత్యేవ, తథోచ్యతే" ఇతి బ్రహ్మసిద్ధాన్తే, శాల్మలీ
దేశన్యాయస్య లఙ్కాదేశవిషయత్వేనాతిదేశాచ్చ, జననాదౌ ॥ శ్లో ॥
రాత్రిం కుర్యాత్త్రిభాగం తు ॥ * ॥ ఇతి వచనార్థప్రకార ఏవానుష్ఠేయ ఇతి
గమ్యతే । ఆగమ్యేన - ఆగామినా, పరదినేనేత్యర్థః । సన్ధ్యాకాలవ్య
తిరేకేణేతి కథమ్? ఇత్థమ్, రాత్రివిలక్షణత్వాత్, "న దివా న నక్తమ్" ఇతి
తస్య శ్రుతేః, ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యా రాత్రిర్న కర్తవ్యా యథా సన్ధ్యా తథా దివా । ది
వా సన్ధ్యాసు ॥ * ॥ ఇతి మన్వాదిభిర్భేదవ్యపదేశాచ్చ । అత్ర సన్ధ్యాకాలః
పాదోనచతుర్నాడ్యాత్మకః, ॥ శ్లో ॥ ప్రహరార్ధం తథా సన్ధ్యా ॥ * ॥ ఇతి
క్షీరతరఙ్గిణ్యాముక్తత్వాత్, రాత్ర్యాస్త్రియామత్వవ్యపదేశాచ్చ ।
యత్తు గార్గ్య ఆహ — ॥ శ్లో ॥ ద్వినాడికా భవేత్సన్ధ్యా ॥ * ॥ ఇతి, య

త్తు పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యాముహూర్తమాత్రా వై హ్రాసవృద్ధ్యోస్సమామతా ॥ * ॥ ఇతి, యత్తు బోధాయనఆహ — ॥ శ్లో ॥ ఉదయాత్ప్రాక్తనీసన్ధ్యా ఘటికాత్రయమీరితా ॥ * ॥ ఇతి, యత్తు స్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ సాయంసన్ధ్యాత్రిఘటికా ॥ * ॥ ఇతి, యదపివచనాన్తరమ్ — ॥శ్లో ॥ప్రాతస్సన్ధ్యాత్రినాడీస్యాత్సాయంసన్ధ్యాతథావిధా ॥ * ॥ ఇతి, ఏతత్సర్వమ్ ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యయోరగ్నికర్మచ ॥ * ॥ శ్లో ॥ సన్ధ్యయోశ్చ బహిర్గ్రామాదాసనమ్ ॥ * ॥ వా ॥ తస్మాత్సన్ధౌ హోతవ్యమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ చత్వారిఖలు కర్మాణి సన్ధ్యాకాలేతు వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృత్యుక్తానుష్ఠానోపయోగి కాలప్రతిపాదనపరమ్, నతుసన్ధ్యేయత్తానియమపరమ్, మన్వాదీనామనుష్ఠానవ్యవస్థాపకత్వాదిత్యలమ్ .

అథాహితాగ్న్యనాహితాగ్నివిషయభేదేన ఆశౌచవ్యవస్థామాహ.

{ మృతాహోద్యఘమేకాగ్నే ర్యజ్వనోదహనాదితత్ । }

ఏకాగ్నేః - ఆహితాగ్నేః, ఇయం నిమిత్తపఞ్చమీ, యజ్వనఇతిచ। అతోఽనాహితాగ్నిమృతినిమిత్తమఘం మరణాదిభవతి, యజ్వమృతినిమిత్తాశౌచం దాహాది సపిణ్డానాం భవతీత్యర్థః । అత్ర పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిమత ఉత్క్రాన్తే రాశౌచంహి ద్విజాతిషు । దాహాదగ్నిమతో విద్యాద్విదేశస్థే మృతేసతి ॥ * ॥ ఉత్క్రాన్తేః - మరణాత్, విదేశస్థ ఇతి సన్నిహితస్యాప్యుపలక్షణమ్ । అఙ్గిరాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నిమత ఉత్క్రాన్తే స్సాగ్నే స్సంస్కారకర్మణః । శుద్ధిస్సఞ్చయనం దాహాన్మృతాహస్తు యథాతిథిః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ అనగ్నేర్మరణాత్సాగ్నేరాశౌచం దాహతః పరమ్ । తయోస్సఞ్చయనందాహాన్మృతాహస్తుతిథిస్స్మృతా ॥ * ॥ ఇతి । అనేన సాగ్న్యనగ్న్యోరుభయోరప్యస్థిసఞ్చయే దహనాద్యేవ తృతీయచతుర్థదివసగ్రహణం బోద్ధవ్యమ్ । అయంచ మరణాద్యాశౌచవిధిర్బాలవ్యతిరిక్తవిషయః, తద్విషయే విశేషస్యోక్తత్వాత్ । అత్ర ఆహితాగ్నివిషయే దహనాద్యాశౌచవిధానం తదాద్యేవదశాహాశౌచప్రాప్త్యర్థమ్, నతు తత్పూర్వమాశౌచాభావప్రతిపాదనార్థమ్,

జన్మమృతిమాత్రనిమిత్తత్వాదాశౌచప్రవృత్తేః । తథా దక్షః — ॥ శ్లో॥ సూతకంతుప్రవక్ష్యామి మృతిజన్మనిమిత్తకమ్ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ మృతాశౌచనిమిత్తేద్వే దహనం మరణం తథా । జ్ఞాతీనాంమరణాదేవ దహనాద్దాహకస్యతు ॥ * ॥ ఇతిచస్మృత్యన్తరమ్ । అత్రజ్ఞాతీనాం మరణాదేవేత్యుక్త్వా, అనన్తరమ్ “ దహనాద్దాహకస్యతు ” ఇత్యుక్తత్వాత్, సపిణ్డవ్యతిరిక్తఏవదాహకోవివక్షితః, తస్యప్రేతగృహేవాసాది నిబన్ధనత్వేనైవ ఆశౌచవైషమ్యస్మరణాత్ । తథాస్పష్టముపరిష్టాద్వక్ష్యతే । సపిణ్డస్తుదాహకశ్చేత్ ॥ శ్లో ॥ ఏకోద్దిష్టాన్తఏవస్యాత్సంస్కర్తుశ్శుద్ధతాత్వఘాత్ । భోజనం పిణ్డదానంచ దద్యాత్పుణ్యాహతశ్శుచిః ॥ * ॥ ఇతిబోధాయనస్మరణాదేకాదశాహతఏవ సపిణ్డశ్శుచిః, అతోమృతాహాద్యాశౌచసత్వేఽపి ఆహితాగ్నివిషయే దాహాద్యేవ దశాహాశౌచమితి మన్తవ్యమ్ । ఏవమేవ ॥ శ్లో ॥ దాహాద్యాశౌచకం జ్ఞేయం సర్వేషామగ్నిహోత్రిణామ్ । మరణాదేవకార్యంస్యాత్సంయోగోయస్య నాగ్నిభిః ॥ * ॥ శ్లో ॥ దహనాదేవకార్యం స్యాద్యస్యవైతానికోవిధిః ॥ * ॥ ఇతి బ్రహ్మాణ్డపురాణ వ్యాఘ్రపాదాది వచనార్థోగ్రాహ్యః.

పునర్దాహవిషయే ఆశౌచవ్యవస్థామాహ శ్లోకద్వయేన.

యజ్వాఽయజ్వపునర్దాహేశిష్టాహంయద్యఘాద్బహిః ॥ ౩౭ ॥
దశాహంత్ర్యహమాశౌచంపూర్ణంప్రాక్చేదఘాగ్రహాః ।
అస్థిదాహేప్రతికృతేర్దాహేతుత్ర్యహమిత్యఘమ్ ॥ ౩౮ ॥
సపిణ్డానాం సుతానాంతు దశరాత్రమిహేష్యతే ।

॥ శ్లో ॥ అమన్త్రపూర్వం దగ్ధానామఙ్గవైకల్యశోషిణామ్ । అనుభావమృతానాంచ పునర్దహనమిష్యతే ॥ మన్త్రవత్సంస్కృతస్యాపిత్వసమాప్తోదకస్యతు । అర్వాగ్దశదినాదూర్ధ్వం పునర్దాహోవిధీయతే ॥ దేశాన్తరమృతానాంతు రాజభిర్వావిషాదిభిః । తేషామఙ్గంపలాశాద్యైః కృతం దేహం దహేత్పునః । శవవత్ప్రతిపత్తిశ్చ ఆజ్యాగ్నిస్పర్శనంవిదుః ॥*॥ ఇత్యాదివచనవిహితే దశాహమధ్యేఆహితాగ్న్యనాహితాగ్న్యోఃపునస్సం

స్కారేకృతేసతి , సంస్కారదినాదూర్ధ్వం యావద్దినందశరాత్రావశిష్టం తావద్దినమేవాఘంభవతి, నపునర్దాహాదిదశాహమ్, అత్రవిభక్తివిపరిణామః కార్యః । యదిదశాహాద్బహిర్యజ్వాఽయజ్వపునర్దాహఃస్యాత్ , తత్ర యజ్వాయజ్వపునర్దాహే దశాహం త్ర్యహమితి క్రమేణాఘం భవతి । ఏతచ్చానాహితాగ్నివిషయే త్ర్యహవిధానం ప్రాగాశౌచగ్రహణే, ఉదకదానాభావే; తత్సద్భావేతు నాస్తి । ప్రాగఘగ్రహణాభావే పూర్ణంస్వజాత్యుక్తమ్ । అయంచ ప్రాగాశౌచ గ్రహణాభావపక్షే దశాహవిధిరస్థిదాహే , నతుప్రతికృతేర్దాహే , తత్ర త్ర్యహమేవాశౌచంసపిణ్డానామ్। పుత్రాణాంత్విహ ప్రతికృతిదాహే ప్రాగాశౌచ గ్రహణాభావే తద్గ్రహణేఽపి దశాహమేవ। తద్గ్రహణేఽపి పితృవిషయే, సదా దశాహోదకదానాదివిధానాత్తత్సహచర్యాత్తదవినాభూతమాశౌచమపిదశాహమేవ। తథా ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తఃకీకసాదేః ప్రదాహే శేషాచ్ఛుద్ధిస్తద్బహిశ్చేత్త్రిరాత్రమ్ । పుత్రస్యాపి ప్రాగశౌచగ్రహశ్చేన్నోచేత్తస్యాప్యత్ర సమ్పూర్ణమాహుః ॥ * ॥ ప్రాగాశౌచగ్రహణే పుత్రస్య త్ర్యహవిధానమ్, ఆపదాదినా త్ర్యహోదకదానవిషయమ్, ఔరసవ్యతిరిక్త పుత్రవిషయంవా । అపిశబ్దాత్సపిణ్డానామపి। స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ పూర్వం గృహీతాశౌచానాం నపునర్దహనేఽప్యఘమ్ । తస్మిన్నుదకదాతౄణామాశౌచంమనురబ్రవీత్ ॥ * ॥ నను, ఉదకదానవిబన్ధనాశౌచంత్వయాకిం నోక్తమితిచేత్ మైవంశఙ్కిష్ఠాః, తస్య సమ్పూర్ణవిషయత్వేనోక్తత్వాత్। పైఠీనసిశ్చ — ॥ వా ॥ ఆహితాగ్నిశ్చేత్ప్రవాసాన్మ్రియేత, పునస్సంస్కారం కృత్వా శవవచ్ఛౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి । బ్రాహ్మేపురాణే — ॥ శ్లో ॥ అనాహితాగ్నేర్దాహస్తు కార్యోగృహ్యాగ్నినాద్విజైః । తదలాభే పలాశోత్థైః పర్ణైః కార్యం శరీరకమ్ ॥ శవం పర్ణమయందగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వాఽస్థి పిత్రోః పుత్రస్తుదశాహం సూతకీ భవేత్ । తయోః ప్రతికృతిందగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఏతత్ప్రతికృతేర్దాహే పుత్రస్య త్ర్యహస్మరణం పూర్వవ

ద్వ్యాఖ్యేయమ్ । అత్ర దేవలః — ॥ శ్లో ॥ దగ్ధ్వాఽస్థిపిత్రోః పుత్రస్తుద
శాహం సూతకీ భవేత్ ॥ తయోః ప్రతికృతిం దగ్ధ్వా శవవచ్ఛౌచమిష్య
తే ॥ * ॥ శవవచ్ఛౌచమ్ - స్వజాత్యుక్తమిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరే —
॥ శ్లో ॥ శవం పర్ణమయం దగ్ధ్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । మాతాపి
త్రోర్దశాహం స్యాదస్థిదాహే తథైవచ ॥ * ॥ ప్రాగాశౌచగ్రహణాభావేద
శాహోర్ధ్వం పర్ణమయశవదాహే సపిణ్డానాం త్ర్యహమ్, మాతాపిత్రో
స్తాదృగ్విధదాహే అస్థిదాహేచ పుత్రాణాం దశాహమిత్యర్థః । సంగ్ర
హేచ — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డమృతౌ కుర్యాత్త్రిరాత్రేణోదకక్రియామ్ ॥
దశాహేష్పిణ్డదానం స్యాన్మాతాపిత్రోర్విశేషతః ॥ * ॥ అతోదకక్రియాశ
బ్దేనాశౌచముచ్యతే, "ఉదకక్రియాశౌచంచ" ఇతి వసిష్ఠేన తయోస్సమా
నయోగక్షేమత్వస్మరణాత్ । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ సంస్కృతాగ్ని
దాహేత్వశ్చాద్దశరాత్రంతు సూతకమ్ । ఇతరేషాం త్రిరాత్రంస్యాత్ జ్ఞా
తీనామపి సూతకమ్ ॥ * ॥ ప్రాగ్గృహీతాశౌచానాం జ్ఞాతీనాం సూత
కందశరాత్రమ్, ఇతరేషామ్ - గృహీతాశౌచానామ్, త్రిరాత్రమ్ । "జ్ఞా
తీనాం నహి సూతకమ్" ఇతి పాఠే వత్సరాదూర్ధ్వం ప్రేతకర్మవిషయత్వ
మేవాస్యానుసన్ధేయమ్ । తథా వక్ష్యతే స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అ
స్థ్నాపలాశపత్రైర్వా దగ్ధ్వాతు ప్రతిరూపకమ్ । పిత్రోర్దశాహమాశౌ
చమన్యేషాంతు త్రిరాత్రకమ్ ॥ * ॥

ప్రోషితపితృవిషయాశౌచమాహ.

దశరాత్రం సదాపిత్రోః పరోక్షమరణశ్రుతౌ ॥ ౩౯ ॥
త్ర్యహం మాతృసపత్న్యాస్తు దశాహం వత్సరాదధః । కృ
తోర్ధ్వదైహికేత్వబ్దేదినంతస్యాస్త్ర్యహంతయోః ॥ ౪౦ ॥

వత్సరమధ్యే తత్పరం వా మాతాపిత్రోరసన్నిధానమరణశ్రవణే స
ర్వేషామపి పుత్రాణాం సదా దశాహమేవ । తుశబ్దో మాతృత్వావిశేషభ
జనితదశాహసన్దేహనివర్తకః । సపత్నీమాతురసమక్షమృతిశ్రుతౌ వత్సరా
త్పరం త్ర్యహమేవ, తత్పూర్వంతు దశాహమ్ । అత్ర విశేషః — జ్యే

ష్టేనకృతే ఔర్ధ్వదేహికేఽబ్దాతిక్రాన్తకాలే తస్యాస్సపత్నీ మాతుః ప
రోక్షమృతిశ్రవణేదినమ్, తయోర్మాతాపిత్రోస్తచ్ఛ్రుతౌ త్ర్యహమ్ ।
అత్ర పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ పితరౌ చేన్మృతౌ స్యాతాం దూరస్థోఽపి హి పు
త్రకః । శ్రుత్వా తద్దినమారభ్య దశాహం సూతకీ భవేత్ ॥ * ॥ స్మృత్య
న్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ యత్ర కుత్ర స్థితః పుత్రశ్శ్రుత్వా పితృవిపర్యయమ్ ।
జ్ఞాత్వా తద్దినమారభ్య దశాహం సూతకీ భవేత్ ॥ * ॥ విపర్యయః - మర
ణమ్ । స్మృత్యర్థసారేచ — ॥ వా ॥ మాతాపిత్రోర్మరణే దూరదేశేఽపి
వత్సరాదూర్ధ్వమపి పుత్రశ్శ్రుత్వా శ్రవణదినమారభ్య యథావర్ణం
దశాహాద్యాశౌచం కుర్యాత్ ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ — ॥ శ్లో ॥ మహా
గురునిపాతేతు ఆర్ద్రవస్త్రోపవాసినా । అతీతేఽబ్దేఽపి కర్తవ్యం ప్రేతకా
ర్యం యథావిధి ॥ * ॥ యథావిధి - దశాహాదికం ప్రేతకార్యమాశౌచం
చ పుత్రేణ కర్తవ్యమిత్యర్థః । అనేనైవాభిప్రాయేణ స్మృత్యన్తరేచ —
॥ శ్లో ॥ ముఖ్యకర్తా విదేశస్థో మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । సంవత్సరే వ్య
తీతేఽపి కుర్యాత్ప్రేతక్రియాం పునః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ — ॥ శ్లో ॥
పితృపత్న్యాం వ్యతీతాయాం మాతృవర్జం ద్విజోత్తమః । సంవత్సరే వ్య
తీతేఽపి త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ పితృపత్నీశబ్దస్య సమ్బన్ధిశబ్ద
త్వాత్సపత్నీ పుత్రస్యైవేదమాశౌచమ్, ఏవముత్తరత్రాపి సమ్బన్ధిశబ్దో
పాదానే తత్తత్ప్రతియోగికమాశౌచం సమర్థనీయమ్ । వరదరాజసఙ్గ్ర
హేచ — ॥ శ్లో ॥ ప్రాగబ్దాజ్జననీ సమం దశతుతత్ప్రేతోదకాదిక్రియా
మబ్దస్యోపరి గౌణమాతృమరణం శ్రుత్వా సదాఽఘం త్ర్యహమ్ ॥ * ॥ గౌ
ణమాతా - సపత్నీ మాతా, జననీసమం దశాహమిత్యర్థః । స్మృత్యన్తరేఽ
పి — ॥ శ్లో ॥ పితరి ప్రోషితే ప్రేతే పుత్రో దేశాన్తరం గతః । కృతక్రియే త్రి
రాత్రం స్యాద్దశాహమకృతక్రియే ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం సాక్షాత్పితృవిషయేఽ
పి త్రిరాత్రవిధానాత్సపత్నీ మాతృవిషయే దినమేవ యుక్తముత్పశ్యామః ।
అత్ర కృతక్రియే పితరి త్ర్యహవిధిః కనిష్ఠవిషయః । జ్యేష్ఠస్యతు ॥ శ్లో ॥
కృతక్రియేఽపి పితరి దశాహం సూతకీ భవేత్ । దద్యాత్తిలోదకం పిణ్డం స

పిణ్డీకరణంపునః ॥ * ॥ ఇతిదశాహవిధానాత్ కృతస్యాపి సపిణ్డీకరణస్యపు నఃకరణసామర్థ్యాత్ నజ్యేష్ఠవిషయత్వమస్యావగమ్యతే । తథాపైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ ప్రోషితభ్రాతృమరణే కృతపిణ్డోదకక్రియే । త్రిరాత్రం సూతకంతత్ర దశాహం పత్నిపుత్రయోః ॥ * ॥ అత్ర పత్నీవిషయే, దశాహవిధిర్దశరాత్రప్రేతకార్యకరణ కాలాభిప్రాయః । యత్తు ॥ శ్లో ॥ భ్రాతుర్దేశాన్తరమృతౌ షణ్మాసాద్వత్సరాదధః । దశరాత్రం త్రిరాత్రంస్యాద్దశాహం దాహకస్యతు ॥ * ॥ ఇతిపైఠీనసివచనమ్, యచ్చ — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతౌయత్ర హ్యగ్రజానుజయోర్మృతౌ । షణ్మాసాద్వత్సరాదర్వాగ్దశాహం త్ర్యహమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతి స్మృత్యన్తరమ్, యదపి ॥ శ్లో ॥ కృతోదకేతుషణ్మాసాత్పక్షిణీత్వఘమిష్యతే । అథశ్చేత్త్రిదినం ప్రాహ్యమకృతోదేదశాహికమ్ ॥ * ॥ ఇతి గాలవవచనమ్, ఏతత్సర్వం విజ్ఞానేశ్వరాదిభిరనాదృతత్వాత్, ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తే దశాహేతు త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । మాసత్రయేత్రిరాత్రంస్యాత్ షణ్మాసేపక్షిణీతథా ॥ * ॥ ఇతిమన్వాదివచనప్రకారస్యైవ ప్రతిపాదనాచ్చ, ॥ శ్లో ॥ మన్వాదివిపరీతాతు యాస్మృతిస్సానశస్యతే ॥ * ॥ ఇతిమన్వాదిస్మృతివిరోధేన అప్రశస్తత్వాచ్చ, సమాచారాభావాచ్చ, అనాదరణీయమ్ । యత్తుస్మృతిచన్ద్రికాయామ్ — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠేనవాకనిష్ఠేన సపిణ్డీకరణేకృతే । దేశాన్తరగతానాంతు పుత్రాణాంచ కథంభవేత్ ॥ శ్రుత్వాతు వపనంకార్యం దశాహాన్తం తిలోదకమ్ । తతస్సపిణ్డీకరణం కుర్యాదేకాదశేఽహని ॥ ద్వాదశాహే నకర్తవ్యమితిశాతాతపోబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇతి, తజ్జ్యేష్ఠపుత్రేణ సపిణ్డీకరణాన్తప్రేతకృత్యేకృతే కనిష్ఠస్యసంవత్సరాత్ప్రాగ్దశాహాన్తం తిలోదకదానవిధిపరమితినదోషః । అతోదకదాననిమిత్తత్వాదాశౌచస్య తదవినాభూతమాశౌచంచోదకశబ్దేనోచ్యతే । తతశ్చ దశాహోదకదానవిధౌ దశాహమాశౌచం త్ర్యహవిధౌ త్ర్యహమిత్యర్థోఽగ్రాహ్యః । కించ, జ్యేష్ఠేనపితుస్సపిణ్డీకరణాన్త ప్రేతకృత్యేకృతే కనిష్ఠఃపితృమృతిం శ్రుత్వా వపనంకృత్వా దశాహాన్తం తిలోదకందద్యాత్,

కనిష్ఠకృతేతు తస్మిన్ జ్యేష్ఠః పితృమరణంశ్రుత్వా వపనం కృత్వా దశాహా న్తం తిలోదకమాత్రం దద్యాత్ , నతుపిణ్డమ్ , తతఏకాదశాహే సపిణ్డీక రణంకుర్యాన్నత్వేకోద్దిష్టమితి విభజ్య జ్యేష్ఠేనవా కనిష్ఠేనవేతి వచనార్థో ద్రష్టవ్యః । అనేనైవాభిప్రాయేణ స్మృత్యన్తరేఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్త రస్థాపితరౌమృతౌచేదన్యోఽపికుర్యాదఖిలంచపైతృకమ్ । దాహంవినా తా ని పునశ్చపిత్రోర్జ్యేష్ఠోఽపికుర్యాదనుజైస్సపిణ్డనమ్ ॥ * ॥ అస్యార్థః - అన్యేనకృతం పైతృకం జ్యేష్ఠః పుత్రః పునస్సర్వందాహంవినా విధివత్కు ర్యాత్ , అనుజైఃకృతంచేత్సపిణ్డనం సపిణ్డీకరణమాత్రంకుర్యాదితి ॥ శ్లో॥ ముఖ్యకర్తా విదేశస్థః కాలేఽకాలేశ్రుతోయది । తిలవారిప్రకుర్వీత పిణ్డ దానంతు వర్జయేత్ ॥ * ॥ కనిష్ఠకృతం శ్రాద్ధాన్తం కృత్యం జ్యేష్ఠశ్శ్రు త్వా తిలోదకం కుర్యాత్ , పిణ్డదానం వర్జయేదిత్యర్థః .

{ శిష్టాహమేవ సర్వేషామపి జ్ఞాతేఽన్తరాత్వఘే । }

శావేచ సూతకేచ అన్తరామధ్యేఽవగతే పుత్రవ్యతిరిక్తానాం స ర్వేషామపి సపిణ్డానాం శిష్టాహమేవాఘంభవతి । యత్రాఘపరిజ్ఞానం తద్ది నాది యావద్దినమాత్రం దశరాత్రావశిష్టం తావన్మాత్ర మఘంస్యాదిత్య ర్థః । అత్రమనుః — ॥ శ్లో ॥ విగతంతువిదేశస్థశ్శృణుయాద్యోహ్యనిర్దశమ్ । యచ్ఛేషం దశరాత్రస్య తావదేవాశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ప్రోషితేకాలశేషఃస్యాత్ ॥ * ॥

పుత్రవిషయేవిశేషమాహ .

{ ప్రాక్సఞ్చయాత్సుతస్యేత్థం తదూర్ధ్వందశరాత్రకమ్ ॥౮౧॥ }

అస్థిసఞ్చయనాత్ప్రాగ్దశాహమధ్యే పిత్రోర్మృతి శ్రుతౌ సుత స్యముఖ్యకర్తురపి శిష్టాహమేవాశౌచం తదూర్ధ్వం దశాహమేవ । స్మృత్య న్తరే — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోర్మృతౌచేద్దూరస్థశ్శ్రుత్వాతద్దివసాత్పరమ్ । పుత్రశ్శుధ్యేద్దశాహేన సఞ్చయాత్ప్రాక్తు శేషతః ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసి శ్చ — ॥ శ్లో ॥ దశరాత్రస్యమధ్యేతు శుధ్యన్తే శేషవాసరైః । దశరా త్రేవ్యతీతేతు పిత్రోశ్చేదౌర్ధ్వదైహికమ్ ॥ పుత్రఃకుర్యాత్తదాశౌచం ద

శరాత్రమితిస్మృతమ్ ॥ * ॥ శుధ్యన్తే శేషవాసరైః, అస్థిసఞ్చయనాత్ప్రాగితి శేషః । తథా పైఠీనసిః — ॥ శ్లో ॥ శృణోత్యనిర్దశం పుత్రః పిత్రోర్యస్తు మరణంయది । మృతాహాత్ప్రేతకార్యంస్యాచ్ఛుద్ధిస్తస్యదశాహతః ॥*॥ నను ప్రవాహాదిభిరస్థినాశే సఞ్చయాసమ్భవాత్కథమాశౌచవ్యవస్థితిచేన్నైవమ్ ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాత్పూర్వం ప్రమాదేనహృతంయది । అస్థిప్రతినిధిం కృత్వా తద్దేశాన్మృదమాహరేత్ ॥ అస్థీవసఞ్చయేద్విద్వాన్ లోష్టంవా భస్మ వాతతః । ప్రమాణమస్థివత్కృత్వా తన్మన్త్రంతుజపేద్బుధః ॥ జలప్రవాహేమూలేవా తీరేవాఽథసరిద్వృతే । జలౌఘేవాఽస్థినాశేతు తన్మన్త్రంతు జపేద్బుధః ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైరస్థ్యభావేఽపి తద్దేశలోష్టాదినా తదభావే తన్మన్త్రజపమాత్రేణవా అస్థిసఞ్చయసమ్భవేన వ్యవస్థాసిద్ధేః । యద్వా ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేసఞ్చయః కార్యః ॥ * ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహనివిప్రస్య ॥ * ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహనికర్తవ్యమస్థిసఞ్చయనం నృప ॥ * ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేపఞ్చమేచైవ సప్తమేనవమేతథా ॥ * ॥ శ్లో ॥ చతుర్థేఽహనివిప్రాణామ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైరస్థిసఞ్చయనస్య చతుర్థదినకర్తవ్యత్వవిధానాత్ ॥ శ్లో ॥ అర్వాక్సఞ్చయనాదస్థ్నామ్ ॥ * ॥ ఇతి సఞ్చయనేన చతుర్థదివసస్యోపలక్షితత్వాచ్చ విప్రస్య చతుర్థదినాత్పూర్వం పితృమరణశ్రుతౌ శిష్టాహమ్, చతుర్థదివసాది తచ్ఛ్రుతౌ దశాహమితి కేచిద్వదన్తి, యదత్రయుక్తం తద్గ్రాహ్యమ్.

మహాగురువిషయే.

{ ఉత్పాద్యపుత్రం సంస్కృత్య వేదమధ్యాప్య యఃపితా । కు
ర్యాద్వృత్తించ నష్టేఽస్మిన్ ద్వాదశాహంమహాగురౌ ॥౪౨॥ }

ఉత్పాద్య - "ఋతావుపేయాత్ " ఇత్యాదివిధినా, నతు దేవరన్యాయేన, జనయిత్వా, సంస్కృత్య - నామకర్మాది సంస్కారైరతిశయయుక్తంకృత్వా, వేదమధ్యాప్య - ॥ వా ॥ తపోవిశేషైర్వివిధైర్మేఖలాజిన దణ్డేన భిక్షాశీభవగురౌనిత్యమ్ ॥ శ్లో ॥ ఏనందణ్డాదిభిర్యుక్తమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదివచననిచయోక్తనియమశిక్షణపూర్వకం వేదంగ్రాహయిత్వా,

యః పితాంవృత్తించ కరోతి, ఏవం భూతస్సపితా మహాగురుః, తస్మిన్గురౌ మృతే పుత్రస్య ద్వాదశాహమఘంభవతి । తథా విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ వా ॥ యస్తుపితా పుత్రానుత్పాద్య వేదార్థం గ్రాహయిత్వా, వృత్తించ విదధాతి, తస్య మహాగురుత్వాదుపరమే "ద్వాదశాహం మహాగురౌ దానాధ్యయనే వర్జయేరన్" ఇత్యాశ్వలాయనోక్తంద్రష్టవ్యమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ సూతకం ద్వాదశాహాన్తం నకుర్యాద్దేవతార్చనమ్ । న కుర్యాత్పితృకార్యాణి దానం హోమం జపంతథా ॥ * ॥

అతిక్రాన్తాశౌచమాహ

త్రిరాత్రం త్రిషు మాసేషు పక్షిణ్యేవ తతస్త్రిషు । త
తోఽహష్షట్స్వథస్నానం దశరాత్రాద్యఘశ్రుతౌ ॥ ౮౩ ॥

దశాహాదూర్ధ్వం త్రిషుమాసేష్వతిక్రాన్తేషు పూర్ణాశౌచ శ్రవణే పుత్రవ్యతిరిక్త సపిణ్డానాం త్ర్యహమఘమ్, తతోమాసత్రయాదూర్ధ్వం త్రిషుమాసేషుపక్షిణీ, తతష్షణ్మాసాదూర్ధ్వం షట్సు మాసేష్వహోరాత్రమ్, అథ వత్సరాదనన్తరం స్నానమ్ । ఏవమతిక్రాన్తాశౌచంకృతౌర్ధ్వదైహికమృతివిషయమ్, అన్య విషయేతు "యజ్వాయజ్వపునర్దాహే" ఇతి విశేషస్యోక్తత్వాత్ । సర్వస్యాపి వత్సరాత్పరం స్నానమ్ । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ ప్రోషితే కాలశేషస్స్యాద్దశేషే త్ర్యహమేవతు । సర్వేషాం వత్సరేపూర్ణే ప్రేతే దత్వోదకంశుచిః ॥ * ॥ గౌతమశ్చ — ॥ వా ॥ శ్రుత్వాచోర్ధ్వం దశమ్యాః పక్షిణీ ॥ * ॥ ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ మాసత్రయేత్రిరాత్రంస్యాత్ షణ్మాసే పక్షిణీ తథా । అహస్తు నవమాదర్వాగూర్ధ్వంస్నానేనశుధ్యతి ॥ * ॥ తథాఽఽహాన్యత్ర ॥ శ్లో ॥ దశాహాద్వ్యతిపత్తౌతు దశాహాది దినక్రమాత్ । త్రిరాత్రపక్షిణ్యేకాహసద్యశ్శౌచాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ యత్తుమనూక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అతిక్రాన్తే దశాహేతు త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్, ॥ * ॥ యత్తుజాబాలినోక్తమ్ — ॥ శ్లో ॥ అతీతేసూతకేస్వేస్వే త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్; ॥ * ॥ తత్సర్వం మాసత్రయవిషయమితి వ్యాఖ్యాతం తద్వ్యాఖ్యానేషు వి

జ్ఞానేశ్వరేచ । నను వృద్ధవసిష్ఠవచనేన నవమాసాదూర్ధ్వం స్నానమాత్రమేవ ప్రతీయతే, తత్కథం తత్రాపి దినవిధిః । ఉచ్యతే “ఏతేష్వాశౌచే వత్సరాన్తస్త్వేకరాత్రేణ” ఇతి విష్ణుస్మరణాత్, — ॥ శ్లో ॥ సంవత్సరే వ్యతీతే తు స్పృష్ట్వైవాఽపో విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి వృద్ధాత్రిమనుభ్యాం వత్సరాతిక్రమ ఏవ స్నానమాత్రేణ శుద్ధివిధానాచ్చ కథం తదావకాశః । తథా చ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ ఆ త్రిమాసాత్త్రిరాత్రం స్యాత్ షణ్మాసాత్పక్షిణీ తతః । పరమేకాహమావర్షాత్తతః స్నానాద్విశుధ్యతి ॥ * ॥

{ అత్యాశౌచే దినం పద్యస్నాత్త్ర్యహోహరశౌచినోః । పక్షి
ణ్యృషిష్వథాన్తశ్శ్రుత్వైకకాలోఽన్యథాప్లవః ॥ ౪౪ ॥ }

త్ర్యహస్యైకాహాశౌచినోస్స్వస్వాశౌచకాలేఽతిక్రాన్తేఽవగతే సతి తదతిక్రాన్తాశౌచం క్రమేణ దినమ్, సద్యః - స్నానం భవతి । పక్షిణ్యాశౌచవిషయే దశాహమధ్యేఽతిక్రాన్తాశౌచశ్రవణే, ఏకకాలః - రాత్రౌ శ్రుతౌ రాత్రిః, దివా శ్రుతౌ దివామాత్రమ్, అన్యథా - దశాహాద్బహిశ్శ్రవణే స్నానమేవ । అత్ర శఙ్ఖః — ॥ వా ॥ అన్తర్దశాహాచ్ఛ్రుత్వైకరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ బాలే దేశాన్తరస్థే చ పృథక్పిణ్డే చ సంస్థితే । సవాసా జలమాప్లుత్య సద్య ఏవ విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । బాలః - అకృతచౌళః, పృథక్పిణ్డః - అసగోత్రః । గౌతమశ్చ — ॥ వా ॥ బాలదేశాన్తరితాసపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ అతీతే పక్షిణీకాలే దశాహాభ్యన్తరశ్శ్రుతౌ । దివా వా యది వా రాత్రావేకకాలేన శుధ్యతి ॥ * ॥

పితృభ్రాతృవిషయే

{ పిత్రోర్భ్రాతుర్భవేన్నాన్యేష్వనుపేతాత్యయేత్ర్యహమ్ । }

అనుపనీతమరణాతిక్రాన్తాశౌచం పిత్రోర్భ్రాతుశ్చ భవేత్, నాన్యేషు జ్ఞాతిషు । మాతాపిత్రోర్భ్రాతౄణాం చ పూర్ణాశౌచిత్వాత్, “త్రిరాత్రం త్రిషు మాసేషు” ఇత్యాద్యాశౌచం భవేత్, అన్యేషు పునః స్నానమేవ । మనుః — ॥ శ్లో ॥ నిర్దశం జ్ఞాతిమరణం శ్రుత్వా పుత్రస్య

జన్మచ । సవాసాజలమాప్లుత్య శుద్ధో భవతిమానవః ॥ * ॥ జ్ఞాతిశబ్దేనాత్ర అనుపనీతఏవోచ్యతే । ఉపనీతమరణేతు, ॥ శ్లో ॥ ఉపేతే విషమంవృత్తే తస్మిన్నైవాతికాలజమ్ ॥ * ॥ ఇతి వ్యాఘ్రేణాతిక్రాన్తాశౌచ విధానాత్ । తర్హి పిత్రోరప్యేవమితి చేన్న, ఉపేతేవిషమమిత్యుపనయోపజీవనేనైవ దశాహాది విషమాశౌచం విధాయ తచ్ఛబ్దేన దశాహాది విషమాశౌచనిమిత్తముపనీతంపరామృశ్య తత్రైవాతిక్రాన్తాశౌచ విధానాత్ । నహి పితృభ్రాతౄణాముపనయనముపజీవ్య దశాహావిధిః "దశాహేనైవ దమ్పత్యోః" ఇత్యాదినా సదాపూర్ణాశౌచవిధానాత్ । అతః పూర్ణాశౌచ విషయోఽతిక్రాన్తాశౌచవిధిరితిసిద్ధమ్ । ఏతచ్చ అదేశాన్తరవిషయమ్, దేశాన్తరేతు సద్యశ్శౌచవిధానాత్ । తథామనుః — ॥ శ్లో ॥ బాలేదేశాన్తరస్థే చ ॥ * ॥ ఇతి । గౌతమశ్చ — ॥ వా ॥ బాలేదేశాన్తరగతే ॥ * ॥ ఇతి । యాజ్ఞవల్క్యోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతిం శ్రుత్వా క్లీబేవైఖానసేయతౌ । మృతేస్నానేన శుధ్యన్తి గర్భస్రావేచ గోత్రిణః ॥ * ॥ ఇతి । దేశాన్తరలక్షణమాహబృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరం వదన్త్యేకే షష్టియోజనమాయతమ్ । త్రింశద్యోజనమన్యేతు ద్వాత్రింశతమథాపరే ॥ * ॥ యత్తు, ॥ శ్లో ॥ మహానద్యన్తరాయత్ర గిరిర్వావ్యవధాయకః । వాచోయత్రవిభిద్యన్తే తద్దేశాన్తరముచ్యతే ॥ * ॥ ఇతిలక్షణం తచ్చిన్త్యమ్, అతిప్రసఙ్గాత్ । యోజన పరిమాణముక్తం స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ వితస్తిర్ద్విగుణాఽరత్ని స్తతఃకిష్కు స్తతోధనుః । ధనుస్సహస్రే ద్వేక్రోశ శ్చతుష్క్రోశస్తుయోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

సూతకాత్యయే

{ పితుఃస్నానం తదన్యేషాం నచతత్సూతకాత్యయే ॥౮౨॥ }

సూతకాత్యయే పితురేవస్నానమ్, తదన్యేషామ్ - పితృవ్యతిరిక్తసపిణ్డానామ్, నచతత్ - స్నానమపి నాస్త్యేవ । తదుక్తమ్ ॥ శ్లో ॥ శ్రుత్వాపుత్రస్యజన్మచ ॥ * ॥ ఇతి । దేవలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ నాశుచ్యం ప్రసవస్యాస్తి వ్యతీతేషుదినేషుతు । నానుపేతేచ సంవృత్తే తస్మిన్నైవాతికాలజమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

{కృచ్ఛ్రాదీనాం సమాప్తిశ్చేదఘే శిష్టాహమిష్యతే । త
ద్బహిశ్చేత్త్ర్యహాదిస్యాదిత్యాహ భగవాన్మనుః॥౪౬॥}

ఆదిశబ్దేన వేదపారాయణప్రాయశ్చిత్తవ్రతాదీనాముపసఙ్గ్రహః। తేషాంసమాప్తిరఘ్యద్యఘుమధ్యేస్యాత్తదాశిష్టాహవిధిర్భవతి । తత్పరంచేత్, త్ర్యహాదిస్యాత్ - "త్రిరాత్రం త్రిషుమాసేషు" ఇత్యుక్తవిధిః స్యాత్ । తథామనుః — ॥ శ్లో ॥ ఆదిష్టీనోదకం కుర్యాదావ్రతస్య సమాపనాత్ । సమాప్తేతూదకం కృత్వా త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ త్రిరాత్రమితి పక్షిణ్యాదేరప్యుపలక్షణమ్ । కృచ్ఛ్ర వ్రతాదికమస్యాదిష్ట మిత్యాదిష్టి - వ్రతీ బ్రహ్మచారీచ, బ్రహ్మచర్యవ్రతస్యాప్యాదిష్టత్వాత్ । అతో వ్రతసమాప్తిపర్యన్తమాదిష్టి ఉదకమాశౌచంచ నకుర్యాత్ । వత్సరమధ్యే తత్సమాప్తౌ త్ర్యహాద్యాశౌచముదకదానంచకుర్యాత్, తత్పరంతూదకమాత్రమేవ, ॥ శ్లో ॥ సర్వేషాం వత్సరేపూర్ణే ప్రేతేదత్త్వోదకంశుచిః ॥ * ॥ ఇతి యాజ్ఞవల్క్యస్మరణాత్.

సాం యోగికాశౌచాపగమప్రకారమాహ.

{సూతకేతత్పునస్స్యాచ్చేచ్ఛావేతద్వాఽథసూతకమ్ । పూ
ర్వేణైవోత్తరం గచ్ఛేన్నశావంసూతకాత్క్వచిత్ ॥ ౪౭॥}

సూతకేవర్తమానే పునః - భూయః,తత్ - సూతకాన్తరం స్యాచ్చేత్, శావేవర్తమానే, తత్ - శావాన్తరం సూతకంవా భవేచ్చేత్, తదాపూర్వాశౌచకాలేనైవ ఉత్తరమ్ - పశ్చాదాగతమాశౌచమపిగచ్ఛేత్ । పశ్చాదాగతాశౌచానుష్ఠానం పృథఙ్నకార్యమిత్యర్థః । అత్ర విశేషః । (నశావంసూతకాత్క్వచిత్ ।) ఇతి - సూతకేవర్తమానే శావాశౌచం పశ్చాదాగతంచేత్, సూతకేనశావాశౌచం నగచ్ఛేత్ । శావాశౌచం పృథగనుష్ఠేయమిత్యర్థః । అత్రక్వచిదిత్యుక్తత్వాత్క్వచిద్గచ్ఛేదితిచ గమ్యతే, సూతకాన్తర్గత శిశుమరణాశౌచస్య సూతకేనైవాపగమస్మరణాత్ । తథాచోత్తరత్రవక్ష్యతే । తథామనుః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహేస్యాతాంచేత్పునర్మరణజన్మని । తావత్స్యాదశుచిర్విప్రో యావత్తత్స్యాదనిర్దశమ్ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అన్తరాజన్మమరణే శిష్టాహోభిర్విశుధ్యతి ॥ * ॥

స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ సూతకేవర్తమానేతు ద్వితీయం సూతకంభవేత్ । పూర్వేణైవ విశుద్ధిస్స్యాజ్జాతేజాతంమృతేమృతమ్ ॥ సూతకే మృతకేచైవ తత్రైవ మృతసూతకే । ఏవం సజ్జాతశౌచానాం పూర్వాశౌచేన శుధ్యతి ॥ * ॥ షట్త్రింశన్మతేఽపి — ॥ శ్లో ॥ శావాశౌచేసముత్పన్నే సూతకంతు యదాభవేత్ । శావేన శుధ్యతే సూతి ర్నసూతి శ్శావశోధినీ ॥ * ॥ దేవలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అఘానాం యౌగపద్యేతు జ్ఞేయాశుద్ధిర్గరీయసా । మరణోత్పత్తియోగేతు గరీయో మరణంభవేత్ ॥ * ॥ సూతకాచ్ఛావస్య గరీయస్త్వాత్ శావేన సూతకస్య శుద్ధిః, నసూతకేన శావస్యేత్యర్థః । అఙ్గిరాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అనిర్దశాహేజననే పశ్చాచ్చేన్మరణం యది । ప్రేతముద్దిశ్య కర్తవ్యం తత్రాశౌచం స్వబన్ధుభిః ॥ * ॥ ఇతి .

అత్రవిశేషమాహ

{ పూర్వస్యాన్త్యదినేతచ్చేద్ద్వ్యహంపూర్వాఘతః పరమ్ । త్ర్య
హంపూర్వాన్త్యయామేచతత్ప్రభాతేఽథవాయది ॥ ౪౮ ॥ }

పూర్వస్య-శావాశౌచస్యసూతకస్యవాఽన్త్యదినే, తత్ -పూర్వోక్తసన్నిపాతాశౌచం స్యాచ్చేత్తదాపూర్వాఘతః పరం ద్వ్యహమఘం భవతి, పూర్వాఘం సమాప్యఅనన్తరం ద్వ్యహమఘమనుష్ఠేయమ్ । పూర్వాశౌచస్యాన్త్యయామేతచ్చేత్ , అథవాపూర్వాఘాన్త్యదినప్రభాతేవాతద్యదిస్యాత్ , తదాపూర్వాఘతః పరంత్ర్యహమఘమ్ । తథాఽఽహగౌతమః — ॥ వా ॥ తచ్చేదన్తః పునరాపతేచ్ఛేషేణశుధ్యేరన్రాత్రిశేషేద్వాభ్యాం ప్రభాతే తిసృభిః ॥ * ॥ ఇతి । ప్రభాతఇతిసూర్యోదయాత్పూర్వమరుణోదయాత్పశ్చాన్మధ్యమః కాలః । శాతాతపశ్చ — ॥ శ్లో ॥ రాత్రిశేషేద్వ్యహాచ్ఛుద్ధిర్యామశేషేత్ర్యహాచ్ఛుచిః ॥ * ॥ స్మృత్యర్థసారేచ — ॥ వా ॥ రాత్రిమాత్రావశిష్టేపూర్వాశౌచేయద్యాశౌచాన్తరసన్నిపాతః, తదాపూర్వాశౌచం సమాప్యద్వాభ్యాంరాత్రిభ్యాం శుద్ధిః, ప్రభాతేపునస్తస్యారాత్రేః పశ్చిమయామేవా జననాద్యాశౌచసన్నిపాతే తదాతిసృభీరాత్రిభిశ్శుద్ధిర్నపునః పూర్వాశౌచ శేష

మాత్రేణ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచమధ్యేమరణం యది స్యాదాశౌచమాయాతి తథైవతేన । నిశావశేషేద్విదినాత్తదూర్ధ్వం యామావశేషేత్రిదినాత్ప్రయాతి ॥ * ॥ యామశేషేత్ర్యహమితివక్తవ్యం ప్రభాతేత్ర్యహమితివా , కిముభయోరుక్త్యా । ఉచ్యతే, ప్రభాతేత్ర్యహమిత్యుక్తేతత్పూర్వం ద్వ్యహమేవప్రాప్నోతి, యామశేషేత్ర్యహమిత్యుక్తేఅరుణోదయాత్పరస్యకాలస్యసన్ధ్యాకాలత్వేనదివారాత్రివిలక్షణత్వాత్ తత్రాఘాన్తరసమ్భవేదశాహసద్భావసన్దేహఃస్యాత్, తత్పూర్వమేవత్ర్యహవిధిశ్చస్యాత్ , తతశ్చప్రభాతేత్ర్యహవిధిర్నస్యాత్ , తన్నిరాసార్థముభయగ్రహణమ్ .

అత్రవిశేషమాహ

దీర్ఘాదల్పం వ్రజేన్నాల్పాద్దీర్ఘమిత్యఘసఙ్గతౌ । ప్ర
భాతేఽన్త్యదినేవాప్తమప్యేత్యల్పంతు దీర్ఘతః ॥ ౪౯ ॥

అఘసఙ్గతౌ - స్వల్పప్రమాణాశౌచే, బృహత్పరిమాణాఘసన్నిపాతేసతి , అల్పాదాశౌచాద్దీర్ఘాశౌచం నగచ్ఛేత్ । తథోశనా — ॥ శ్లో ॥ స్వల్పాశౌచస్యమధ్యేతుదీర్ఘాశౌచం భవేద్యది । నపూర్వేణవిశుద్ధిస్యాత్స్వకాలేనైవశుధ్యతి ॥ * ॥ పైఙ్గగృహ్యేచ — ॥ వా ॥ అఘవృద్ధౌపశ్చిమేనసమాపయేత్ ॥ * ॥ దేవలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పరతః పరతః శుద్ధిః పరవృద్ధౌవిధీయతే ॥ * ॥ పరవృద్ధౌ - పశ్చాదాగతస్యాశౌచస్యాధిక్యే , పరతఃపశ్చాదాగతాశౌచేన శుద్ధిర్విధీయతఇత్యర్థః । అత్రక్రమాశౌచస్యనిషిద్ధత్వాత్ సమానోదక సపిణ్డాశౌచయోరేవా, అనుపనీతమరణాశౌచయోరేవా "దీర్ఘాదల్పం వ్రజేత్" "నాల్పాద్దీర్ఘమ్" ఇతివచనోక్తమ్ "నత్వల్పాత్పఞ్చదినాదికాద్దశదినం గచ్ఛేత్" ఇతీదంద్రష్టవ్యమ్.

ఏవం పుత్రవ్యతిరిక్తవిషయే సన్నిపాతాశౌచముక్త్వా పుత్రస్యవిశేషమాహ .

జ్ఞాత్యఘేచేన్మృతిః పిత్రోర్మాత్రాశౌచేఽథవాపితుః ।
దశాహంపిత్రఘేస్యాచ్చేత్పక్షిణీతదఘాత్పరమ్ ॥ ౫౦ ॥

సపిణ్డాశౌచమధ్యే మాతాపిత్రోర్మృతిః స్యాచ్చేత్ , యద్వా మాతృమరణాశౌచమధ్యే జనకస్య మృతిశ్చేత్ , తదా పుత్రస్య దశరాత్రమాశౌచమ్ , పితృవిషయాశౌచమధ్యే స్యాన్మాతుర్మృతిశ్చేత్ , పరమ్-పిత్రాశౌచాదూర్ధ్వం పక్షిణీ , పిత్రాశౌచం సమాప్యానన్తరం మాతృనిమిత్తం పక్షిణ్యాశౌచమనుష్ఠేయమిత్యర్థః । తథా స్మృతిః — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతిశ్చైవ జననేత్వౌరసస్యచ । స్వాశౌచాపగమే నైవ శుద్ధిస్స్యాన్నాన్యకాలతః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ — ॥ శ్లో ॥ మాతర్యగ్రే ప్రమీతాయామశుద్ధౌ మ్రియతే పితా । పితుశ్శేషేణ శుద్ధిస్స్యాన్మాతుః కుర్యాత్తు పక్షిణీమ్ ॥ * ॥ అస్యార్థః - అగ్రే మాతరిమృతాయామ్ , అశుద్ధౌ - మాత్రాశౌచమధ్యే , పితా మ్రియేతచేత్ , తదా దశాహాదిరూపోయః పితురాశౌచకాలశేషస్తేనైవ శుద్ధిః , నతు మాత్రాశౌచశేషేణ । పితరి పూర్వం మృతే పిత్రాశౌచమధ్యే యది మాతా మ్రియేత , తదా పిత్రాశౌచాత్పరం మాతుః పక్షిణీమాచరేదితి । అనుమృతివిషయే సఙ్గ్రహే విశేషః । ॥ శ్లో ॥ పూర్వేద్యుర్వా పరేద్యుర్వా భర్తారమనుగచ్ఛతి । భర్త్రాః సహైవ శుద్ధిస్స్యాచ్ఛ్రాద్ధం చైకదినే భవేత్ । మాతురాశౌచమధ్యేతు పితా ప్రేతత్వమృచ్ఛతి । పితుర్మరణమారభ్య పుత్రాణాం దశరాత్రకమ్ ॥ పిత్రాశౌచస్య మధ్యేతు యది మాతా ప్రమీయతే । దశాహాత్పైతృకాదూర్ధ్వం మాతుః కుర్యాత్తు పక్షిణీమ్ ॥ * ॥ దేవలోపి విశేషమాహ — ॥ శ్లో ॥ మృతం పతిమనువ్రజ్య పత్నీ చేజ్జ్వలనం గతా । న తత్ర పక్షిణీ కార్యా పైతృకాదేవ శుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి .

సన్నిపాతాశౌచాపగమాపవాదమాహ .

స్వాశౌచకాలతస్త్వేవ సూతికా జనకోఽగ్నిదః । శు
ధ్యేరన్నఘయోగేఽపి నపూర్వాశౌచయోగతః ॥౫౧॥

అఘయోగే - అఘయోరఘానాం వా సన్నిపాతే, సూతికా అగ్నిదశ్చ జనకశ్చ స్వస్వజాత్యుక్తాశౌచకాలత ఏవ శుధ్యేరన్ , నతు పూర్వాశౌచకాలశేషేణ । అత్ర తుశబ్దోఽగ్నిదవిషయే వక్ష్యమాణవిశేషద్యోతకః । ఏత

ముక్తం భవతి । జ్ఞాత్యఘే వర్తమానే యది స్వస్య పుత్రో జాయేత తదా మాతుస్సూతకావధి తఏవ శుద్ధిః, పితుర్దశాహేనైవ । అఘే వర్తమానే తన్మధ్యే దాహే కృతే దాహకస్య దాహాది దశాహేనైవ శుద్ధిః, న పూర్వాశౌచశేషేణ । పూర్వాశౌచస్య - శావస్య సూతకస్య వా, కాలశేషేణ న శుద్ధ్యేరన్నిత్యర్థః । తథా అఖణ్డాదర్శే — ॥ వా ॥ జననమరణయోరన్యతరస్మిన్వర్తమానే యది కశ్చిజ్జాయేత తతస్తు మాతాపిత్రోర్దశాహమేవాశౌచమ్, న సపిణ్డాన్తరవత్పూర్వకాలేన శుద్ధిః, నాపివా లాఘవేన, నాపివా గురుతరేణ ॥ * ॥ ఇతి । తథా బోధాయనః — ॥ వా ॥ జననమరణయోస్సన్నిపాతే జననే మాతాపిత్రోర్దశాహమేవాశౌచమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ మాతాపిత్రోర్మృతే చైవ జననే ప్యారసస్య చ । స్వాశౌచాపగమే నైవ శుద్ధిస్స్యాన్నాన్యకాలతః ॥ * ॥ దక్షశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మృతాశౌచనిమిత్తే ద్వే దహనం మరణం తథా । జ్ఞాతీనాం మరణాదేవ దహనాద్దాహకస్య తు ॥ * ॥.

దాహకస్య విశేషమాహ.

పిత్రన్యానన్తరానేకాన్ దగ్ధ్వా పూర్వాఘతశ్శుచిః ।
పితరౌ చేద్దహేత్తత్ర దశాహాచ్ఛుద్ధిమగ్నిదః ॥ ౫౭ ॥

ప్రథమం తావన్మాతాపితృవ్యతిరిక్తం యం కంచిత్ జ్ఞాతిం దగ్ధ్వా తదాశౌచమధ్యే భూయోఽపి స్వదాహ్యాన్ ద్విత్రాన్ బహూన్ వా జ్ఞాతీన్ దగ్ధ్వా అగ్నిదః పూర్వాశౌచత ఏవ శుచిర్భవతి । అత్ర పూర్వాశౌచమధ్యే సోఽగ్నిదః పుత్రః పితరౌ దహేచ్చేద్దశాహేనైవ శుచిర్భవతి । తదాహ నారదః — ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహే చేత్కర్తుః పునః ప్రేతస్య సంస్మృతిః । తస్మాచ్ఛుద్ధిః పూర్వశేషాదేకోద్దిష్టం యథోదితమ్ ॥ * ॥ ఇతి । మరీచిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దాహకార్యద్వయం స్యాచ్చేత్కర్తురైక్యవిశేషతః । పూర్వేణైవ సమాప్యేత తోయం పిణ్డం ద్వితీయకమ్ ॥ * ॥ తోయం పిణ్డమితి స్వావినాభూతాశౌచోపలక్షణమ్ । అత్రాశౌచస్య పిణ్డోదకదానస్య చ పూర్వేణైవ సమాపనేఽపి " ఏకోద్దిష్టం యథోదితమ్ " ఇతి నారదస్మరణాత్ యథోదితమేవ భవతి ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశేఽహ్ని మధ్యాహ్న ఏకోద్దిష్టం విధీ

యతే ॥ * ॥ శ్లో ॥ ఆద్యమేకాదశేహని ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృత్యుక్తైతత్ర దేకాదశాహ ఏవైకోద్దిష్టం భవతీత్యర్థః । అఙ్గిరాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దాహక స్త్వాద్యదశాహేతుశవదాహం చరేద్యది । పూర్వేణైవవిశుద్ధిస్స్యాత్పితో స్తద్దివసాద్భవేత్ ॥ * ॥ సంవర్తశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పూర్వకేతాఽదశాహేంతు పితరౌచేద్దహేత్పునః । పూర్వేణశుద్ధిర్నైవస్యాత్పిత్రో స్తద్దిన సాద్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి.

అనతీతదశాహశిశుమరణవిషయే

{సూతకాన్తస్తు జాతస్య మృతౌ శిష్టాఽహమిష్యతే । పితు
స్తుద్వ్యహమన్యాహేతత్పిభ్రాతేత్ర్యహంభవేత్ ॥౫౩॥}

అత్రతుశబ్దః "నశావం సూతకాత్క్వచిత్" ఇత్యుక్తార్థనివర్తకః । సూతకమధ్యే జాతస్య శిశోర్మృతౌ సపిణ్డానాం జనన నిమిత్తమఘం శిష్టాహం భవతి, జాతఉభయోరితి స్మరణాత్ । జాతశిశుమృతౌ పితోస్సదాపూర్ణాశౌచిత్వాత్ సూతకాన్తిమదినే తన్మృతౌతత్పరం పితుర్ద్వ్యహమాశౌచమ్, తత్పిభ్రాతేత్ర్యహమ్ । యద్యపి మాతురప్యేవమ్, తథాపి తస్యాదశాహాత్పరమపి సూతకస్య విద్యమానత్వాదత్ర పితృమాత్రస్యద్వ్యహత్ర్యహవిధానమితి మన్తవ్యమ్ । అత్ర తుశబ్దోజ్ఞాతీనాం ద్వ్యహత్ర్యహవిధినివర్తకః । పితృమాత్రగ్రహణాద్భ్రాతృవ్యుదాసః" "కృతేనాప్నిసోదరాణామ్" ఇతి దశాహాత్పరమేవ భ్రాతృమరణాశౌచ విధానాత్ । అత్ర బృహన్మనుః — ॥ శ్లో ॥ దశాహాభ్యన్తరేబాలే ప్రమీతే తస్యబాన్ధవైః । శావాశౌచం నకర్తవ్యం సూత్యాశౌచం విధీయతే ॥ * ॥ బాన్ధవైః - సపిణ్డైః । అత్ర ॥ శ్లో ॥ యామశేషెద్వ్యహాచ్ఛుద్ధిః ప్రభాతేతిసృభిః ॥ * ॥ ఇతిశాతాతపాదివచనాన్యనుసన్ధేయాని । దేవలః — ॥ శ్లో ॥ పునఃప్రాప్తె దశాహాత్ప్రాక్పూర్వేణసహగచ్ఛతి । దశమేఽహన్యేపతేద్యస్య ద్వ్యహాత్సతు విశుధ్యతి ॥ ప్రభాతేతు త్రిరాత్రేణ దశరాత్రేష్వయంవిధిః ॥ * ॥నను, ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహేజాతస్య శిశోర్నిష్క్రమణం యది । సూతకేనైవశుద్ధిస్స్యాత్ పిత్రోశ్శాతాతపోఽబ్రవీ

త్ ॥ * ॥ ఇత్యాదివ్యాఘ్రస్మరణాత్ పిత్రోరేవశిష్టాహం సూతకమ
స్తు, సపిణ్డానాంతు ॥ శ్లో ॥ అనివృత్తే దశాహేతు పఞ్చత్వం యదిగచ్ఛ
తి । సద్యఏవ విశుద్ధిస్స్యాన్నప్రేతం నోదకక్రియా ॥ * ॥ ఇతి కాత్యా
యనవచనాత్ కథం తేషామపి శిష్టాహవిధిరితి చేత్, మైవంవచనార్థమ
విజ్ఞాయబాలిశవాదః । ఇదమేవ వచనం లిఖిత్వా విజ్ఞానేశ్వరేణ "ఏత
త్ప్రేతాశౌచాభిప్రాయమ్, తథాపారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ గర్భేయ
ది విపత్తిస్స్యాద్దశాహం సూతకంభవేత్ ॥ * ॥ ఇత్యనేనసపిణ్డానాం ప్ర
సవనిమిత్తస్య విద్యమానత్వాత్, యదాతు "నప్రేతం నాతిసూతకమ్"
ఇతిపాఠః, అన్తర్దశాహే శిశుమరణే ప్రేతాశౌచంచ నాస్తి, తత్రైవ స
పిణ్డజననే పృథక్సూతకంచ నాస్తీత్యర్థః" ఇత్యుక్తత్వాత్ "ప్రాఙ్నా
మకరణాత్సద్యశ్శుచిః" ఇతి శఙ్ఖేనజాతమృతాశౌచస్యైవసద్యశ్శౌచస్మ
రణాచ్చ, ॥ శ్లో ॥ అన్తర్దశాహేజాతస్య మరణం యది సమ్భవేత్ । సద్య
శ్శౌచంసపిణ్డానాం సూతకంతుప్రవర్తతే ॥ * ॥ ఇతివ్యాఘ్రేణోక్తత్వాచ్చ ।
అతస్తేషామపిశిష్టాహవిధిస్సిద్ధఏవ । ఏవంచ సూతకనిమిత్తభూతే శిశౌ మృ
తే నిమిత్తాభావాన్నైమిత్తికస్యాప్యభావ ఇతి న్యాయేన సపిణ్డానాంసూత
కాభావ ఇతికైశ్చిత్ప్రలపితమ్, తత్ స్మృత్యనభిజ్ఞానసామ్రాజ్యమేవేతి
తి దూరతోనిరాస్యమేవ । యత్తు బృహన్మనువచనమ్ — ॥ శ్లో ॥ జీవన్
జాతోయదితతో మృతస్సూతక ఏవతు । సూతకంసకలంమాతుః పిత్రాదీ
నాం దినత్రయమ్ ॥ * ॥ ఇతి, తన్మృతజాతే జాతమృతేవా సపిణ్డానామ్
॥ శ్లో ॥ దశాహం శావమాశౌచమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ సూతకంతుప్రవర్తతే
॥ * ॥ ॥ శ్లో ॥ గర్భేయదివిపత్తిస్స్యాద్దశాహం సూకంభవేత్ ॥ * ॥
ఇతిహారీతవ్యాఘ్రశాతాతపాది విశేషవచనైర్బాధితమ్ । అతస్సూతకమ
ధ్యేమృతేపి శిశౌ సపిణ్డానాం జననవిమిత్తాశౌచసంకోచో నాస్త్యేవ । న
న్విదం వచనమ్ ॥ శ్లో ॥ ముహూర్తం జీవితో బాలః పఞ్చత్వం య
ది గచ్ఛతి । మాతుశ్శుద్ధిర్దశాహేన సద్యశ్శౌచాస్సగోత్రిణః ॥ * ॥ ఇతిప్ర
చేతోవచనం లిఖిత్వా విరుద్ధార్థత్వాదుభయోర్విజ్ఞానేశ్వరేణ సద్య

శౌచవిధేరగ్నిహోత్రార్థత్వేన త్ర్యహవిధానస్య చ నాభికృన్తనాత్ప్రాఙ్మృతశిశుజనననిమిత్తసూతకవిషయత్వేన చ వ్యవస్థా కృతా । అతః కథం బృహన్మనువచనబాధ ఇతి చేన్న "గర్భే యది విపత్తిస్స్యాత్" ఇత్యాద్యనేకవచనాన్యుదాహృత్య, "ఇత్యాదివచననిచయపర్యాలోచనయా సపిణ్డానాం జనననిమిత్తాశౌచసఙ్కోచో నాస్తీత్యేవావగమ్యతే" ఇతి తైరేవోక్తత్వాత్ । కిం చ, యథా తైరేవ పార్వణైకోద్దిష్టపరవచనజాతవిప్రతిపత్తేః, ఉదీచ్యైః "ప్రత్యబ్దం పార్వణేనైవ" ఇతి వచనాదేకోద్దిష్టస్య క్షేత్రజౌరసవ్యతిరిక్తవిషయత్వేన కృతా వ్యవస్థా, ప్రత్యబ్దశబ్దస్య రథసప్తమ్యాదిశ్రాద్ధపరత్వప్రతిపాదనేన మృతాహశబ్దాభావేన చ కదర్థీకృతా, తథాఽత్రాపి త్ర్యహవిధేర్నాభిచ్ఛేదనాత్పూర్వాపరభావవిషయత్వప్రతీతేర్వచనాన్తరాభావాదనుదాహృతత్వాచ్చ బహుస్మృతివచనవిరోధాచ్చ నేయం వ్యవస్థోపపద్యతే । కిం చ, యథా వా తైరేవ చ "అమావాస్యాక్షయో యస్య" ఇతి వచనమ్, మృతాహమాత్రోల్లేఖన పార్వణపరబహువచనసఙ్కోచభయాన్నాదృతమ్, తద్వదత్రాపి ॥ శ్లో ॥ "గర్భే యది విపత్తిస్స్యాత్" "మృతజాతేఽపి వా" "దశాహాభ్యన్తరే బాలే" "అన్తర్దశాహే జాతస్య" "అన్తస్సూతకే చేదోత్థానాదాశౌచం సూతకవత్" "అన్తర్దశాహాపరతస్య సూతకాహోభిరేవాశౌచమ్" ఇతి పారస్కర హారీత బృహన్మనువ్యాఘ్రమరీచ్యాది బహుస్మృతి వచన విరోధాపత్తేర్నేదం వచనమాదరణీయమ్ । ఓత్థానాత్ - సూతికాయా ఉత్థానాత్, దశాహాత్ప్రాగితి యావత్, అన్తస్సూతకే చేదాశౌచమ్ - జాతశిశుమరణాశౌచం సూతకమధ్యే చేత్, సూతకవత్ - సూతకమివ భవతి, న పృథక్త్వాశౌచం భవతీత్యర్థః । యద్వా, అన్తర్దశాహే జాతస్య మరణే పృథఙ్మరణాశౌచం నాస్తి, కిం తు, సూతకవత్ - సూతకయుక్తం భవతి, న తు దశాహం సూతకేహీనం భవతీత్యర్థః । కిం చేమాం చ వ్యవస్థాం సూత్రే మఖిణోనక్షుమన్తే ॥ శ్లో ॥ యావన్నచ్ఛిద్యతే నాళం తావన్నాప్నోతి సూతకమ్ । ఛిన్నే నాళే తతః పశ్చాత్సూతకం తు విధీయతే ॥ * ॥ వా ॥ ఛిన్నాయామేవాశౌచమ్ ॥ * ॥

ఇతి జైమిని హారీతాదివచనైర్నాభిచ్ఛేదనాత్ప్రాక్సూతకప్రాప్త్యసమ్భ
వేనత్ర్యహవిధ్యనుపపత్తేః, నాభిచ్ఛేదనాదూర్ధ్వం సూతకప్రాప్తివిధా
నాచ్చ । కించ విరోధేహివ్యవస్థా, నహ్యత్రాస్తి విరోధో యేన వ్యవస్థా
పేక్షా యస్మాదేవమర్థః ॥ శ్లో ॥ సూతకే సూతికావర్జం సంస్పర్శో నని
షిధ్యతే ॥ * ॥ ఇతి స్మృత్యా పిత్రాదీనామఙ్గస్పర్శః ప్రాప్తస్సహి ని
షిధ్యతే, "పిత్రాదీనాం దినత్రయమ్" ఇతి । యథా — "సూతకం
మాతురేవహి" "సూతకం తు సపిణ్డానాం పిత్రోర్వా మాతురేవవా"
"మాతాపిత్రోస్తన్మాతుర్వా" "సూతకం మాతురేవస్యాత్" "స
ర్వేషాం శావమాశౌచం మాతాపిత్రోస్తుసూతకమ్" "జననేశుచయస్స
ర్వేమాతాపిత్రోస్తుసూతకమ్" "జననేప్యేవం తత్రమాతాపితరావశు
చీమాతేత్యేకే" ఇతియాజ్ఞవల్క్యసంవర్తగౌతమమనుపైఠీనసిశఙ్ఖలిఖితా
దివచనేషు యద్యపిసూతకం మాతురేవపితుర్వామాతాపిత్రోర్వానాన్యే
షామిత్యాపాతతః ప్రతీయతే, తథాపియథామన్వాదివచనానిఅస్పృశ్య
త్వాదిలక్షణాశౌచపరాణీతి సర్వైర్వ్యాఖ్యాతృభిర్వ్యాఖ్యాతానితథాఽ
త్రాపి పిత్రాదీనామస్పృశ్యత్వాదిలక్షణం సూతకం దినత్రయమితి నక
శ్చిద్విరోధః "ముహూర్తం జీవితః" ఇతి వచనం సూతకినోఽప్యన్యాభా
వే అగ్నిహోత్రార్థం సద్యశ్శౌచపరమ్, "స్నానోపస్పర్శనాభ్యామ
గ్నిహోత్రహవనం కురాయ్యత్" ఇతి శఙ్ఖకణ్వాదిస్మృతిభ్యః । అతస్సూ
తకాభావప్రతిపాదనం మూర్ఖప్రలపితమితి సిద్ధమ్.

క్షేత్రజాదివిషయే

జననే క్షేత్రజాదీనాం తత్పిత్రోస్త్ర్యహమిష్యతే । త
జ్జాతోర్ధ్వదినమేవేత్థముపేతానాంమృతౌ నచేత్ ॥ ౨౮ ॥ పి
త్రోస్త్ర్యహంతయోస్సద్యస్త్ర్యహం తేషాంపితృక్షయే।

ఆదిశబ్దేన దత్తాదయస్సంగృహ్యన్తే । అత్ర మనుః — ॥ శ్లో ॥ ఔ
రసః క్షేత్రజశ్చైవ దత్తః కృత్రిమ ఏవచ । గూఢోత్పన్నోఽపవిద్ధశ్చ దాయా
దా బాన్ధవాశ్చషట్ ॥ కానీనశ్చ సహోఢశ్చ క్రీతః పౌనర్భవస్తథా । స్వ

యం జాతశ్చశూద్రశ్చషడదాయాదబాన్ధవాః ॥ * ॥ ఏషాం జననేఽపి క్షే
త్రజాదిపిత్రోస్త్ర్యహమ్, పిత్రోరితి ద్వివచనేనబీజీక్షేత్రిచపితోచ్యతే,
తచ్ఛబ్దేనచతావేవ, జ్ఞాతోర్యరితిద్వివచనేనఉత్పాదకక్షేత్రిసపిణ్డౌ, త
యోర్దినమ్। క్షేత్రజాదీనాముపేతానాం మృతౌ, ఇత్థమేవ - పిత్రోస్త్ర్య
హం తజ్జ్ఞాతోర్యద్దినమిత్యుక్తమేవ, ఏవకారః పితృత్వనిబన్ధనదశాహాశ
ఙ్కావ్యవచ్ఛేదకః। నచేత్ - అనుపనీతానాం మృతౌ, పిత్రోస్త్ర్యహ
మ్, తయోః - తజ్జ్ఞాతోర్యః సద్యశ్శౌచమ్, పిత్రోః క్షయే క్షేత్రజాదీనా
మపిత్ర్యహమ్। అత్రవిష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ అనౌరసేషుపుత్రేషుజాతేషు
చమృతేషుచ। త్రిరాత్రేణభవేచ్ఛుద్ధిరేకాహం తుసపిణ్డతః ॥ * ॥ హా
రీతోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పరపూర్వాసుభార్యాసుపుత్రేషుకృతకేషుచ। మా
తామహేత్రిరాత్రం స్యాదేకాహంతుసపిణ్డతః ॥ * ॥ ఉభయత్రషష్ఠ్యర్థే
తసిః। బీజిక్షేత్రిపిత్రోరితిచశేషః। తతశ్చపిత్రోర్మృతయోస్సపిణ్డేషు
జాతేషుచమృతేషుచ క్షేత్రజాదీనాం త్ర్యహం దినమితిక్రమేణాఘమి
త్యర్థోగ్రాహ్యః। తథామరీచిః — ॥ శ్లో ॥ సూతకేమృతకేచైవత్రిరా
త్రం పరపూర్వయోః। ఏకాహంచ సపిణ్డానాం త్రిరాత్రం యత్ర వైపి
తుః ॥ * ॥ మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ బైజికాదభిసమ్బన్ధాదనురుధ్యాదఘం
త్ర్యహమ్ ॥ * ॥ యత్తువిజ్ఞానేశ్వరేణేదం వచనం జన్యజనకసమ్బన్ధోపా
ధితయాత్ర్యహస్మరణాత్పితృవిషయమిత్యుక్తమ్, తస్యాప్యేవమేవార్థః।
ముఖ్యపితృవిషయత్వేతు ॥ శ్లో ॥ ఏకాహంతుసపిణ్డేషుత్రిరాత్రంయత్ర
వైపితుః ॥ * ॥ ఇతి మరీచిస్మరణాత్సపిణ్డానాం దినమేవస్యాత్, తథాచ
సపిణ్డానాం దినం విప్రకృష్టసమానోదకానాం త్ర్యహమిత్యసమ్బద్ధప్రలా
పః స్యాత్, ॥ శ్లో ॥ దశాహేనైవదమ్పత్యోః ॥ * ॥ దశాహం శావమా
శౌచమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనానిదత్తజలాఞ్జలీనిస్యుః। అతోబీజిపితృవిష
యమేవమనువచనమితివ్యాఖ్యేయమ్। అనుపనీతక్షేత్రజవిషయేప్రజాప
తిః — ॥ శ్లో ॥ అన్యాశ్రితేషు దారేషు పరనారీసుతేషుచ। గోత్రిణ
స్స్నానశుద్ధాఃస్యుస్త్రిరాత్రేణైవతత్పితా ॥ * ॥ కాశ్యపశ్చ — ॥ వా ॥

బాలానామదన్తజాతానాం త్రిరాత్రేణ శుద్ధిః ॥ * ॥ పిత్రో రితి శేషః.

సమానోదకవిషయే

{ జాతేచ సోదకే ప్రేతే త్ర్యహం సద్యో వ్రతాదధః ॥౫౫॥ }

సమానోదకస్సాపిణ్డ్యనిరూపణే నిరూపితః, తస్మిన్ సమానోదకే జాతే, వ్రతాత్ - ఉపనయనాత్పరం మృతేసతి త్ర్యహమ్, ఉపనయనాత్ప్రాక్సద్యశ్శౌచమ్ । అత్ర మనుః — ॥ శ్లో ॥ జన్మన్యేకోదకానాంతు త్రిరాత్రాచ్ఛుద్ధిరిష్యతే ॥ * ॥ దేవలశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సమానోదకానాం త్ర్యహం గోత్రజానామహః స్మృతమ్ ॥ * ॥ జాబాలిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దశాహేన సపిణ్డానాం శుద్ధిస్స్యాత్తు త్రిరాత్రతః । సమానోదకజాతానాం గోత్రజానామహః స్మృతమ్ ॥ * ॥ అనుపనీతసమానోదకవిషయే మనుః— ॥ శ్లో ॥ బాలే దేశాన్తరస్థే చ పృథక్పిణ్డే చ సంస్థితే । సవాసా జలమాప్లుత్య సద్య ఏవ విశుధ్యతి ॥ * ॥ పృథక్పిణ్డః - సమానోదకః । గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ బాలదేశాన్తరప్రవ్రజితాసపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచమ్ ॥ * ॥ అత్రాసపిణ్డః - సమానోదకః । ఏవమేవ తద్వ్యాఖ్యానద్వయే వ్యాఖ్యాతమ్ .

రజస్వలా విషయే

{ యస్మిన్ దినే రజో దృష్టం తదాది త్రిదినం స్త్రియాః । }

స్పష్టోఽర్థః । యథాహ పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మహత్యావలిప్తస్య వాసవస్య చ దుష్కృతమ్ । తదంశభాజాం స్త్రీణాంతు మాసిమాసి రజః పతేత్ ॥ అతో దివా వా రాత్రౌ వా మలవద్వాససః స్త్రియాః । తదహాది త్రిరాత్రం స్యాదాశౌచం భవతి ధ్రువమ్ ॥ * ॥ ధ్రువమ్ - అనిరీక్ష్యత్వాది లక్షణమ్ । మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ భర్తుశ్శుద్ధా చతుర్థేఽహ్ని స్నానేన స్త్రీ రజస్వలా ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ రజస్వలా చతుర్థేఽహ్ని స్నానాచ్ఛుద్ధిమవాప్నుయాత్ ॥ * ॥ అత్ర విశేషః — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యాదశాహాన్నారీణాం మూత్రవచ్ఛౌచమిష్యతే । అష్టాదశాహాత్స్నానం స్యాత్త్రిరాత్రాత్పరతశ్శుచిః ॥ మాసాచ్చోర్ధ్వం రజో యత్స్యాత్తత్కాలజముదాహృతమ్ ॥ * ॥ భృగుః — ॥ శ్లో ॥ అకాలే యద్భవేత్ స్త్రీణాం శుచిత్వంతు వినిర్దిశేత్ ॥ * ॥.

భిన్నపితృసోదరవిషయే .

{అనేకపితృకావేకమాతృకౌతుపరస్పరమ్ ॥౫౮॥
జన్మన్యహ్నివిశుద్ధ్యేతాంమరణేతుత్రిరాత్రతః ।}

స్పష్టోఽర్థః । అత్రమరీచిః — ॥ శ్లో ॥ మాత్రైకయాద్విపితృకౌభ్రాతరావన్యగోచరౌ । ఏకాహం సూతకే ప్రోక్తం త్రిరాత్రం మృతకే తయోః ॥

శ్రోత్రియాది విషయే .

{స్వగృహే శ్రోత్రియే ప్రేతే త్ర్యహమశ్రోత్రియే దినమ్ ॥౫౯॥
శ్రోత్రియేతు మృతే గ్రామే దినమశ్రోత్రియే నహి । ...}

స్పష్టోఽర్థః । అత్ర బోధాయనః — ॥ వా ॥ ఏకాం శాఖామధీత్య శ్రోత్రియః ॥ * ॥ మనుః — ॥ శ్లో ॥ శ్రోత్రియేతూపసంపన్నే త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ । అశ్రోత్రియే త్వహః కృత్స్నమనూచానే తథా గురౌ ॥ * ॥ ఉపసమ్పత్తిః - మృతిః । అనేనైవాభిప్రాయేణ అఙ్గిరాశ్చ — ॥శ్లో॥ గృహేయస్య మృతః కశ్చిదసపిణ్డః కథంచన । తస్యాప్యశౌచం విజ్ఞేయం త్రిరాత్రంనాత్రసంశయః ॥ * ॥ గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ ఏకాహం శ్రోత్రియేచోపసమ్పన్నే ॥ * ॥ అశ్వలాయనోఽపి — ॥ వా ॥ ఏకాహం సబ్రహ్మచారిణి సమానగ్రామీణేచ శ్రోత్రియే అశ్రోత్రియేనహి ॥ * ॥ ఇతి । ఏవం మన్వాదిభిర్గ్రామోపసంపన్నశ్రోత్రియవిషయేఽపి దినవిధానాదశ్రోత్రియవిషయే కుత ఆశౌచమితిభావః .

ఊఢా విషయే .

{బన్ధుష్వహస్త్ర్యహంపిత్రోరూఢాతత్తద్గృహేయది ॥౬౦॥
ప్రసూతాఽన్యగృహేసూతా మృతా వాతస్యనాస్త్యఘమ్ ।}

తచ్ఛబ్దద్వయేన బాన్ధవాః పితరౌచ పరామృశ్యేతే । బాన్ధవాః - మాతులాదయః । పరిణీతా స్త్రీ మాతులాది బన్ధుగృహే ప్రసూతాయదిస్యాత్ తదా తేషాం త్వహోరాత్రమాశౌచమ్ , పితృగృహేయదిప్రసూతా తదాపిత్రోస్త్ర్యహమ్ । అత్రపిత్రోరితిద్వివచనం మాతాపిత్రోరన్యతరమరణే అన్యగృహేపుత్రీప్రసవే త్ర్యహప్రాప్త్యర్థమ్ । తథా బ్రాహ్మే

పురాణే — ॥ శ్లో ॥ దత్తా నారీ పితృగృహే సూయేతాథ మ్రియేత వా । స్వమాశౌచం భవేత్సమ్యక్ పృథక్ స్థానవ్యవస్థయా ॥ * ॥ వ్యవస్థాముదాహరతి — ॥ శ్లో ॥ తద్బన్ధువర్గస్త్వేకేన శుచిస్తజ్జనకస్త్రిభిః ॥ * ॥ ఇతి । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ సంస్కృతాసు స్త్రీషు నాశౌచం పితృపక్షే, తత్ప్రసవమరణే చ పితృగృహే స్యాతాం తదైకరాత్రం త్రిరాత్రం వా పితుః ॥*॥ ఇతి । పితృగృహే సంస్కృతాప్రసవే పితురేకరాత్రమ్, తత్రైవ తన్మరణే తస్య త్రిరాత్రమితి తస్యార్థం కేచిదూచుః, అన్యే తు కేవలం వికల్పం కల్పయన్తి, తద్ద్వయమప్యయుక్తమ్ “ సూయేతాథ మ్రియేత వా । పితుస్త్ర్యహమేవ ” ఇత్యవిశేషేణోభయత్రాపి పితుస్త్ర్యహవిధానాత్ । వయం తు వదామః; పితృగృహే పుత్రీప్రసవమరణే యది స్యాతాం తదాసన్నిధౌ పితుస్త్రిరాత్రమ్, పరోక్షే దినమితి వ్యవస్థా, “ విరోధే సన్నిధివిదేశస్థాపేక్షయా వ్యవస్థాఽనుసన్ధాతవ్యా ” ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తత్వాత్ । అత్రాపి పక్షిణీదినయోర్వికల్పః, ప్రాయః పక్షిణ్యేవ మృతావితి పరోక్షే పక్షిణ్యా వక్ష్యమాణత్వాత్ । న చ పితృగృహస్థితానాం బన్ధూనామేకరాత్రం పితుస్త్రిరాత్రమితి వ్యవస్థాయుక్తా, పితురిత్యేవోపసంహారాత్, విషయాన్తరాప్రతీతేశ్చ, సంస్కృతాప్రసవనిమిత్తసూతకస్య స్వగృహే ప్రసూతినిబన్ధనత్వాచ్చ । తథాహ భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ బన్ధూనాం మాతులాదీనాం ప్రసూతిర్మరణం గృహే । తేషామేకాహమాశౌచం పితుస్త్ర్యహమేవ చ ॥ * ॥ ఇతి । న చ “ ఏకాహం తు సపిణ్డేషు ” ఇతి మరీచిస్మరణాత్సపిణ్డానాం దినమితి వాచ్యమ్, పరాశ్రితానౌరసపుత్రవిషయత్వాత్తస్య, అన్యథా పితృగృహే పుత్రీప్రసవే తేషామపి దినం సూతకం ప్రసజ్యేత । ఏవం చ తన్మరణేఽపి తేషాం పక్షిణీవిధిశ్చ న స్యాత్ .

నను సూతకస్య స్వగృహప్రసవనిమిత్తత్వాదన్యగృహేఽపి కస్యాశ్చిత్ ప్రసవే తస్యాప్యఘం స్యాదిత్యత ఆహ (అన్యగృహే సూతామృతా వా తస్య నాస్త్యఘమ్) ఇతి । అయమాశయః - మనుగౌతమాదిభిః శ్రోత్రియాశ్రోత్రియవిషయభేదోల్లేఖేనైవోపసమ్పన్నాశౌచస్మరణాన్న స్త్రీవిషయ

ముపసమ్పన్నాశౌచమితి । అస్త్వేవం మృతివిషయే, ప్రసవేఽన్యస్య కథం సూతకాభావ ఇతిచేత్ మైవమ్, గరీయసోఽపి శావాశౌచస్యాభావోక్త్యా తదభావస్య కైముత్యసిద్ధేః, తత్సద్భావే ప్రమాణాభావాచ్చ, క్వచిదపి గృహస్యబన్ధువ్యతిరిక్తాన్యస్యవా ఆశౌచప్రతిపాదకప్రమాణాదృష్టేః, ఐదంపర్యప్రవృత్తాశౌచసఙ్గ్రహకారేణానుక్తత్వాచ్చ, ప్రత్యుత "నస్త్రీమృతావిదంకించిత్ " ఇతిక్వచిత్క్వచిచ్చ "ఏతదుపసమ్పన్నాశౌచం పురుషమరణఏవ నస్త్రీమరణే" ఇత్యాశౌచాభావస్యైవ తేనప్రతిపాదితత్వాచ్చ। లోకే గృహాశౌచవాదస్త్వజ్ఞాననిబన్ధన ఏవ, నహి ద్రవ్యాదేస్స్వతస్సాదాశౌచమస్తి, పురుషస్యాశ్రయసమ్భవే హ్యాశ్రయద్వారా తద్గృహద్రవ్యకర్మణాం దుష్టత్వాత్ । నను "ఆశౌచం గృహమాత్రస్య" ఇతిగృహాశౌచస్మరణాత్తదభావః కథమితిచేత్, ॥ శ్లో ॥ అహోబాను తవవైదుష్యంవిదుషాం వాగగోచరమ్ । కస్యవావచనార్థోఽయమేవం లోకే ప్రకాశ్యతే ॥ * ॥ మైవమాయుష్మన్నాదీః, స్వస్వగృహే శవసంసర్గద్వారాహి తదవస్థానకాలమాత్రస్యాశౌచసమ్భవః, "నిర్గతే శుచితామియాత్ " ఇతి తదపగమే శుచిత్వాభిధానాత్ । తథా స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో॥ దహనాన్తం గృహాశౌచం యత్రపిణ్డోదకక్రియాః । దశరాత్రమితిజ్ఞేయం ప్రేతస్తత్రైవతిష్ఠతి ॥ * ॥ ఇతి । నైవాఘిజనావస్థానేన గృహాదేరఘంభవతి, స్వగృహే సపిణ్డవ్యతిరిక్తాఘిజనావస్థానే పుత్రీప్రసవేచ తత్తదాశౌచాపగమాన్తమఘప్రసక్తేః, స్వగృహే కస్యాశ్చిత్ప్రసవే అన్యస్యాపిదశాహసూతకప్రసఙ్గాచ్చ । నను "పితృగృహే" "బన్ధూనాం గృహే" ఇతిస్మరణాన్నాన్యస్య తత్ప్రసఙ్గ ఇతిచేత్, తర్హి పితృత్వాదికమేవ గృహాశౌచప్రయోజకమితివాచ్యమ్, నగృహమాత్రమ్ । ఏవంచ సూతకిగృహవాసినోఽన్యస్య నకించిత్సూతకమిత్యర్థోగ్రాహ్యః, శావాశౌచిగృహవాసినోఽపి నిర్హారనిబన్ధనేనైవ త్ర్యహస్మరణాత్ । తస్మాత్ ॥ శ్లో॥ నతావచ్ఛుధ్యతేభూమిర్యావత్తత్స్యాదనిర్దశమ్ । నతత్రకర్మకుర్వీత పితృదేవాదికం క్వచిత్ ॥ * ॥ ఇత్యాదికం స్వామ్యాశౌచసద్భావవిషయమ్,

నతు మృతిమాత్రవిషయమ్, తత్సబన్ధేనైవ గృహాదేర్దుష్టత్వాత్ ॥ శ్లో ॥ ద్రవ్యాణి స్వామిసమ్బన్ధాత్తదఘే త్వశుచీని వై । స్వామిశుద్ధ్యైవ శుధ్యన్తి వారిణా ప్రోక్షితాన్యపి ॥ * ॥ ఇతి । తచ్ఛుద్ధ్యైవ తత్ర ద్రవ్యస్యాపిశుధ్యభిధానాచ్చ । కించ, పితృవత్పుత్రస్యాపి స్వామిత్వావిశేషాత్స్వగృహేస్వసుః ప్రసవే దినం సూతకం భతి । తథా సంస్కృతా ప్రసవనిమిత్తసూతకస్య పృథక్ప్రసఙ్గనవ్యవస్థయా "ప్రసూతిర్మరణం గృహే" "పితృగృహే చ" ఇత్యాదివచనైః స్వగృహప్రసూతినిబన్ధనత్వప్రతిపాదనాదన్యత్ర తత్ప్రసవే పితురపి నకించిత్సూతకమస్తి । తథా "తద్బన్ధువర్గస్త్వేకేన" "బన్ధూనాం మాతులాదీనామ్" ఇతి బన్ధుత్వావలమ్బనేనైవ దినవిధానాత్స్వగృహే తస్యాః ప్రసవే మరణేచ నాన్యస్య కించిదప్యఘమస్తీతిసిద్ధమ్ । అత్ర కేచిత్ప్రసవార్థం స్వగృహంప్రతి పుత్ర్యానయనాత్తదర్థప్రదానేన తత్ప్రసవ ధురన్ధరత్వాద్వా అన్యగృహే పుత్రీప్రసవేఽపి పితుస్త్ర్యహం దినంవాఽనుష్ఠేయమితి వదన్తి । యథాలోకాచారస్తథానుష్ఠేయమ్.

{ పరోక్షే పక్షిణీ నోచెత్త్ర్యహం ప్రేతాన్నభోజనే ॥ ౫౯ ॥
{ దశరాత్రం మృతౌ పుత్ర్యాః పిత్రోశ్చాన్యోన్యమిత్యఘమ్। }

పరోక్షే - అసన్నిధౌ, నోచేత్ - సన్నిధౌ, ప్రేతాయాః పుత్ర్యాః ప్రేతయోః పిత్రోర్వాప్యన్నభోజనే దశాహమేవాశౌచమ్ । పుత్ర్యా మృతౌ పిత్రోః పిత్రోర్మృతౌ పుత్ర్యాశ్చ । ఏవముత్తరత్రాఽపి మిథఇత్యుక్తస్థలేషు ద్రష్టవ్యమ్ । అత్రవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోరుపరమేస్త్రీణామూఢానాంచ కథంభవేత్ । త్రిరాత్రేణైవ శుద్ధిఃస్యాదిత్యాహభగవాన్యమః ॥ * ॥ పిత్రోరుపరమే - మృతౌ, స్త్రీణామ్ - పరిణీతానాం పుత్రీణాం త్రిరాత్రేణైవ శుద్ధిః । తాసాంమృతౌ పిత్రోశ్చత్రిరాత్రేణైవ శుద్ధిరిత్యేవకారార్థః, "త్రిరాత్రేణైవ తత్పితా" ఇతి ప్రజాపతిస్మరణాత్ । పరాశ్రితాయాః పుత్ర్యామరణేఽపి పితుస్త్రిరాత్రం భవతి । అత్ర-యద్యపి "అభోక్తుః" ఇతి పూర్వమేవ ప్రేతాన్నభోజనాశౌచముక్తమ్, తథాఽపిమమపుత్ర్యేవ పచతి నపత్నీనహ్యస్యాశౌచంపుత్ర్యాః

అతోభోక్తవ్యమితి లోకవాదమోహనిరాసార్థం ప్రేతాన్నభోజనే దశరాత్రమితి పునర్గ్రహణమిత్యదోషః । బ్రహ్మపురాణేచ — ॥ శ్లో ॥ శుచిస్తజ్జనకస్త్రిభిః ॥ * ॥ భరద్వాజోఽపి — ॥ శ్లో ॥ పితుస్త్ర్యహమేవ చ ॥ * ॥ ఇతి । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ మాతులేపక్షిణీంకుర్యాన్మాతాపిత్రోస్త్రిరాత్రకమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

పరాశ్రితభార్యావిషయే.

{ పరాశ్రితాయా భార్యాయా మృతౌ పత్యుస్త్రిరాత్రక
మ్॥౬౦॥తత్పుత్రయోర్దినంతస్యాస్త్ర్యహంభర్తుశ్చసంస్థితౌ । }

వివోఢృవ్యతిరిక్తపురుషాశ్రితాయాం భార్యాయాంమరణే వివోఢుర్జారభర్తుశ్చత్రిరాత్రమ్, తత్పుత్రయోః - పరిణేతృజారపతిసపిణ్డయోః దినమ్, తయోర్భర్తుర్మరణేతస్యాశ్చత్ర్యహమ్, సంస్థితిః - మృతిః । అత్ర విష్ణుః — ॥ శ్లో ॥ పరపూర్వాసుభార్యాసుప్రసూతాసుమృతాసుచ । త్రిరాత్రమ్ ॥ * ॥ ఇతిప్రకృతమ్ । ఏతచ్చత్ర్యహవిధానం ప్రతిలోమవ్యతిరిక్తాశ్రయవిషయమ్, తదాశ్రయేతుస్వైరిణ్యనాశ్రమీత్యుక్తం సద్యశ్శౌచమేవ, "భర్తృఘ్న్యః కామగాదికాః । ప్రతిలోమాధర్మహీనాః" ఇత్యాదిస్మృతేః । హారీతశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పరపూర్వాసుభార్యాసుపుత్రేషుకృతకేషుచ । మాతామహేత్రిరాత్రం స్యాదేకాహం తుసపిణ్డతః ॥ * ॥ ఏతచ్చసన్నిధౌ, పరోక్షేదినమేవ । తథాయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ అనౌరసేషుపుత్రేషుభార్యాస్వన్యగతాసుచ ॥ * ॥ అత్రచశబ్దోఽహస్త్వదత్తకన్యాస్విత్యుక్తాహోరాత్రం సముచ్చినోతి । అత్రసపిణ్డానాంస్నానమేవ, "గోత్రిణఃస్నానశుద్ధాఃస్యుః" ఇతి ప్రజాపతిస్మరణాత్ .

దౌహిత్రాదివిషయే

{ భాగినేయేచదౌహిత్రేమృతేతుత్ర్యహమిష్యతే॥౬౧॥
పక్షిణ్యుపనయాత్పూర్వం వసిష్ఠో మునిరబ్రవీత్ । }

స్పష్టోఽర్థః । అత్రవసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ సంస్థితే పక్షిణీంప్రాక్తు దౌహిత్రేభగినీసుతే । సంస్కృతేతుత్రిరాత్రం స్యాదితిధర్మోవ్యవస్థితః ॥ * ॥

భగినీసుతః - స్వస్రీయః । దౌహిత్రభాగినేయయోస్సమ్బన్ధిశబ్దత్వాత్తత్ప్రతియోగినాం మాతామహ మాతామహీ మాతృష్వసృమాతులానామేవేదమాశౌచమ్ । అత్ర భాగినేయదౌహిత్రయోర్మృతౌ వ్రతాత్ప్రాగపి పక్షిణీవిధానాదన్యయోనిసమ్బన్ధిమృతౌ తత్పూర్వం నకించిదప్యాశౌచమస్తి, వక్ష్యతిచ "ఊర్ధ్వమేవోపనీతేః" ఇతి । ఏవంచస్వస్రీయమృతావేవ వ్రతాత్ప్రాఙ్మాతృష్వసృమాతులయోః పక్షిణీవిధానాదనుపనీతయోస్తయోర్మృతౌ తస్యసద్యశ్శౌచమేవగ్రాహ్యమ్.

శ్వశ్ర్వాదివిషయే

శ్వశ్రూశ్వశురస్యాచార్యతత్పత్నీతత్సుతర్త్విజామ్ ॥౬౨॥
యాజ్యాన్తేవాసినోర్నాశే త్ర్యహమిత్యాహ గౌతమః ।

స్వశబ్దః శ్వశ్రూశ్వశురవ్యవచ్ఛేదార్థః । ఆచార్యః - "ఉపనీయ తుయశ్శిష్యమ్" ఇత్యాదినోక్తలక్షణః । ఋత్విగ్లక్షణంచ సఏవాహ ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యాధేయం పాకయజ్ఞానగ్నిష్టోమాదికాన్మఖాన్ । యఃకరోతివృతోయజ్ఞైః సతస్యర్త్విగిహోచ్యతే ॥ * ॥ అత్రవిశేషమాహ నారదః — ॥ శ్లో ॥ ఋత్విక్తు త్రివిధోదృష్టః పూర్వజుష్టస్స్వయంవృతః । యదృచ్ఛయాచయఃకుర్యాదార్త్విజ్యం ప్రీతిపూర్వకమ్ ॥ * ॥ ఋత్విక్ప్రతియోగీయాజ్యః, అన్తేవాసీ- "శిష్యశ్ఛదాసభృతకా" ఇత్యత్రోక్త లక్షణఉపనీయాధ్యాపితశ్చ, తత్ప్రతియోగీఆచార్యః, ఏషాంమరణేతత్ప్రతియోగినాం త్ర్యహమ్ । అత్ర బోధాయనః — ॥ వా ॥ యథాసన్నం త్రిరాత్రమహోరాత్రమేకరాత్రమితి కుర్వీతాచార్యోపాధ్యాయ తత్పుత్రేషు త్రిరాత్రమృత్విజాంచ ॥ * ॥ గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ త్ర్యహంవాఽచార్యతత్పుత్రస్త్రీయాజ్యశిష్యేషుచైవమ్ ॥ * ॥ బృహస్పతిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహంమాతామహాచార్యశ్రోత్రియేష్వశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ప్రచేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మాతృష్వసామాతులయోఃశ్వశ్రూశ్వశుర్త్తయోర్గురౌ । మృతేచర్త్విజియాజ్యేచ త్రిరాత్రేణ విశుధ్యతి ॥ * ॥ గురురత్ర ఆచార్యః, పూర్వజుష్టస్స్వయంవృతయోఋత్విజోరే

వత్ర్యహవిధానమ్, యాదృచ్ఛికస్యతు సద్యశ్శౌచస్య వక్ష్యమాణత్వాత్। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతృష్వసామాతులయోశ్శ్వశ్రూశ్శ్వశురయోర్గురౌ। తత్పుత్రస్త్రీషు యాజ్యేచ మృతే మాతామహే త్ర్యహమ్ ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచంతు త్రిరాత్రంస్యాచ్ఛ్వశ్రూశ్శ్వశురయోర్మృతౌ। జీవన్త్యామేవభార్యాయాం మృతాయాం దివసాచ్ఛుచిః ॥ * ॥.

మాతామహాదివిషయే

{మాతృష్వసృపితృభ్రాతృమృతౌ తత్ప్రతియోగినః ॥౮౩॥
పుంసస్త్ర్యహంమాతులానీమాతామహ్యోర్మృతౌ తథా।}

మాతుః - జనన్యాః; నసపత్న్యాః, తద్విషయేవిశేషస్య వక్ష్యమాణత్వాత్। స్వసాచ పితాచ భ్రాతాచ స్వసృపితృభ్రాతరః, మాతృష్వసృమాతామహమాతులాః, తేషాంమృతౌ, తథామాతులానీ మాతామహ్యోర్మృతౌచ, తత్ప్రతియోగినఃపురుషస్య త్ర్యహమఘమ్। మాతృ ష్వసృ మాతుల మాతులానీమృతౌ స్వస్రీయస్య, మాతామహ మాతామహీమృతౌ దౌహిత్రస్యచ త్ర్యహమిత్యర్థః। అత్ర పుంగ్రహణం స్త్రీవ్యుదాసార్థమ్। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మాతృష్వసా మాతులయోః ॥ * ॥ ఇతి। ప్రచేతాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మాతృష్వసా మాతులయోః ॥ * ॥ ఇతి। ఏవంచత్ర్యహవిధానం సన్నిధావేవ ॥ శ్లో ॥ మాతృష్వసృభగిన్యోశ్చ మాతులాన్యాంచ మాతులే। పితృష్వసరితద్వచ్చ పక్షిణీం క్షపయేన్నిశామ్ ॥ * ॥ ఇతి పరోక్షే పక్షిణీవిధానాత్। అత్ర మాతృష్వసృమాత్రగ్రహణం తద్భర్తృవ్యుదాసార్థం పితృష్వసృభర్తృవ్యుదాసార్థంచ। మాతామహీమాతులాన్యోః పృథగ్గ్రహణం సపిణ్డపత్నీనామివ భర్తృమరణాదూర్ధ్వమపి ప్రతియోగిమృతౌతయోః, తయోర్మృతౌ తత్ప్రతియోగినాంచ పరస్పరమాశౌచప్రాప్త్యర్థమ్। అఙ్గిరాః — ॥ వా ॥ మాతామహమాతులమాతామహీనాం త్రిరాత్రేణశ్వశురస్యచ ॥*॥ విష్ణురపి — ॥ వా ॥ ఆచార్యే మాతామహేఽతీతే త్రిరాత్రేణ ॥ * ॥.

వివాహాత్ప్రాక్స్త్రీమృతౌ యాన్ ప్రతి సద్యశ్శౌచాది విహితం తదూర్ధ్వం తత్స్త్రీమృతౌ తత్ప్రతియోగినామ్, తత్ప్రతియోగిమృతౌ తాసాం చ మిథః పక్షిణ్యాశౌచమాహ శ్లోకద్వయేన.

మాతృష్వసృసుతాపుత్రౌ పితృష్వసృసుతస్త్రియా ॥౬౪॥
స్వసా పితృవ్యపుత్రీ చ స్వస్రుపుత్రీ పితృష్వసా । భ్రా-
తృపుత్రీ చ దౌహిత్రీ పౌత్రీ తత్ప్రతియోగినః ॥ ౬౫ ॥
స్త్రీపుంసౌ చ క్వచిత్ప్రేతే పక్షిణ్యాశౌచినౌ మిథః ।

మాతృష్వసృసుతాదయ ఏకాదశజనాః, ఏభ్యోఽన్యే తత్ప్రతియోగినో ద్వాదశజనాః, ఏతేషు త్రయోవింశతి జనేషు కస్మింశ్చిజ్జనే మృతే పరస్పరం పక్షిణ్యాశౌచినస్స్యుః । ప్రేతే పక్షిణ్యాశౌచిన ఇత్యుక్తత్వాజ్జననే నైవ పక్షిణ్యాశౌచినస్స్యుః । అత్ర మాతృష్వసృసుతాపుత్రయోః ప్రతియోగినౌ జ్యేష్ఠమాతృష్వసృపుత్రీపుత్రౌ, పితృష్వసృసుతదుహిత్రోః ప్రతియోగినౌ మాతులపుత్రీపుత్రౌ, స్వసుః ప్రతియోగినౌ జ్యేష్ఠస్వసృభ్రాతరౌ, పితృవ్యపుత్ర్యాః ప్రతియోగినౌ జ్యేష్ఠపితృవ్యపుత్రీపుత్రౌ, స్వసృపుత్ర్యాః ప్రతియోగినౌ మాతృష్వసృమాతులౌ, పితృష్వసుః ప్రతియోగినౌ భ్రాతృపుత్రీపుత్రౌ, భ్రాతృపుత్ర్యాః ప్రతియోగినౌ పితృష్వసృపితృవ్యౌ, దౌహిత్ర్యాః ప్రతియోగినౌ మాతామహీమాతామహౌ, పౌత్ర్యాః ప్రతియోగినౌ పితామహీపితామహౌ । అత్ర మాతృష్వస్రాది స్త్రీత్వావలమ్బనేన పక్షిణీవిధానాత్తత్తద్భర్తృమృతౌ పక్షిణీ నాస్త్యేవ, బన్ధుత్వాభావాత్స్నానం తు స్యాత్ । విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ భగిన్యాం సంస్థితాయాం తు భ్రాతర్యపి చ సంస్థితే । స్వస్రీయే భ్రాతృపుత్రే చ పక్షిణీం క్షపయేన్నిశామ్ ॥ * ॥ పైఠీనసిశ్చ — ॥ వా ॥ మాతృష్వసుస్తత్సుతదుహిత్రోః పక్షిణీపరస్పరమ్ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ సోదర్యాశ్చ సుతాయాశ్చ ఊఢాయాః పక్షిణీ భవేత్ ॥ * ॥ హారీతశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పిత్రోస్తత్సహజో యస్తు పక్షిణీ ॥ * ॥ తత్సహజః - మాతాపితృసహజః మాతులమాతృష్వసృపితృవ్యపితృష్వసృసంజ్ఞో యో జ

నః, తస్యచ తత్ప్రతియోగినాంచ మిథః పక్షిణీత్యర్థః। పక్షిణీ - అహర్ద్వయ మధ్యగతా రాత్రిర్వా, రాత్రిద్వయమధ్యగతాఽహర్వేతి॥ శ్లో ॥ ఆగామివర్తమానాహర్యుక్తాయాం నిశిపక్షిణీ ॥ * ॥ ఇత్యమరః। స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ పక్షిణీయోనిసమ్బన్ధేనాతికాలేనసూతకే ॥ * ॥ గౌతమశ్చ — ॥ వా ॥ పక్షిణీమసపిణ్డయోనిసమ్బన్ధే ॥ * ॥ ఇతి। యోనిసమ్బన్ధాః - మాతులమాతులేయమాతృష్వసృమాతృష్వసేయపితృష్వసృపైతృష్వసేయాదయః। అత్ర యేకన్యాసపిణ్డాస్తే వివాహోదూర్ధ్వం భర్తృగోత్రప్రాప్త్యా అసపిణ్డాభవన్తి। తఏవాసపిణ్డశబ్దేనోచ్యన్తే, తేచ పితృమాతృభ్రాతృపితృవ్యతత్పుత్రాదయః। అసపిణ్డాశ్చయోనిసమ్బన్ధాశ్చేతి ద్వన్ద్వైకవద్భావః, అసపిణ్డే సమానోదకే యోనిసమ్బన్ధేచ మాతృపితృమాతృష్వసృ తదపత్యాదౌ పక్షిణ్యాశౌచం భవతీతివ్యాఖ్యాతం తద్వ్యాఖ్యానే। తదా సమానోదకవిషయే పక్షిణీవిధిః పరోక్షవిషయఏవ। యోనిసమ్బన్ధశ్చాత్ర త్రిపూరుషవిషయఏవ। అతః కూటస్థమిథునోత్పన్నాఃకూటస్థసహితాః కూటస్థస్థానీయతాద్భ్రాతృసహితాశ్చ పక్షద్వయేఽపి త్రిపూరుషాన్తర్వర్తినోఽసపిణ్డయోనిసమ్బన్ధాః పరస్పరం పక్షిణీమాచరేయురిత్యర్థః। అనేన పక్షద్వయేచ పక్షిణీవిధిర్వివాహోదూర్ధ్వమేవ, తత్పూర్వం పితృపక్షే సద్యశ్శౌచాదివిధానాత్, మాతృపక్షేచస్నానమాత్రస్మరణాచ్చ। అతోయస్మరణే యద్విషయే పక్షిణీవిధీయతే, తయోరన్యతరస్యవా ఉపనయనాత్ప్రాఙ్మృత్యాదయం విధిరితిసిద్ధమ్। కించ భర్తృసమానయోగక్షేమత్వాద్యోనిసమ్బన్ధిపత్నీనాంచ పక్షిణీ భవతి। యోనిసమ్బన్ధనిబన్ధనేనైవ పక్షిణీవిధానాత్తత్పత్నీనాంచ తదాభావాత్తాసాంమృతౌ తత్ప్రతియోగినాం నాయం విధిర్భవతి। అతఏవ మాతామహ మాతులాన్యాదేః పృథగ్గ్రహణమ్। పునరప్యత్ర మయావిశేషతోవ్యక్తముక్తాన్యనవద్యాని పద్యాని వేద్యాని ॥ శ్లో ॥ మాతృష్వసా మాతులశ్చ స్వసాభ్రాతా పితృష్వసా। పఞ్చతత్తత్సుతాపుత్రా దశపౌత్రీపితామహః॥ మాతామహశ్చ దౌహిత్రీ పితృవ్యస్తత్సుతాత్మజౌ। ద్వావింశ

తి జనాస్త్వేతే పరోక్షే దుహితాపితా ॥ దౌహిత్రశ్చత్రయస్త్వేతే తత్ర త్పత్న్యస్త్రయోదశ । స్త్రీమృతౌ పక్షిణీభాజోహ్యష్టత్రింశదితిస్థితిః ॥ మాతృష్వసృపితృష్వస్రోః పుత్రీపుత్రాశ్చతత్స్త్రియః । పితృష్వసా స్వసాపౌత్రీ భ్రాతృపుత్రీ స్వసుస్సుతా ॥ పితృవ్యపుత్రీ దౌహిత్రీ మాతులస్య సుతాసుతౌ । తత్స్త్రీ చాసన్నిధౌపుత్ర స్వస్రోఃపుత్రౌ చ తత్స్త్రియః ॥ క్వచిచ్చమాతుఃపితరౌ స్వసాచభ్రాతృతత్స్త్రియః । పక్షిణ్యాశౌచినస్త్వేతే పుంమృతౌ పఞ్చవింశతిః ॥ మాతృతఃపితృతోయేషు విహితాపుంసు పక్షిణీ । నతత్పత్నీమృతౌ సాస్యాత్స్నానమాత్రం విధీయతే ॥ * ॥ మాతృష్వసేయాది పత్నీగ్రహణం తద్భర్తరిమృతే తదూర్ధ్వమపి తాసాం పక్షిణీప్రాప్త్యర్థమ్ । తచ్ఛబ్దపీప్సయా మాతృష్వస్రాదయఃపఞ్చపరామృశ్యన్తే । తత్తత్పత్న్యః మాతృష్వసృపుత్ర మాతుల తత్పుత్ర స్వస్రీయ భ్రాతృతత్పుత్ర పౌత్ర పైతృష్వసేయ పితామహ మాతామహ పితృవ్యతత్పుత్ర పితృదౌహిత్ర పత్న్య ఇత్యర్థః । క్వచిత్ - పక్షిణ్యుపనయనాదిత్యుక్త భాగినేయదౌహిత్ర మృతివిషయే అసన్నిధౌవేత్యర్థః .

భిన్నమాతాపిత్రాది విషయే

భిన్నపిత్రోఃపితృభ్రాతృస్వస్రపత్యాని తత్ప్రజాః ॥౬౬॥
శుధ్యన్త్యహ్నా మిథశ్శావే జనాస్తత్ప్రతియోగినః ।

భిన్నపిత్రోః - జారపితృతత్పత్న్యోః , పితృశబ్దో మాతాపితృవాచకః , పితామాతేత్యనుశాసనాత్ । అపత్యశబ్దః స్త్రీపురుష సముదాయవాచీ , తేనభిన్నపిత్రోః మాతాపితృభ్రాతృ స్వసృపుత్రీపుత్రాః । తత్ప్రజాః - తచ్ఛబ్దేన పిత్రాద్యపత్యపర్యన్తాజనాః పరామృశ్యన్తే, ప్రజాశబ్దః స్త్రీపురుషసముదాయవాచీ , ఏతేష్వన్యతరమరణే , అహ్నా - దినేనశుధ్యన్తి । తథాఽత్రిః —— ॥ శ్లో ॥ భిన్నమాతృష్వసుర్భిన్న పితృష్వసురహః స్మృతమ్ । తత్సుతానాం మిథోఽహశ్చ మరణే భృగురబ్రవీత్ ॥ * ॥ అత్ర మాతాపిత్రోరప్యహరితి గ్రాహ్యమ్ , తేనభిన్నమాతృష్వసృభిన్న పితృష్వసృతత్తత్సుత దుహితృభిన్నమాతృ తన్మాతాపితృభిన్న పితృతన్మాతా

పితృభిన్నపితృదుహితౄణామహోరాత్రం భవతీత్యర్థః । ఆవృత్త్యాన్యోఽప్యర్థః ; పితృవ్యేఽపి లోకే పితృత్వప్రసిద్ధేః , భిన్నపితృశబ్దేనసపత్నీమాతృభిన్నోదర పితృవ్యావుచ్యేతే , పితృశబ్దేన మాతామహఏవ , భ్రాతృశబ్దేన మాతులః , పితామహపితృవ్యయోస్సపిణ్డత్వేన దశరాత్రత్వాత్ , స్వసృశబ్దేన మాతృష్వసా పితృష్వసాచ , అపత్యశబ్దేనచ సపత్నీమాతృదుహితైవ , ఏషామపత్యాన్యేవ తత్పుత్రిజాశబ్దేనోచ్యన్తే , ఏషాం మిథఃపరస్పరమహారితి । తథా పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ యాసపత్నీసుతా మాతృసపత్నీయాచ తేమిథః । అహోరాత్రేణశుధ్యేతామాహ పారస్కరోమునిః ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అహస్త్వదత్తకన్యాసు బాలేష్వుతు విశోధనమ్ । గుర్వన్తేవాస్యనూచాన మాతులశ్రోత్రియేషుచ ॥ * ॥ అత్రమాతులగ్రహణం యోనిబన్ధూపలక్షణమ్ , “ మాతులగ్రహణేన , ఆత్మబాన్ధవాః పితృబాన్ధవామాతృబాన్ధవాశ్చోపలక్ష్యన్తే ” ఇతివిజ్ఞానేశ్వరేణోక్తత్వాత్ । అత్ర యద్యప్యహర్విధేర్భిన్నమాతులాది విషయత్వం నప్రతీయతే , తథాఽపి పరోక్షే సాక్షాన్మాతులవిషయే పక్షిణీస్మరణాత్పుత్ర్యక్షేత్ర్యహాది విధానాచ్చ తద్విషయత్వమస్యావగమ్యతే । అత్రేదమప్యనుసన్ధేయమ్ , భిన్నమాతృష్వసురితి తస్యార్థద్వయసమ్భవాదత్రమాతృష్వసుస్సపత్నీ పితృష్వసుస్సపత్నీచ భిన్నమాతృష్వసా భిన్నపితృష్వసాచ భవతీతి తయోస్తత్తత్సుతానాంచ అహారిత్యత్రవచనార్థమన్యేమన్యన్తే , యదత్రయుక్తం తద్గ్రాహ్యమ్ । ఏవంచసపత్న్యాః సపత్నీమాతృపితృవర్గాశౌచం నాస్త్యేవ , బన్ధుత్వాదాచారాచ్చ స్నానంతు భవతి ,

త్ర్యహాద్యాశౌచవ్యవస్థామాహ

{ ఊర్ధ్వమేవోపనీతేస్స్యాత్త్ర్యహపక్షిణ్యహర్విధిః ॥ ౬౭ ॥
{ ప్రాక్సద్యశ్శౌచముద్వాహః స్త్రీణాముపనయోమతః । }

యోఽయం సమానోదకయోని సబన్ధసగోత్రవిషయే త్ర్యహపక్షిణ్యహర్విధిరుక్తః , సవిధిరుపనయనాదూర్ధ్వమేవ భవతి , ప్రాక్తు సద్యశ్శౌచ

మేవ । అత్ర యోనిబన్ధువిషయే సద్యశ్శౌచవిధిరనుపనీత మాతృష్వసృమాతులాది మృతివిషయః, నతు దౌహిత్ర భాగినేయ మృతివిషయః, వ్రతాత్ప్రాగపి తత్ర పక్షిణీవిధానాత్ । నను స్త్రీణాముపనయాభావాత్ కథమియంవ్యవస్థాతద్విషయె ఇత్యతఆహ (ఉద్వాహఇతి) ॥ శ్లో ॥ వైవాహికోవిధిః స్త్రీణామౌపనాయనికః స్మృతః ॥ * ॥ ఇతిమనుస్మరణాత్, స్త్రీణాముద్వాహఏవోపనయఇత్యర్థః । స్మృత్యన్తరె — ॥ శ్లో ॥ పక్షిణీయోనిసబన్ధే నాతికాలేనసూతకే । నోపనీతేరధఃపుంసా నపాణిగ్రహణాత్ స్త్రియః ॥ * ॥ యోనిసబన్ధో మాతృవర్గః । గౌతమోఽపి— ॥వా॥ పక్షిణీమసపిణ్డయోనిసమ్బన్ధే ॥ * ॥ అయమర్థః — ఉపనయనాత్ప్రాక్సాపిణ్డ్యస్య సత్త్వేన పక్షిణీపద్యసమ్భవాత్, "ఆజన్మ నస్తు చౌలాన్తమ్" ఇత్యాదిభిస్సద్యశ్శౌచాది విధానాత్, పరంతు గోత్రనివృత్త్యాసాపిణ్డ్యాభావాత్తత్పరమేవ పక్షిణ్యాశౌచం భవతీతి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ బాలేదేశాన్తరస్థేచ ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ బాలేమృతేఽసపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ అత్రబాలోఽనుపనీతమాతులాదిః । గౌతమశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రవ్రజితాసపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అసపిణ్డస్సమానోదకః.

దినవిధిమాహ.

{బన్ధౌ స్నానంసగోత్రేఽహర్జ్ఞేయసమ్బన్ధకేమృతే ॥ ౬౮ ॥}

పితృపక్షే మాతృపక్షేచ జ్ఞాయమానసమ్బన్ధే బన్ధుజనేమృతే స్నానం భవతి, సగోత్రేతు తాదృగ్విధే మృతేత్వహోరాత్రమ్ । తథాదేవలః — ॥ శ్లో ॥ సమానోదకానాం త్ర్యహం గోత్రజానామహః స్మృతమ్ ॥ * ॥ జాబాలిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సగోత్రాణామహః స్మృతమ్ ॥ * ॥ ఆపస్తమ్బోఽపి — ॥ వా ॥ మాతుశ్చ యోనిసమ్బన్ధేభ్యః పితుశ్చాసప్తమాత్పురుషాద్యావతా వా సమ్బన్ధో జ్ఞాయతే తేషాం ప్రేతేషూదకోపస్పర్శనం గర్భాన్తపరిహాప్యోపరి సంవత్సరాత్ ॥ * ॥ ఏతచ్చాపరిపూర్ణసంవత్సరబాలమృతివిషయ స్నానవర్జనస్మరణమ్, పక్షద్వయేఽపి " ఆ

జన్మనస్తు చౌలాన్తమ్ " " ఆదన్తజన్మనస్సద్యః " ఇతి సపిణ్డవిషయే స్నానవిధానాత్తద్వ్యతిరిక్తబాలవిషయమ్ .

{సబ్రహ్మచారిణ్యేకాహం సహాధ్యాయినిపక్షిణీ । ఉపాధ్యాయ
సుహృత్స్యాలభూభృత్సుచ మృతేష్వహః ॥ ౯౯ ॥}

ఏకాచార్యోపనీతస్సబ్రహ్మచారీసహాధీతవేదైకదేశశ్చ, సహాధీతకృత్స్నవేదస్సహాధ్యాయీ, వేదస్యవేదాఙ్గానాంవా ఏకదేశాధ్యాపయితా ఉపాధ్యాయః, స్యాలః - పత్నీభ్రాతా, భూభృత్ - మణ్డలాధిపతిః। అత్ర గౌతమః — ॥ వా ॥ పక్షిణీమసపిణ్డయోనిసమ్బన్ధే సహాధ్యాయిని చ, సబ్రహ్మచారిణ్యేకాహమ్ ॥ * ॥ ఆశ్వలాయనః — ॥ వా ॥ ఏకాహం సబ్రహ్మచారిణి ॥ * ॥ ఇతి । మనురపి — ॥ శ్లో ॥ సబ్రహ్మచారిణ్యేకాహమతీతేపక్షిణీస్మృతమ్ । మాతృబన్ధౌగురౌమిత్రే మణ్డలాధిపతౌ తథా ॥ * ॥ జాబాలిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకోదకానాంత్రియహం గోత్రజానామహఃస్మృతమ్ । మాతృబన్ధౌగురౌమిత్రే మణ్డలాధిపతౌతథా ॥ * ॥ గురురత్రోపాధ్యాయః, ॥ శ్లో ॥ అల్పంవా బహువా యస్య శ్రుతస్యోపకరోతియః । తమపీహగురుంవిద్యాచ్ఛ్రుతోపక్రియయాతయా ॥ * ॥ ఇతి మనుస్మరణాత్ । ఏవంచ నృపే దినవిధానం సన్నిధావేవ, పరోక్షేత్వేకకాలః । తథాయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ నివాసరాజనిప్రేతే తదహశ్శుద్ధికారణమ్ ॥*॥ మనురపి ॥ శ్లో ॥ ప్రేతేరాజనిసజ్యోతిర్యస్యస్యాద్విషయే స్థితః ॥ * ॥ సజ్యోతిః - దివామృతశ్చేదానక్షత్రదర్శనం నిశిమృతశ్చేదా సూర్యదర్శనమిత్యర్థః । బోధాయనోఽపి — ॥ వా ॥ శిష్యసతీర్థ్యసబ్రహ్మచారిషు త్రిరాత్రమహోరాత్రమేకరాత్రమ్ ॥ * ॥ సతీర్థ్యః - ఏకాచార్యోపనీతః, సబ్రహ్మచారీ - సహాధీతవేదైకదేశః । విష్ణురపి — ॥ వా ॥ ఉపాధ్యాయమాతులశ్వశురేష్వహః ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేచ — ॥ శ్లో ॥ సబ్రహ్మచారిణిప్రేతే ఉపాధ్యాయేతథైవచ । శ్వశురస్యసుతేప్రేతే అహోరాత్రేణశుధ్యతి ॥ * ॥ ... ...

సద్యశ్శౌచముచ్యతే । సద్యశ్శౌచం నామ స్నానమాత్రాపనోద్యమాశౌచం, స్నానాన్తమాశౌచమిత్యర్థః । తథాఽఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ సద్యశ్శౌచే తు తావత్స్యాదాశౌచం సంస్థితస్య చ । యావత్స్నానం న కుర్వన్తి సచేలం బాన్ధవా బహిః ॥ * ॥ సంస్థితస్యేత్యుక్తత్వాత్ ప్రసవే తదతిక్రమే చ పితృవ్యతిరిక్తస్య న స్నానమ్ .

శ్వశ్ర్వాది విషయే

శ్వశ్రూశ్వశురతత్పుత్రయాజ్యాచార్యసుతర్త్విజామ్ । ఉ
పాధ్యాయస్య సద్యస్స్యాన్మృతౌ తత్ప్రతియోగినామ్ ॥ ౭౦ ॥

శ్వశ్ర్వాదిప్రతియోగినాం మృతౌ శ్వశ్ర్వాదీనాం సద్యశ్శౌచం స్యాత్ । శ్వశ్రూశ్వశురౌ ప్రసిద్ధౌ, తయోః ప్రతియోగీ జామాతా, తయోస్సుతస్స్యాలః, తస్య ప్రతియోగీ స్వసుర్భర్తా, ఆచార్యసుతోపాధ్యాయయోః ప్రతియోగీ శిష్యః, ఋత్విగత్ర యాదృచ్ఛికః, తత్ప్రతియోగీ యాజ్యః, పూర్వజుష్టస్స్వయంవృతయోః తత్ప్రతియోగినో యాజ్యస్య చ మిథస్త్ర్యహస్యోక్తత్వాత् । అత్ర వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ మిత్రే జామాతరి ప్రేతే దౌహిత్రే భగినీసుతే । స్యాలే చ తత్సుతే వాపి సద్యస్స్నానేన శుధ్యతి ॥ శిష్యే పఞ్చత్వమాపన్నే శుచిర్నక్షత్రదర్శనాత్ ॥ * ॥ మిత్రవిషయే సద్యశ్శౌచమసన్నిధౌ, సన్నిధౌ తు దినవిధానాత్ । దౌహిత్రభాగినేయమృతౌ మాతామహమాతులవిషయే సద్యశ్శౌచవిధిర్దేశాన్తరస్థానుపనీతమృతివిషయః, ప్రత్యక్షే తు వ్రతాత్ప్రాగపి పక్షిణీవిధానాత్ । స్యాలవిషయే చ స్నానవిధిః పరోక్షే । శిష్యోఽత్రోపాధ్యాయప్రతియోగ్యేవ, అన్తేవాసివిషయే త్ర్యహవిధానాత్ । శిష్యవిషయే "శుచిర్నక్షత్రదర్శనాత్" ఇత్యుపాధ్యాయస్యైకకాలోక్తిః శిష్యప్రేతానుగమనవిషయా, "అహశ్శేషం బహిర్వాసో యావన్నక్షత్రదర్శనమ్" ఇతి స్మరణాత్.

రాష్ట్రక్షోభాది విషయే

రాష్ట్రక్షోభే చ దుర్భిక్షే వ్యాధావిత్యాదికాఽఽపది ।
సద్యశ్శౌచం భవేదాపన్నిస్తరోపాయకర్మసు ॥ ౭౧ ॥

వ్యాధౌ - రోగే, ఇత్యాదికాఽఽపది - దేశభ్రంశగృహోపతాప మహోత్పాతాదికాపది, ఆపన్నిస్తారార్థం క్రియమాణేషు కర్మసు సద్యశ్శౌచమ్ “ ఆపన్నిస్తారోపాయకర్మసు ” ఇత్యుక్తత్వాత్ । అన్యకర్మణస్త్వాశౌచమస్తీతి మన్తవ్యమ్, సర్వత్రాశౌచసఙ్కోచస్యాపదుపాధిత్వాత్ । తథాదక్షః — ॥ శ్లో ॥ స్వస్థకాలేత్విదం సర్వం సూతకం సముదాహృతమ్ । ఆపద్గతస్యసర్వస్య సూతకేఽపి నసూతకమ్ ॥ * ॥ బ్రాహ్మేచ — ॥ శ్లో ॥ దుర్భిక్షే ప్రాణరక్షార్థం కృతయత్నస్యదేహినః । రాష్ట్రభ్రంశే స్థితస్యాపి పుత్రదారాంశ్చ రక్షతః ॥ విభ్రష్టస్య స్వదేశాచ్చ అన్యదేశపరిగ్రహే । గృహోపతాపే ఘోరేచ దారుణాయామథాపది ॥ గృహోపతాపశాన్త్యర్థం క్రియమాణేచకర్మణి । శీతవాతాతపైర్వ్యాత్రహ్యైస్యైవ మరణం భవేత్ ॥ తతోఽపసర్గాత్స్వదేహం రక్షమాణస్యనో భవేత్ ॥ * ॥ అఘమితిప్రకృతమ్ । ఉపసర్గాత్ - దేహవిస్ఫోటనాదిభిరుపప్లవాత్ । పరాశరోఽపి — ॥ శ్లో ॥ దుర్భిక్షే రాష్ట్రసంభ్రాన్తావాపదాంచ సముద్భవే । ఉపసర్గమృతౌచైవ సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ ఉపసర్గః - స్వగృహైకదేశస్థో బన్ధువ్యతిరిక్తః, తన్మృతౌ గృహస్వామినః సద్యశ్శౌచమ్ । యద్వా అకాణ్డాత్ గ్రామక్షోభాద్యుపప్లవమృతౌ సపిణ్డానాం సద్యశ్శౌచమిత్యర్థః । పురాణేచ — ॥ శ్లో ॥ గోమఙ్గళాద్వౌ వైశ్యానాం కృషికాలాత్యయేష్వపి । ఆశౌచం నభవేల్లోకేసర్వత్రాన్యత్రవిద్యతే ॥ * ॥.

{ గోవిప్రస్త్రీకృతే ప్రేతే రాజ్యార్థంవా హతే యుధి । శౌ
చంచోర్ధ్వక్రియాస్సద్యో యద్యనిచ్ఛాస్త్యఘంమృతౌ ॥ ౭౨॥ }

రాజనివారాజభృత్యేవాగోబ్రాహ్మణస్త్రీవిషయేయుద్ధేశస్త్రేణహతేసతిసద్యశ్శౌచమ్ । దాహాది సపిణ్డాన్తా ఆపృతాశ్చసద్యస్స్యుః । మృతౌ - మృతివిషయే, యదీచ్ఛాభావః, కేవలరాజదణ్డభయాద్వా, భృతిప్రత్యాదానభయాద్వా, యేనకేనచిదుపాధినావా, యుద్ధభూమింగతస్య మరణానిచ్ఛోర్మృతస్యదుర్మృతత్వాదన్వక్షమాశౌచమస్తి, కాలాన్తరపవోదకక్రియాకార్యా । అత్ర మనుః — ॥ శ్లో ॥ రాజ్ఞోమాహాత్మికేస్థానే

సద్యశ్శౌచం విధీయతే । గోబ్రాహ్మణస్యచైవార్థే యస్యచేచ్ఛతి భూమిపః ॥ * ॥ బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ శస్త్రేణాభిముఖో యస్తు వధ్యతే క్షత్రకర్మణా । యజ్ఞస్సన్తిష్ఠతే తస్య సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ యజ్ఞః - పితృమేధాఖ్యః ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణార్థే గవార్థే చ భూమ్యర్థే వా నియుజ్యతే । రాజ్ఞో వా రాజభృత్యస్య సతోఽద్రిక్తస్య సఙ్గరే ॥ సంముఖస్య హతస్యాపి సద్యశ్శౌద్ధక్రియా భవేత్ । రాజ్ఞస్స్వర్గో భవేత్తస్య భృత్యానాం చ పరిక్షయాత్ ॥ * ॥ సతోఽద్రిక్తస్య సఙ్గర ఇత్యుక్తత్వాత్ "క్షత్రకర్మణా శస్త్రైరావధ్యతే" ఇతి స్మరణాచ్చ, మరణాని చ్ఛోరనభిముఖస్య వీరస్య మృతౌ కాలాన్తర ఏవ ఉదకక్రియాఽఽశౌచం చేత్యర్థో లభ్యతే । సుమన్తుః — ॥ వా ॥ గోబ్రాహ్మణగుర్వర్థం మృతానామ్ ॥ * ॥ మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఉద్యతైరాహవే శస్త్రైః క్షత్రధర్మహతస్య చ । సద్యస్సన్తిష్ఠతే యజ్ఞస్తథాఽఽశౌచమితిస్మృతః ॥ బ్రాహ్మణార్థే విపన్నానాం యోషితాం గోగ్రహేఽపి వా ॥ * ॥.

అత్ర విశేషః.

{ ఏకరాత్రం భవేద్యుద్ధక్షతైః కాలాన్తరే మృతే । }

యస్తు క్షత్రధర్మేణ యుద్ధాభిముఖః శస్త్రహతస్తస్మిన్ యుద్ధజనితశస్త్రక్షతైర్దినాన్తరే మృతే దినమాశౌచమ్ । తథా విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ ఆహవేషు మృతానాం చ ఏకరాత్రమశౌచకమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

దుర్మృతి విషయే

{ అన్వష్టుంశృఙ్గిచోరాన్త్యవిద్యుచ్ఛస్త్రవిషాగ్నిభిః ॥ ౭౩ ॥
ప్రాయోఽనశనతోయాద్యైర్మృతే కామాత్ప్రవృత్తితః । }

శృఙ్గిణః - మహిషగజపశ్వాదయః, శృఙ్గిగ్రహణం దంష్ట్రిణామప్యుపలక్షణమ్, దంష్ట్రిణో వ్యాఘ్రాదయః । అన్త్యః - చణ్డాలః । విషశబ్దేన స్వహననసాధనమసిపత్రవత్సనాభాదికముచ్యతే । ప్రాయః - మహాప్రస్థానమ్, తచ్చ, అనశనమ్ - అభక్షణం చ, క్రో[...]దినా యతిర్భక్షిమద్దిశ్య । ఆదిశబ్దేన ప్రపతనోద్బన్ధనాదయో గృహ్య[...]ఙ్గిదంష్ట్రి

దిభిః కామాత్ప్రవృత్తితో బుద్ధిపూర్వప్రవృత్త్యా మృతే సతి తత్సపిణ్డానామన్వక్షమాశౌచం భవతి , యావత్ప్రేతదర్శనం భస్మాన్తమిత్యర్థః । కామాత్ప్రవృత్తిత ఇతి ప్రవృత్తేరేవ బుద్ధిపూర్వకత్వం వ్యాఖ్యేయం న తు మరణస్య , నహి కశ్చిన్మర్త్యో మర్తుమిచ్ఛతి । తస్మాత్ , అయమశనిర్గర్జన్నిర్జిగమిషతి , సర్పః ప్రసర్పతి , కుడ్యమ్పిపతిషతి , కూలఙ్కషేయం నదీ ప్రవహతి , దిధక్షున్నయమగ్నిర్జృమ్భతే , అత్ర మార్గే చోరా వ్యాఘ్రాశ్చ బాధన్తే , శృఙ్గిణో దంష్ట్రిణశ్చ జిఘాంసవశ్చరన్తి , ఇత్యాదికం దృష్ట్వా శ్రుత్వాపి వా యే తావత్తత్ర తత్ర బుద్ధిపూర్వం సాహసప్రవృత్తాస్తేషాం మృతౌ మన్త్రవత్సంస్కారోదకక్రియానిషేధో ద్రష్టవ్యః । అత్ర పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ భృగ్వగ్నిజలపాతేషు దేశాన్తరమృతేషు చ । బాలే మృతే చ సన్న్యాసే సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ గౌతమశ్చ — ॥ వా ॥ అన్వక్షం రాజక్రోధాచ్చాయుద్ధే ప్రాయోఽనశనశస్త్రాగ్నివిషోదకోద్బన్ధనప్రపతనైశ్చేచ్ఛతామ్ ॥ * ॥ ఇతి । అయుద్ధగ్రహణం యుద్ధే క్షత్రకర్మణా హతస్య దుర్మృతత్వాభావజ్ఞాపనార్థమ్ । ఇచ్ఛతామిత్యుక్తత్వాత్ప్రమాదదుర్మృతానామాశౌచోదకక్రియావిధిర్భవతి । యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ హతానాం నృపగోవిప్రైరన్వక్షం చాత్మఘాతినామ్ । మహీపతీనాం నాశౌచం హతానాం విద్యుతా తథా ॥ * ॥ పరాశరశ్చ — ॥ శ్లో ॥ బాలే దేశాన్తరస్థే చ పతితే చ మునౌ మృతే । సద్యశ్శౌచం తథేచ్ఛాతో జలాగ్న్యుద్బన్ధనాదిషు ॥ * ॥ జలాదిష్విచ్ఛాప్రవృత్తితో మృతే ఇత్యర్థః । విజ్ఞానేశ్వరేచ — ॥ వా ॥ దర్పాదినా చణ్డాలాదీన్ హన్తుం గతో యస్తైర్మారితస్తస్య " సర్వత ఏవాత్మానం గోపాయేత్ " ఇతి విధ్యతిక్రమనిమిత్తః పిణ్డోదకదానాదినిషేధః । ఏవం దంష్ట్ర్యాదిగ్రహణార్థమాభిముఖ్యేన దర్పాద్గచ్ఛతో మరణేఽప్యయం నిషేధ ఇత్యనుసన్ధేయమ్ ॥ * ॥ ఇతి । అన్యేనైవాభిప్రాయేణ స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలాదుదకాత్సర్పాద్బ్రాహ్మణాద్వైద్యుదాఽనలాత్ । దంష్ట్రిభ్యశ్చ పశుభ్యశ్చ మరణం పాపకర్మణామ్ ॥ * ॥ తథా సంవర్తదక్షౌ — ॥ శ్లో ॥ యే వేశ్యా

ఏతయోవి ప్రాయేవైశూద్రాన్న భోజినః। యేచాన్యేపాపకర్మాణస్తేషాం భస్మాన్తసూతకమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ క్రియాహీనస్యమూర్ఖస్య కదర్యస్యత థైవచ । ఋణగ్రస్తస్య డమ్భస్య భస్మాన్తం సూతకం భవేత్ ॥ * ॥ పాపకర్మాణః - పాతకినః। క్రియాహీనః - ద్విజాతి కర్మహీనః । మూర్ఖః - నాస్తికః । కదర్యః - మాతాపితృపుత్రదారాత్మవఞ్చకోలుబ్ధః.

అత్రవిశేషః

{ ప్రమాదాద్దుర్మృతౌసద్యఃక్రియాశౌచేసమాచరేత్ ॥ ౭౪ ॥
{ వైధేపాయాదిమరణే త్ర్యహం సద్యశ్చ తత్క్రియాః।

అబుద్ధిపూర్వకం జలాగ్న్యాదిభిర్మృతిఃప్రమాదదుర్మృతిః । అత్ర, సద్యః - అవిలమ్బేన, క్రియాశౌచేకుర్యాత్, దాహాదిసాపిణ్డ్యాన్తాః ప్రేతక్రియాశ్చాశౌచంచానుతిష్ఠేదిత్యర్థః । వైధే- శాస్త్రచోదితే, ప్రాయాదిమరణే త్ర్యహమాశౌచమ్, తత్క్రియాః - ప్రేతక్రియాశ్చ, సద్యః - తదైవకుర్యాత్ । ఆదిశబ్దేన జలాగ్నిప్రవేశభృగుపాతాదికం గృహ్యతే । ఏతదుక్తం భవతి, అత్యన్తానుష్ఠానాశక్త జీర్ణాఙ్గాచికిత్స్యరోగాణాం వృ ద్ధాజీవినామ్ " అగ్నిప్రవేశంజలప్రవేశం భృగుపతనంవా మహాపథ గమనంవా గచ్ఛేన్నవృథాజీవితుమిచ్ఛేత్ " ఇతి వృద్ధగార్గ్యాది వచన విహితే బుద్ధిపూర్వాగ్నిప్రవేశాదిమరణే త్ర్యహమాశౌచమ్, తదానీమేవ ప్రేతకృత్యంచ కుర్యాదితి । తథాబ్రాహ్మే పురాణే — ॥ శ్లో ॥ ప్రమాదాదపినిశఙ్కమకస్మాద్విధిచోదితః । శృఙ్గిదంష్ట్రినఖివ్యాళ విషవిద్యుజ్జలాగ్నిభిః ॥ చణ్డాలైర్వాఽథచోరైర్వా నిహతోయత్రకుత్రచిత్ । తస్యదాహాదికం కుర్యాద్యస్మాన్నపతితస్తుసః ॥ * ॥ వృద్ధగార్గ్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వృద్ధశ్శౌచస్మృతేర్లుప్తః ప్రత్యాఖ్యాతభిషక్క్రియః । ఆత్మానం ఘాతయేద్యస్తు భృగ్వగ్న్యనశనామ్బుభిః ॥ తస్యత్రిరాత్రమాశౌచం ద్వితీయేత్వస్థిసఞ్చయః । తృతీయేతూదకం దత్వా చతుర్థే శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ అత్ర ఘాతయేదితి విధిః । తథావిజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ అనుష్ఠానాసమర్థస్య వానప్రస్థస్య జీర్యతః । భృగ్వగ్నిజలసమ్పాతైర్మరణం ప్రవిధీయ

తే ॥ * ॥ ఇతి । అతఏవాగ్న్యాదిమరణే త్ర్యహాశౌచస్మరణమ్ , అన్యత్ర సద్యశ్శౌచస్మరణాత్ । తథాప్రచేతాః — ॥ వా ॥ డిమ్బాహవవిద్యుద్ధతానామగ్నిజలప్రవిష్టానాం సద్యశ్శౌచమ్ ॥ * ॥ డిమ్బః - జనసంమర్దః । ఏతచ్చ బుద్ధిపూర్వవిషయమ్ , అన్యత్రాశౌచోదకక్రియావిధానాత్ । తథాఽఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ అథకశ్చిత్ప్రమాదేన మ్రియేతాగ్న్యుదకాదిభిః । తస్యాశౌచం విధాతవ్యం కర్తవ్యాచోదకక్రియా ॥ కించ ॥ సాధ్వీనామేవనారీణామగ్నిప్రపతనాదృతే । నాన్యోధర్మోఽస్తి విజ్ఞేయో మృతేభర్తరి కర్హిచిత్ ॥ * ॥ ఇత్యగ్నిప్రవేశస్యాపి శాస్త్రవిహితత్వాత్తత్రాపి సపిణ్డానాంత్ర్యహమేవ । తథాబ్రాహ్మే — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతేపత్యౌ సాధ్వీతత్పాదుకాద్వయమ్ । నిధాయోరసి సశ్రద్ధా ప్రవిశేజ్జాతవేదసమ్ ॥ ఋగ్వేదవాక్యాత్ స్త్రీసాధ్వీ నభవేదాత్మఘాతినీ ॥ త్ర్యహాశౌచేతు నివృత్తే శ్రాద్ధం ప్రాప్నోతి శాశ్వతమ్ ॥ * ॥ అత్రైవవిషయే విశేష ఆగ్నేయపురాణే — ॥ శ్లో ॥ విష్ణోఃకార్యం సముద్దిశ్య దేహత్యాగోయదాకృతః । తథావైకుణ్ఠమాసాద్యముక్తోభవతిమానవః ॥ * ॥ వాయవ్యపురాణేచ — ॥ శ్లో ॥ దేవకార్యపరోభూత్వా స్వతనుంయఃపరిత్యజేత్ । సయాతివిష్ణుసాయుజ్యమపిపాతకకృన్నరః ॥ * ॥ పాద్మే చ — ॥ శ్లో ॥ దేవస్యధనధాన్యార్థం భూషణామ్బరయోరపి । క్షేత్రారామగృహాద్యర్థం వివాదం కురుతేయదా ॥ వైష్ణవో యోవిశేషేణ ప్రాణత్యాగాన్తమాత్మనః । శస్త్రాది సాధనైరన్యైః వ్రణకృత్యాదికాన్మృతః ॥ తస్య వంశేమృతాస్సర్వే యాన్తి విష్ణోఃపరంపదమ్ ॥ * ॥ ఆశ్వమేధికే — ॥ శ్లో ॥ ప్రాణాన్ స్త్యజతి యోమర్త్యో మాంప్రపన్నోఽపి మత్కృతే । బాలసూర్యప్రకాశేన వ్రజేద్యానేన మద్గృహమ్ ॥ * ॥ భగవానపి — ॥ శ్లో ॥ మన్నిమిత్తకృతంపాపమపిధర్మాయకల్పతే । మామనాదృత్యధర్మోఽపి పాపంస్యాన్మత్ప్రభావతః ॥ * ॥ నారదీయే — ॥ శ్లో ॥ విష్ణుకార్యనిమిత్తేన దేహత్యాగంకరోతియః । సయాతి వైష్ణవం లోకం పునర్జన్మ నవిద్యతే ॥ * ॥ ఇత్యాదికం ద్రష్టవ్యమ్ । కించ మనుః — ॥ శ్లో ॥ యః కామతోమహాపా

పం నరఃకుర్యాత్కథంచన । నతస్యమృత్యునిర్ద్రష్టాభృగ్వగ్ని పతనాదృతే ॥ * ॥ బృహద్యమః — ॥ శ్లో ॥ రేతస్సిక్త్వా కుమారీషుస్వయోనిష్వన్త్యజాసువా । సపిణ్డాపత్యదారేషు దేహత్యాగోవిధీయతే ॥ * ॥ ఉశనా — ॥ శ్లో ॥ అన్త్యైనసహసంపర్కే భోజనే మైథునేకృతే । ప్రవిశేత్సంప్రదీప్తేగ్నౌ మృత్యునాఽసౌ విశుధ్యతి ॥ * ॥ వ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ బుద్ధిపూర్వకృతేపాపే దేహత్యాగోనసంశయః । అతిపాతకినస్త్వేతేప్రవిశేయుర్హుతాశనమ్ ॥ * ॥ ఇత్యాద్యాత్మహననం యత్రయత్ర శాస్త్రతోఽనుజ్ఞాయతే, తత్రతత్రత్ర్యహాశౌచం సద్యఃప్రేతకృత్యంచ ద్రష్టవ్యమిత్యలమ్.

షణ్డాదివిషయే

{ షణ్డపాషణ్డపతితప్రవ్రజ్యావాసిమోఘజాః ॥ ౭౫ ॥
స్వైరిణ్యనాశ్రమిస్తేనగర్భభర్తృఘ్నఘాతినః । నాశౌ
చార్హాస్తదాతూష్ణీం దాహ్యాఃపశ్చాత్తుమన్త్రితః ॥ ౭౬ ॥ }

షణ్డః - ॥ శ్లో ॥ నజుహోత్యుచితేకాలేనస్నాతినదదాతిచ । పితృదేవార్చనాహీనస్సషణ్డః పరికీర్తితః ॥ * ॥ శ్లో ॥ లింగచ్ఛేదఃకృతోయేన సషణ్డః పరికీర్తితః ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృతిమాధవీయోక్తలక్షణః ॥ శ్లో ॥ త్రయీసముజ్ఝతియోమోహాత్సనగ్నః పరికీర్తితః । బ్రాహ్మణాద్యాస్తుయేవర్ణాస్స్వవర్ణాదన్యతోముఖాః ॥ యాన్తితేనగ్నసంజ్ఞాంతుహీనకర్మస్వవస్థితాః । ఏతేపాషణ్డినః పాపానహ్యేతానాలపేద్బుధః ॥ * ॥ ఇతి విష్ణుపురాణోక్తప్రకారః పాషణ్డః ॥ శ్లో ॥ భ్రష్టోయస్స్వాశ్రమాచారాత్పతితస్సోఽభిధీయతే ॥ * ॥ ద్విజాతికర్మభ్యోహానిః పతనమ్ ॥ శ్లో ॥ నిగృహీతాశ్చయేరాజ్ఞాచౌర్యదోషేణకుత్రచిత్ । పరదారాన్హరన్తశ్చ రోషాత్తత్పతిభిర్హతాః ॥ అసమానైశ్చసఙ్కీర్ణైశ్చణ్డాలాద్యైశ్చవిగ్రహమ్ । కృత్వాతైర్నిహతాయేచచణ్డాలాదీన్సమాశ్రితాః ॥ బన్ధాగ్నివిషదాశ్చైవపాషణ్డాఃక్రూరబుద్ధయః । క్రోధాత్ప్రాయం విషం వహ్నింశస్త్రముద్బన్ధనం జలమ్ ॥ గిరివృక్షప్రపాతంవాయే

కుర్వన్తి నరాధమాః । కుశీలజీవినో యే చ స్నానాలఙ్కారకారిణః ॥ ముఖేభ
గాశ్చ యే కేచిత్ క్లీబప్రాయా నపుంసకాః । బ్రహ్మదణ్డహతా యే చ యే చ
వై బ్రాహ్మణైర్హతాః ॥ మహాపాతకినో యే చ పతితాస్తే ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥
ఇతి బృహన్నారదీయాపస్తమ్బబ్రాహ్మపురాణోక్తరూపాః పతితాః । ప్ర
వ్రజ్యావాసీ - సన్న్యస్య సన్న్యాసధర్మహీనః, పతితః ప్రవ్రజ్యాయాం వర్తమా
నో వా । మోఘజః - వృథాజాతః, క్రియాగుణాద్యైః కస్యచిదర్థస్యాసమ్పా
దకః । స్వైరిణ్యః - కులటాః, ఏతచ్చ కులటాయాస్సద్యశ్శౌచం స్వైర
చారే, ఏకాశ్రయే తు "యుక్తా స్త్రీ చ" ఇత్యుక్తాశౌచమ్, తస్యా భర్తు
స్తు "పరాశ్రితాయాః" ఇత్యుక్తాశౌచమ్ । అనాశ్రమిణః - ॥ శ్లో ॥
యస్తు సంత్యజ్య గార్హస్థ్యం వానప్రస్థో న జాయతే । పరివ్రాడ్వాపి మై
త్రేయ స నగ్నః పరికీర్తితః ॥ * ॥ ఇతి విష్ణుపురాణోక్తలక్షణాః । అత్రా
నాశ్రమిత్వవచోఽపస్త్వధికారసమ్భవేఽప్యవివాహే వేదితవ్యః, "అధికారే స
త్యకృతాశ్రమవిశేషపరిగ్రహోఽనాశ్రమిణః" ఇతి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్త
త్వాత్ । అత్ర ఘాతిశబ్దో ద్వన్ద్వాత్పరం శ్రూయమాణః ప్రత్యేక
మభిసమ్బధ్యతే, గర్భఘాతినో భర్తృఘాతిన ఆత్మఘాతిన ఇతి, అత్ర లిఙ్గ
మవివక్షితమనుపాదేయత్వాత్ । ఏతే షణ్ఢాదయో నాశౌచార్హాః, ॥ శ్లో ॥
ఉదకం పిణ్డదానం చ ప్రేతేభ్యో యత్ప్రదీయతే । నోపతిష్ఠేత తత్సర్వమ
న్తరిక్షే వినశ్యతి ॥ * ॥ ఇత్యఙ్గిరస్స్మరణాత్పిణ్డోదకక్రియార్హాశ్చ న భవన్తీ
త్యర్థః । ఏతేషాం మరణే సపిణ్డైరాశౌచం నానుష్ఠేయమ్, పిణ్డోదకాది చ
న కార్యమ్, అన్వక్షమిత్యనువృత్తే స్నానమాత్రం తు కార్యమ్, ఏతే షణ్ఢా
దయస్తదానీం తూష్ణీం దాహ్యాః, పశ్చాత్తు కాలాన్తరే మన్త్రవద్దాహ్యాః ।
తథా బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ విషోద్బన్ధనశస్త్రేణ యస్త్వాత్మానం ప్రమా
పయేత్ । మృతోఽమేధ్యేన లేప్తవ్యో నాగ్నిసంస్కారమర్హతి ॥ * ॥ ప్రజా
పతిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ గోబ్రాహ్మణహతానాం చ విద్యుతా పార్థివేన చ ఆత్మ
నస్త్యాగినాం చైవ పతితానాం తథైవ చ ॥ సర్పైర్హతానాం విప్రాణాం
పతితానాం చ కామతః । పాషణ్డమాశ్రితానాం చ ప్రేతకర్మ న విద్యతే ॥ * ॥

అత్ర "నాగ్నిసంస్కారమర్హతి" "ప్రేతకర్మనవిద్యతే" ఇతి మన్త్రవద్దాహనిషేధః । తథాహారీతః — ॥ శ్లో ॥ బ్రాహ్మణేన వధేప్రాప్తేచ ణ్డాలస్యకరేణవా । ఆత్మనశ్శస్త్రనిఘాతే శూద్రవద్దాహయేద్ద్విజమ్॥*॥ శూద్రవత్ - అమన్త్రకమిత్యర్థః । అఙ్గిరాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ కామతోమరణంప్రాప్తే ఆస్యేమత్స్యం నివేశయేత్ । బ్రహ్మహసమమిత్యాహుఃకాష్ఠవద్దహనం భవేత్ ॥ * ॥ బ్రాహ్మేచ — ॥ శ్లో ॥ పతితానాం నదాహస్స్యాన్నాన్త్యేష్టిర్నాస్థిసఞ్చయః । నచాశ్రుపాతఃపిణ్డోవానోదకంచసమాచరేత్ ॥ * ॥మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వృథాసంస్కారజాతానాం ప్రవ్రజ్యావాసినాంతథా । ఆత్మనస్త్యాగినాంచైవ నివర్తేతోదకక్రియా ॥ * ॥ దక్షశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మహాపాతకినాంచైవ తథాచైవాత్మఘాతినామ్ । ఉదకం పిణ్డదానంచ నకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమేవచ ॥ నోపతిష్ఠతితత్సర్వం రాక్షసైర్విప్రలుప్యతే ॥ చణ్డాలాద్వైహతా యేచ శృఙ్గిదంష్ట్రిసరీసృపైః । శ్రాద్ధమేషాం నకర్తవ్యం బ్రహ్మదణ్డహతాశ్చయే ॥ * ॥ జాబాలిశ్చ — ॥శ్లో ॥ పతితేఽనశనేప్రేతేవిదేశస్థేశిశౌనచ ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డానాశ్రితాస్తైనాభర్తృఘ్న్యః కామగాదికాః । సురాప్య ఆత్మఘాతిన్యో నాశౌచోదకభాజనాః ॥ * ॥ మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ పాషణ్డానాశ్రితానాంచ చరన్తీనాంచ కామతః । గర్భభర్తృద్రుహాంచైవసురాపీనాంచయోషితామ్ ॥ * ॥ పతితనిర్హారాదావిశేషమాహయమః — ॥ శ్లో ॥ నాశౌచంనోదకంనాశ్రునకుర్యాత్ప్రేతకర్మచ । బ్రహ్మదణ్డహతానాంచ నకుర్యాత్కటధారణమ్ ॥ బ్రహ్మదణ్డః - బ్రహ్మశాపః, కటధారణమ్ - ప్రేతధారణమ్ ॥శ్లో॥ వైతానంప్రక్షిపేదప్సుఆవసథ్యం చతుష్పథే । పాత్రాణితుదహేదగ్నౌయజమానేవృథాహతే ॥ ఆత్మనస్త్యాగినాంనాస్తి పతితానాంతథాక్రియా । తేషామపి తథాగఙ్గాతోయేఽవస్థాపనంహితమ్॥ కృత్వాగ్నిముదకంస్నానందర్శనంవాహనంకథామ్ । రజ్జుచ్ఛేదాశ్రుపాతంచ తప్తకృచ్ఛ్రేణశుధ్యతి ॥ * ॥ స్నానమత్రప్రేతస్యైవ, స్వస్యతుసద్యశ్శౌచవిధానాత్ స్నానేనదోషః। సంవర్తశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఏషామన్యతమంప్రేతం యోవహే

తదహేతవః । కటోదక క్రియాంకృత్వా కృచ్ఛ్రంసాన్తపనం చరేత్ ॥*॥ ఏతద్బుద్ధిపూర్వవిషయమ్ , అన్యత్రతు ॥ శ్లో ॥ తచ్ఛవం కేవలంస్పృష్ట్వా అశ్రుచాపతితం యది । పూర్వోక్తానామకారీచేదేకరాత్రమభోజనమ్ ॥ * ॥ ఇతి తేనైవప్రాయశ్చిత్తలాఘవస్మరణాత్ । తథా పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ గోభిర్హతంజలోద్బద్ధైర్బ్రాహ్మణేనచపాతితమ్ । తం స్పృశన్తితు యేవిప్రావోఢారశ్చాగ్నిదాయకాః ॥ తప్తకృచ్ఛ్రేణ శుధ్యన్తి పరాశరవచోయథా ॥ * ॥ అత్రపతితాదయశ్చ స్వసపిణ్డమరణే నోదకం దద్యురిత్యాహయాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ నబ్రహ్మచారిణఃకుర్యురుదకం పతితానచ ॥ * ॥ వృద్ధమనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ క్లీబాద్యానోదకందద్యుః పతితాశ్చ విధర్మిణః । గర్భభర్తృద్రుహశ్చైవ సురాపశ్చైవయోషితః ॥ * ॥ అత్ర విశేషమాహప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ స్నేహకార్యభయాదిభ్యో యస్తుకుర్యాన్నరాధమః । చణ్డాలేనహతస్యాపి తస్యవక్ష్యామి నిష్కృతిమ్ ॥ చరేత్సాన్తపనం కృచ్ఛ్రం మత్యాచేత్తప్తకృచ్ఛ్రకమ్ । తచ్ఛవం కేవలంస్పృష్ట్వా పాతయిత్వాఽశ్రువాఽథవా ॥ ఏకరాత్రంతు నాశ్నీయాత్త్రిరాత్రం బుద్ధిపూర్వకే । శ్రాద్ధంకృత్వా చరేత్కృచ్ఛ్రం మత్యాసాన్తపనం చరేత్ ॥ తథా శ్రాద్ధభుజాంచైవ ద్విగుణంబ్రహ్మచారిణామ్ ॥ కించ ॥ శ్లో ॥ వధకస్యకదర్యస్య ఋణగ్రస్తస్యసర్వదా । క్రియాహీనస్యమూర్ఖస్య నాస్తికస్యవిశేషతః ॥ వ్యసనాసక్తచిత్తస్య పరాధీనస్య సర్వదా । నిత్యం జ్ఞానవిహీనస్యభస్మాన్తంసూతకంభవేత్ ॥*॥ ఇతి దక్షాదిస్మృత్యన్తరవచనాన్యత్ర ద్రష్టవ్యాని , అస్మాభిస్తు విస్తరభయాదుపరమ్యతే .

పశ్చాత్తుమన్త్రతోదాహ్య ఇత్యుక్తం తత్ర కాలనియమమాహ

{ దుర్మృతౌ వత్సరాన్తేవాషణ్మాసాన్తేత్ర్యహాత్క్రియాః ।
త్ర్యహంచాఘమిహావశ్యంనారాయణబలిర్భవేత్ ॥ ౬౭ ॥ }

దుర్మృతౌ - విషోద్బన్ధనశస్త్రాదిభిఃపూర్వోక్తైర్మరణే , వత్సరాన్తేవాషణ్మాసాన్తేవా త్ర్యహోద్దాహాదిక్రియాః కార్యాః । అత్ర , అఘమ్ - ఆశౌ

చమ్, త్ర్యహమ్, ఇహ - దుర్మృతౌ, అవశ్యమ్ - నియమేన, నారాయణబలిర్భవేత్ । తథా బ్రాహ్మే — ॥ శ్లో ॥ క్రియతే పతితానాంతు గతే సంవత్సరే క్వచిత్ । దేశబన్ధుప్రమాణత్వా ద్గయాయాం మూలేచ బన్ధుభిః ॥ మాతృణ్ణపాదమూలేవా శ్రాద్ధం హరిసమర్పణమ్ । స్మరణాద్యత్ర శుద్ధిస్స్యాత్సురాపానాదికర్మసు ॥ స్వయం మృతస్య శుద్ధిస్స్యాత్కుత్రచిద్దేశగౌరవాత్ ॥ * ॥ హరిసమర్పణం నారాయణబలిః । వ్యాసః ॥ శ్లో ॥ సర్వేషామేవలోకానాం గురుర్నారాయణో హరిః । తస్య సమ్పూజనంకార్యం సర్వపాపహరం హితత్ ॥ తముద్దిశ్య బలిః కార్యో యదత్తో హి దురితాపహః । మన్త్రిసంస్కారహీనంతు సుగతిం ప్రాపయిష్యతి ॥ * ॥ నారదశ్చ — ॥ శ్లో ॥ నారాయణబలిః కార్యో లోకగర్హాభయాన్నరైః। తథా తేషామ్భవేదాశౌచం నాన్యథేత్యబ్రవీన్మనుః ॥ తత్ర త్రిరాత్రమాశౌచం ద్వితీయేత్వస్థిసంచయః । తృతీయేతూదకందత్వా చతుర్థే శ్రాద్ధమాచరేత్ ॥ * ॥ ఏవం నారదస్మరణాత్, ॥ శ్లో ॥ యే మృతాః పాపమార్గేణ తేషాం సంవత్సరాత్పరమ్। నారాయణబలిం కృత్వా కుర్యాదూర్ధ్వక్రియాం ద్విజః ॥ * ॥ ఇతివచనాచ్చ, పూర్వం నారాయణబలిం కృత్వా పశ్చాత్త్రిరాత్రేణ ప్రేతకృత్యంచ కుర్యాత్ । హారీతశ్చ — ॥ శ్లో ॥ భస్మాస్థీని గృహీత్వాతు విప్రాణామనుశాసనాత్ । క్షీరప్రక్షాళనం కృత్వా తదస్థి ప్రేతవద్దహేత్ ॥ పునర్విధానమన్త్రేణ యథావిధి సమాచరేత్ । ఏవమేవవిధిం కుర్యాన్మరణే గర్హితే సతి ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శే చ — ॥ శ్లో ॥ అబ్దాన్తే వాథ షణ్మాసే పునః కృత్వాతు సంస్కృతిమ్ । త్రిరాత్రమశుచిర్భూత్వా పిణ్డం కుర్యాత్ క్రియాదికమ్ ॥ * ॥ షణ్మాస ఇతి సమాహారద్వంద్వః, తస్మిన్నతీత ఇతి శేషః । అఙ్గిరాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ నారాయణబలిః కార్యో దుర్మృతౌ దుర్మృతస్యతు । సంవత్సరే వ్యతీతే వా తదర్ధే పాదఏవవా ॥ పితృమేధక్రియాస్సర్వాస్సపిణ్డీకరణాదృతే । కృత్వా పశ్చాద్యథాసూత్రం బలికర్మ సమాచరేత్ ॥ * ॥ "యథాసూత్రం సపిణ్డీకరణమ్" ఇత్యుక్తత్వాద్యథాకథంచిత్స్వసూత్రవిదలాభే వా దాహాదికం కర్మ అన్యసూత్రేణా

పికార్యమితిప్రతీయతే । తథాస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ సూత్రాన్తరేణయో దగ్ధః ప్రేతస్తస్యోత్తరక్రియాః । స్వసూత్రేణైవ కర్తవ్యాస్సపిణ్డైస్తు విశేషతః ॥ * ॥ దాహానన్తరం స్వసూత్రవిల్లాభే, ఉదకదానాద్యుత్తరాః క్రియాస్స్వసూత్రేణైవకర్తవ్యా ఇత్యర్థః । అత్రవిశేషమాహభరద్వాజః —॥ శ్లో ॥ యస్మిన్సూత్రే వివాహస్స్యాత్తేన ప్రేతస్య చ క్రియాః । పిణ్డసంసర్జనాదర్వాక్సపిణ్డైస్తుస్వసూత్రతః ॥ * ॥ అత్ర నారాయణబలిప్రకారో విజ్ఞానేశ్వరాదౌ ద్రష్టవ్యః । అత్ర స్మృత్యన్తరే విశేషః — ॥ శ్లో ॥ యావత్షణ్మాసమిత్యన్యేయావాన్మాసత్రయం పరే । నాస్తిప్రేతక్రియేత్యేకే ప్రాయశ్చిత్తం విదుః పరే॥ ప్రాయశ్చిత్తమాహ — ॥ శ్లో ॥ ప్రాజాపత్యాతికృచ్ఛ్రంచ తప్తకృచ్ఛ్రత్రయం తథా । చాన్ద్రాయణం తతః కుర్యాన్నారాయణబలింతథా ॥ కృత్వైతద్వత్సరాన్తేతు విదధ్యాదౌర్ధ్వదైహికమ్ । షణ్మాసాద్ద్విగుణం కార్యం త్రిమాసాత్త్రిగుణం భవేత్ ॥ చతుర్గుణం త్రిపక్షే స్యాత్సద్యః పఞ్చగుణం భవేత్ ॥ * ॥ వృద్ధపరాశరశ్చ — ॥ వా ॥ తత్కాలేసతి ప్రాయశ్చిత్తం చతుర్గుణం షణ్మాసాన్తే త్రిగుణం వత్సరస్యాన్తే ద్విగుణం త్రిహాయనాన్తే ప్రోక్తమేవాచరన్తి ॥ * ॥ ఇతి । అత్రవిషయభేదేన కాలవ్యవస్థామాహసుమన్తుః — ॥ శ్లో ॥ అగ్నివిద్యుత్పయఃపాతచణ్డాలబ్రాహ్మణైర్హతాః । ఏకద్విత్రిచతుఃపఞ్చషడబ్దైః శుద్ధిమాప్నుయుః ॥ * ॥ సంవర్తశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యదిశస్త్రవిషోద్బన్ధైః కామతో బ్రాహ్మణో హతః । త్రిహాయనే వ్యతీతే తు ప్రాయశ్చిత్తం విదుర్బుధాః ॥ * ॥ ఏతత్కాలవిలమ్బేన శుద్ధివిధానం పూర్వోక్తప్రాయశ్చిత్తాకరణవిషయమ్, తత్కృతౌ తు సద్య ఏవ । తథాఽఽహ కవషః — ॥ శ్లో ॥ మనుష్యవర్జం విప్రాణాం గర్హితే మరణే సతి । సద్య ఏవ క్రియా కార్యా విప్రాణామనుశాసనాత్ ॥ * ॥ అపరార్కే చ — ॥ శ్లో ॥ దుర్మృతౌ సద్య ఏవ స్యాత్సంస్కారో హి ద్విజన్మనామ్ । దత్వా కృచ్ఛ్రాణి విప్రేభ్య ఇతి ధర్మవిదాం మతమ్ ॥ * ॥ ఇతి । దేశవిశేషమరణే వసిష్ఠః — ॥ శ్లో ॥ అకామతో హతానాంచ ద్విజాతీనాం వనేపథి । గ్రామేవానగరేవాపి కుటికేషు గృహేషు వా ॥ సంవత్సరే వ్యతీతే తు బ్రా

ష్మణైరభ్యనుజ్ఞయా । కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రం సౌమ్యంచ చరేత్సాన్తపనం
తథా ॥ గోదానం తద్వ్రతస్యాన్తే బ్రాహ్మణానాంచభోజనమ్ ॥ * ॥ వి
ష్ణుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మణ్డపే గోపురేవాపి ప్రాసాదేహర్మ్యభిత్తిషు । అ
కామతో మృతానాంతు దాపయేదైన్దవద్వయమ్ ॥ ప్రాజాపత్యం చరె
త్కృచ్ఛ్రం పరాకేణవిశుధ్యతి । పూర్ణేబ్దేతు వ్రతంకుర్యాత్సమాప్తేతూ
దకక్రియా ॥ నారాయణబలింకుర్యాచ్ఛుద్ధిరేషా ప్రకీర్తితా । అతిమానాద
తిక్రోధాత్స్నేహాద్వా యదివాభయాత్ । ఉద్బధ్నాన్మ్రియతేనారీ నరో
వాపికథంచన ॥ భృగ్వగ్నిజలపాతేన మ్రియేతానశనేనవా । పూయశో
ణితసమ్పూర్ణే త్వన్ధేతమసిదారుణే ॥ షష్టివర్షసహస్రాణిహత్వాత్మా
నం వసేన్నరః । ఆత్మత్యాగఃపరత్యాగాత్పాపీయాన్పాతకాదపి ॥ పాత
కే నిష్కృతిర్దృష్టా కథమాత్మని నిష్కృతిః ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైరాత్మహ
ననే దోషశ్రవణాత్, ॥ శ్లో ॥ శస్త్రంద్విజాతిభిర్గ్రాహ్యం ధర్మోయత్రో
పరుధ్యతే । ద్విజాతీనాంచ వర్ణానాం విప్లవే కాలకారితే ॥ * ॥ వా ॥ స
ర్వతఏవాత్మానం గోపాయేత్ ॥ * ॥ ఇతి మన్వాదిభిరాపత్కాలే శస్త్ర
గ్రహణేన ఆత్మరక్షణస్మరణాచ్చ ॥ శ్లో ॥ బన్దీగృహే భయాతోఽవారాష్ట్ర
క్షోభే తథైవచ । బలాద్వా కామతః పాపం యస్తుకృత్వాఽఽపదిద్విజః ॥
విప్రాణాంపరిషద్దృష్ట్వా ఆత్మదోషంప్రకాశయేత్ ॥ * ॥ ఇతి పరాశరాది
భిరాపత్కాలకృతస్య దోషస్య ప్రాయశ్చిత్తస్మరణాచ్చ బుద్ధిపూర్వాత్మహన
నస్యాత్యన్తకృత్యత్వే నబన్దీగ్రహాదిభయేనాత్మహననందుర్మృతిరేవేత్యలమ్.

గృహస్థవిషయే

{ ఆద్యోరాశ్రమిణోర్నాశే వర్ణోక్తం త్వన్యయోర్మృతౌ ।
సద్యశ్శౌచంగృహిణ్యేవం సద్యోఽన్యేషుసదామిథః ॥ ౭౮॥ }

ఆద్యోర్బ్రహ్మచారిగృహస్థయోర్మృతౌ స్వస్వజాత్యుక్తంభవతి, అన్య
యోర్వానప్రస్థసన్యాసినోర్మృతౌ సద్యశ్శౌచమిత్యేవంప్రకారేణాశౌచం
గృహిణీగృహస్థవిషయే, అన్యేషు బ్రహ్మచారి వానప్రస్థయతిషు పరస్పరం
సర్వదాసద్యశ్శౌచమ్ । గృహస్థమృతౌ బ్రహ్మచారివానప్రస్థయతిషు, బ్ర

హ్మచారిమృతౌ బ్రహ్మచారివానప్రస్థయతిషు, వానప్రస్థమృతౌ వానప్రస్థ బ్రహ్మచారియతిషు, యతిమృతౌ యతిబ్రహ్మచారివానప్రస్థేషుచ సపిణ్డేషు పరస్పరం సద్యశ్శౌచం భవతీత్యర్థః । అత్ర బృహస్పతిః — ॥ శ్లో ॥ నైష్ఠికానాంవనస్థానాం యతీనాంబ్రహ్మచారిణామ్ । నాశౌచంసూతకే ప్రోక్తం శావేచాపి తథైవచ ॥ ప్రాయశ్చిత్తప్రవృత్తానాం దాతృబ్రహ్మవిదాంతథా ॥ * ॥ సద్యశ్శౌచమితిప్రకృతమ్ । గౌతమశ్చ — ॥ వా ॥ అఋత్విగ్దీక్షితబ్రహ్మచారిణామ్ ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరశ్చ — ॥ శ్లో ॥ బాలే మృతే యతౌ ప్రేతే సద్యశ్శౌచంవిధీయతే ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — సత్రివ్రతిబ్రహ్మచారిదాతృబ్రహ్మవిదాంతథా ॥ * ॥ సద్యశ్శౌచమితి ప్రకృతమ్ । సత్రీ - సతతాన్నప్రదాతా, వ్రతీ - కృచ్ఛ్రాదిషు ప్రవృత్తః । తథా విజ్ఞానేశ్వరే — ॥ శ్లో ॥ నిత్యమన్నప్రదస్యాపికృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిషు । ప్రవృత్తే కృచ్ఛ్రహోమాదౌ బ్రాహ్మణాదిషుభోజనే ॥ గృహీతనియమస్యాపి నస్యాదన్యస్యకస్యచిత్ ॥ * ॥ అత్ర యద్యపి దాతుస్సద్యశ్శౌచమిత్యుక్తమ్, ఆమవిషయే తదుక్తిరితి మన్తవ్యమ్ । అత్ర బ్రహ్మవిద్యతిః, కలౌ గుణాశౌచస్య నిషిద్ధత్వాదవిగీతశిష్టాచారాచ్చ యతివ్యతిరిక్తస్య బ్రహ్మవిదోప్యాశౌచమస్త్యేవ । అన్యత్రచ స ఏవ — ॥ శ్లో ॥ దేశాన్తరమృతిం శ్రుత్వా క్లీబే వైఖానసేయతౌ । మృతేస్నానేనశుధ్యన్తి గర్భస్రావేచగోత్రిణః ॥ * ॥ వైఖానసః - వానప్రస్థః । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ సర్వసఙ్గనివృత్తస్య ధ్యానయోగరతస్యచ । నతస్యదహనంకుర్యాన్నాశౌచం నోదకక్రియామ్ ॥ * ॥ ఇతి .

కృచ్ఛ్రాదివిషయే

{ కృచ్ఛ్రదేవోత్సవశ్రాద్ధదానహోమతపోఽధ్వరే ।
ప్రారబ్ధే తత్ప్రవృత్తానాంసద్యశ్శౌచమఘాగమే ॥ ౭౯ ॥ }

కృచ్ఛ్రాః - చాన్ద్రాయణాదయః । హోమాః - గణయాగాయుత హోమాదికర్మ । తపాంసి - నియమాః । శేషం సుగమమ్ । కృచ్ఛ్రాదిష్వారబ్ధేతత్ప్రవృత్తానాం ప్రవృత్త్యనన్తరకాలం స్వసపిణ్డజననమరణ

నిమిత్తాశౌచసమ్భవేసద్యశ్శౌచమ్, స్నానంకృత్వాకృచ్ఛ్రాద్యనుష్ఠేయ మిత్యర్థః। అత్రస్నానంచ శావవిషయమ్, నతుప్రసవవిషయమ్, తత్ర పితృవ్యతిరిక్తస్యస్నానానభిధానాత్। బ్రాహ్మే — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞార్థం బహుసమ్భారసంభృతస్యాపికుత్రచిత్। అథదేవప్రతిష్ఠాయాంగణయా గాదికర్మణి ॥ శ్రాద్ధాదిపితృయజ్ఞేచకన్యాదానేచనోభవేత్। నిత్యంవ్ర తపరస్యాపికృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదిషు॥ ప్రవృత్తేకృచ్ఛ్రహోమాదౌ బ్రాహ్మణాదిషుభోజనే। గృహీతనియమస్యాపి నస్యాదన్యస్యకస్యచిత్॥ తావద్గృహీతదీక్షస్య త్రైవిద్యస్యమహామఖే। స్నానం త్వవభృథంయా వత్తావత్తస్యనవిద్యతే ॥ యజ్ఞేవివాహకాలేచ దేవయాగాదికర్మసు। గృ హీతమధుపర్కస్యయజమానస్యచర్త్విజామ్ ॥ పశ్చాత్పతితమాశౌచం న భవేదితినిశ్చయః। కుర్వతాం యాజ్ఞికం కర్మయాజకానాం తథైవచ ॥ ని మన్త్రితేషువిప్రేషుప్రారబ్ధేశ్రాద్ధకర్మణి ॥ నిమన్త్రితస్యవిప్రస్యస్వా ధ్యాయనిరతస్యచ। గృహేపితృషుతిష్ఠత్సునాశౌచం విద్యతేక్వచిత్ ॥ * ॥ ఇతి। యత్తుస్మృత్యన్తరమ్ — ॥ శ్లో ॥ మాసికాన్యాబ్దికం పిత్రోరశుద్ధోప్యౌ రసస్సుతః। కుర్యాదేవతిథిప్రాప్తమితిశాతాతపోబ్రవీత్ ॥ * ॥ ఇత్యేత త్ప్రారబ్ధవిషయమ్ ॥ శ్లో ॥ కాత్యేప్రత్యాబ్దికేశ్రాద్ధేత్వన్తరామృత సూతకే। ఆశౌచానన్తరం కార్యమితివాసిష్ఠభాషితమ్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ దే యేపితౄణాం శ్రాద్ధేతుఅన్తరామృతసూతకే। ఆశౌచానన్తరం కార్యం తన్మాసేన్దుక్షయేపివా ॥ * ॥ ఇతివాసిష్ఠగోబిలాదివచనైరఘప్రాప్తస్య శ్రాద్ధస్యాశౌచానన్తరమేవ కర్తవ్యత్వవిధానాత్। పరాశరశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దీక్షితేష్వభిశస్తేషువ్రతతీర్థపరేషుచ। తపోదానప్రవృత్తేషునా శౌచం మృతసూతకే ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఋత్విజాం దీక్షితానాం చయాజ్ఞికంకర్మకుర్వతామ్। సత్రివ్రతిబ్రహ్మచారిదాతృబ్ర హ్మవిదాంతథా ॥ దానేవివాహేయజ్ఞేచసఙ్గ్రామేదేశవిప్లవే। ఆపద్యపిచ కష్టాయాంసద్యశ్శౌచంవిధీయతే ॥ * ॥ దక్షశ్చ — ॥ శ్లో ॥ రాజత్విగ్ దీక్షితానాంచ దేశాన్తరమృతౌతథా। వ్రతినాం సత్రిణాం చైవసద్యశ్శౌ

చం విధీయతే ॥ * ॥ విష్ణుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ప్రారబ్ధాత్ప్రాగ్వివాహా స్యపత్న్యాయదిరజస్వలా । నివృత్తిస్తత్రకర్తవ్యాసహత్వశ్రుతిచోదనా త్ ॥ వా ॥ దానప్రతిగ్రహోత్సవవివాహేషు నదేశవిభ్రమేనాప్యా పదిచ కష్టాయామాశౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి .

శ్రాద్ధాదివిషయే

{ శ్రాద్ధోత్సవాదౌ భుక్త్యన్తః పాకాదావఘసమ్భవే ।
పరైర్దేయంచభోక్తవ్యంనదోష ఇతినిశ్చయః ॥ ౮౦ ॥ }

శ్రాద్ధం ప్రసిద్ధమ్ । ఉత్సవాః - చౌలాదయః । ఆదిశబ్దేనయజ్ఞస హప్రభోజనకృచ్ఛ్రవిహితబ్రాహ్మణభోజనాదేరుపసఙ్గ్రహః । ద్వితీ యాదిశబ్దాత్పాకాదిభోజనపర్యన్తావాన్తరవ్యాపారసఙ్గ్రహః । తత్ర శావసూతకసమ్భవే పరైరాశౌచరహితైర్దాతవ్యమ్ , నత్వాశౌచిజనైః । కించ, భోజనార్థం ప్రవృత్తైర్బ్రాహ్మణైర్భోక్తవ్యంచ । తథా విజ్ఞానే శ్వరేచ షట్త్రింశన్మతే । పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞే షు అన్తరామృతసూతకే । పరైరన్నం ప్రదాతవ్యం భోక్తవ్యంచ ద్విజోత్త మైః ॥ భుఞ్జానేషుచవిప్రేషు అన్తరామృతసూతకే । అన్యగేహోదకా చాన్తాస్సర్వేతేశుచయః స్మృతాః ॥ * ॥ అన్యగేహోదకాచాన్తాఇతిస్మ రణాద్భోజనాన్తమేవాశౌచాభావః । తత్రైవతు ॥ శ్లో ॥ వివాహోత్స వయజ్ఞాదిష్వన్తరామృతసూతకే । పరైరన్నంప్రదాతవ్యం దాతౄన్ భో క్తౄంశ్చనస్పృశేత్ ॥ * ॥ ఆశౌచిజనైఃదాతృభోక్తృభాణ్డపదార్థాదిస్పర్శ నకర్తవ్యః । ఆశౌచిదర్శన వర్జనమిత్యుక్తమ్ । తథావిష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ ఉదక్యాసూతికాశౌచీ మృతాహారైశ్చవీక్షితే । శ్రాద్ధేసురానపితరో భు ఞ్జతేపురుషర్షభ ॥ * ॥ ఇతి ॥ శ్లో ॥ భుక్త్వాస్పృశ్యైస్తథాశౌచికేశకీ టైశ్చ దూషితమ్ । కుశోదుమ్బరబిల్వాద్యైః పనసామ్బుజపత్రకైః ॥ శఙ్ఖ పుష్పసువర్ణాదిక్వాథంపీత్వా విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి విష్ణుస్మరణాత్ , అ ఘశ్రవణానన్తరం సహసావిరమ్యపరైరేవ సర్వం కారయేదిత్యర్థః । అత్ర విశేషఃస్మృత్యన్తరేదర్శితః — ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భోవరణంయజ్ఞే సఙ్కల్పో

ప్రతసత్రయోః । నాన్దీముఖం వివాహాదౌ శ్రాద్ధపాకపరిక్రియా ॥ నిమ న్త్రితేషువిప్రేషు ప్రారబ్ధేశ్రాద్ధకర్మణి ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనాన్య త్రానుసన్ధేయాని .

అత్ర విశేషమాహ

{ యజ్ఞోత్సవాదౌ సర్వత్ర ప్రాక్ప్రక్లృప్తేషు నాస్త్యఘమ్ । }

ఇదం దేవతార్థమిదం పిత్రర్థమిదం బ్రాహ్మణార్థమిత్యఘాగమా త్పూర్వమేవోద్దిష్టపదార్థేష్వఘం నాస్తి , పూర్వసఙ్కల్పితద్రవ్యస్యప్ర దానే ప్రతిగ్రహేచ నదోషఇత్యర్థః । తథాక్రతుః — ॥ శ్లో ॥ పూర్వ సఙ్కల్పితద్రవ్యం దీయమానం నదుష్యతి ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరేబృహస్ప తిః — ॥ శ్లో ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞేషు అన్తరామృతసూతకే । పూర్వ సఙ్కల్పితార్థేషు నదోషఃపరికీర్తితః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞోత్సవేవ్రతేశ్రాద్ధే సూతకేసముపాగతే । పూర్వసఙ్కల్పితార్థే షు నదోషఃపరికీర్తితః ॥ * ॥ దక్షశ్చ — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞేషుప్రసవోయ స్య జాయేతాథమ్రియేతవా । పూర్వసఙ్కల్పితానాంతు నాశౌచం తత్ర విద్యతే ॥ * ॥ ఏతేనశ్రాద్ధాదౌపాకాదేఃప్రాగఘసమ్భవేఽపిపక్వాన్నం వినా పూర్వసఙ్కల్పితార్థప్రదానే నదోషఇతిసిద్ధమ్ । విష్ణుశ్చ — ॥వా॥ నదేవతాప్రతిష్ఠావివాహయోఃపూర్వసంభృతయోరపి ॥ * ॥ ఇతి .

గ్రహణాది విషయే

{ దానాదౌ గ్రహణే సద్యః పుత్రజన్మని చాపది ॥ ౮౧ ॥
నివృత్తౌ తీర్థయాత్రాయాం వేదపారాయణే వ్రతే ।
నామకర్మాది సంస్కారే ప్రారబ్ధే సద్య ఇష్యతే ॥ ౮౨ ॥ }

ఆదిశబ్దేన జపహోమాదయోగృహ్యన్తే । స్వస్యాశౌచేసత్యపి చన్ద్ర సూర్యోపరాగే యావన్మోచనం తావద్దానాదౌ స్నానేన యోగ్యోభవతి, తథాపుత్రజన్మని - జాతకృత్యేచ । ఏవముత్తరత్రాపి స్నానేనశుద్ధోభవతీ తియోజ్యమ్ । నివృత్తిః - ప్రాయశ్చిత్తమ్ , తీర్థాదయఃప్రసిద్ధాః , నా మకర్మాదీత్యాదిశబ్దేన శ్మశానాన్తసంస్కారాగృహ్యన్తే । అత్రవైయా

ప్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ స్మార్తకర్మపరిత్యాగో రాహోరన్యత్ర సూతకే ॥ * ॥ స్మార్తకర్మ - శ్రాద్ధదానజపహోమాది । ప్రజాపతిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచే తు సముత్పన్నే పుత్రజన్మ యదా భవేత్ । కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిః పూర్వాశౌచేన శుధ్యతి ॥ * ॥ వృద్ధవసిష్ఠశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మృతే చ సూతకే చైవ న దోషో రాహుదర్శనే । తావదేవ భవేచ్ఛుద్ధిర్యావన్ముక్తిర్న దృశ్యతే ॥ * ॥ అఙ్గిరాశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సర్వే వర్ణాస్సూతకే చ మృతకే రాహుదర్శనే । స్నాత్వా శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీరన్ దానం శాఠ్యవివర్జితమ్ ॥ * ॥ బ్రహ్మాణ్డే చ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచం జాయతే నౄణాం గ్రహణే చన్ద్రసూర్యయోః । రాహుస్పర్శే తయోస్స్నాత్వా దానాదౌ కల్పతే నరః ॥ * ॥ దక్షశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వ్రతినాం సత్రిణాం చైవ సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సత్రివ్రతిబ్రహ్మచారి ॥ * ॥ ఇతి । పరాశరశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వ్రతతీర్థపరేషు చ ॥ * ॥ ఇతి । పైఠీనసిశ్చ — ॥ శ్లో ॥ వివాహోత్సవయజ్ఞేషు యాత్రాయాం తీర్థకర్మణి । న తత్ర సూతకం తద్వత్కర్మ యజ్ఞాదికారయేత్ ॥ * ॥ అత్ర యథాఽవాన్తరసంజ్ఞాభేదేఽపి యాగమధ్యేఽఘాగమేఽప్యవభృథాన్తస్సమనుష్ఠీయతే, తథా వివాహే యదృతాద్యవాన్తరసంజ్ఞాభేదేఽపి శేషహోమాన్తస్య కర్మణో వివాహశబ్దవాచ్యత్వేన కర్మైకత్వాన్మధ్యేఽఘసమ్భవేఽపి శేషహోమాన్తం కర్మానుష్ఠేయమేవ నాశౌచాపగమప్రతీక్షణమ్ । యథా వా కర్మమధ్యేఽఘసమ్భవేఽపి సాఙ్గమేవానుష్ఠీయతే న ప్రధానమాత్రమ్, తథాఽత్రాపి యదృతాదీనామఙ్గత్వేఽప్యా శేషహోమాన్తమఘాగమేఽప్యనోపాదనుష్ఠేయమితి సిద్ధమ్ । తథా దక్షః — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞకాలే వివాహేషు దేవయాగే చ నిష్కృతౌ । హూయమానే తథైవాగ్నౌ నాశౌచం న చ సూతకమ్ ॥ * ॥ వివాహేష్వితి బహువచనం ప్రధానహోమాది శేషహోమాన్తకర్మాభిప్రాయమ్ । జాబాల్యే చ — ॥ శ్లో ॥ వివాహాయిణ్ణోః కన్యాయా లాజహోమాది కర్మణి । ప్రాయశ్చిత్తపరస్యాపి స్వాధ్యాయనిరతస్య చ ॥ * ॥ సద్యశ్శౌచమితి ప్రకృతమ్ । లాజహోమాదీ

త్యాదిశబ్దేన యదృతాదిహోమప్రవిశ్యహోమ స్థాలీపాకహోమ శేషహోమాన్తం కర్మోచ్యతే । స్వాధ్యాయః - వేదపారాయణమ్ । "బ్రాహ్మణస్యస్వాధ్యాయనివృత్త్యర్థమ్" అత్రాపి స ఏవ స్వాధ్యాయ శబ్దార్థః । బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ "అథాతోఽనశ్నత్పారాయణవిధిం వ్యాఖ్యాస్యామః" ఇత్యుపక్రమ్య "ప్రణవవ్యాహృతిపూర్వకం వేదాదిమారభ్య సతతమధీయీత నాన్తరావిరమేద్వ్యాహరేద్వా నాస్యాన్తరాజననమరణాశౌచమ్" ॥ * ॥ ఇతి । యత్తు కైశ్చిద్వ్యాఖ్యాతమ్, "బహువేదస్య బ్రహ్మయజ్ఞనకృతాయామాత్మవిదం సద్యశ్శౌచమ్, ఏకవేదస్య స్వాధ్యాయశ్చ నివర్తత ఇతి వచనాన్నిషేధః" ఇతి, తదయుక్తమ్; "యదాత్మా శుచిర్యద్దశః" "విప్రో దశాహమాసీత దానాధ్యయనవర్జితః ।" "స్వాధ్యాయశ్చ నివర్తతే" "జననాద్దశరాత్రం చ శావే చ సముపస్థితే । నాధీయీత ద్విజో నిత్యం తావదాకాలికేషు చ ॥" "మహాగురోర్ద్వాదశాహం వేదస్యాధ్యయనం త్యజేత్ ।" "స్వాధ్యాయ దానప్రతిగ్రహాన్వర్జయేత్" ఇత్యాదిషు శౌనక పరాశర మను వృద్ధమను కాత్యాయన బోధాయనాదివచనేషు సామాన్యేన స్వాధ్యాయనిషేధపరేషు తథా విషయభేదాప్రతీతేర్విశేషవచనాన్తరాదర్శనేఽపి విషయభేదకల్పనస్యాతిప్రసఙ్గాత్, మన్వాద్యనేకవచనసఙ్కోచాపత్తేశ్చ । తస్మాత్పారాయణైకవిషయం గౌతమీయమితిస్థితమ్ । ఏతేన బహుశిష్యస్యోపాధ్యాయస్యేదమితి వ్యాఖ్యానం చ ప్రత్యాఖ్యాతమ్ । స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచం కర్మ మధ్యే తు శావం సూతకమేవ చ । ఆపతేద్యది సర్వేషాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ మాతాపిత్రోశ్చ మరణే పుత్రస్య మరణే తథా ॥ * ॥ కూర్మపురాణే చ — ॥ శ్లో ॥ కామ్యోపవాసే ప్రక్రాన్తే త్వన్తరామృతసూతకే । తత్ర కామ్యవ్రతం కుర్యాద్దానార్చనవివర్జితమ్ ॥ * ॥ వారాహే చ — ॥ శ్లో ॥ సూతకే చ నరస్స్నాత్వా ప్రణమ్య శిరసా హరిమ్ । ఏకాదశ్యాం న భుఞ్జీత వ్రతమేతన్న లుప్యతే ॥ సూతకేఽపి న భుఞ్జీత ఏకాదశ్యాం సదా నరః ॥ * ॥ విష్ణురహస్యే చ — ॥ శ్లో ॥ సూతకే మృతకే వాపి న త్యాజ్యం ద్వాదశీవ్రతమ్ ।

ఏకాదశీవ్రతం కుర్యాన్నిత్యం కామ్యం తు వర్జయేత్ ॥*॥ కామ్యస్య వర్జనో క్తిరప్రారబ్ధవిషయా, ప్రారబ్ధస్య "కామ్యోపవాసే ప్రక్రాన్తే" ఇతి కార్యత్వస్మరణాత్ । పురాణే చ — ॥ శ్లో ॥ ఏకాదశ్యాం న భుఞ్జీత నారీ దృష్టే రజస్యపి ॥ * ॥ విజ్ఞానేశ్వరే చ — ॥ శ్లో ॥ యజ్ఞే సంభృతసమ్భారే వివాహే శ్రాద్ధకర్మణి । తథా చౌళాదిసంస్కారే సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శే చ — ॥ శ్లో ॥ వివాహే వితతే తన్త్రే హోమకాల ఉపస్థితే । కన్యామృతుమతీం దృష్ట్వా కథం కుర్వన్తి యాజ్ఞికాః ॥ యజుః పవిత్రమన్త్రేణ సావిత్రీపూతవారిణా । అనేనచానువాకేన పవమానస్స్వవర్జనః ॥ స్నాపయిత్వా చ విద్వద్భిరన్యవస్త్రస్వలంకృతామ్ । పూర్ణాహుత్యా చ మిన్దాభ్యాం హుత్వా ఽనుజ్ఞాప్య తాం స్తతః ॥ తయా సహ తతస్తత్ర తన్త్రశేషం సమాపయేత్ । ప్రధానహోమనిర్వృత్తౌ మలవద్వాససః స్త్రియః ॥ త్ర్యహే చ పర్యపేతే తు శేషం కార్యం సమాపయేత్ ॥ * ॥ వృద్ధగార్గ్యః — ॥ శ్లో ॥ జ్యేష్ఠస్య తు క్రతోర్మధ్యే మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । దీక్షారూపం నిధాయాత్ర సంస్కార్యాత్పితరౌ హి సః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ దీక్షితోఽప్యేకపుత్రశ్చేన్మాతాపిత్రోర్మృతిర్యది । సంస్కృత్య శాలామాగత్య యజ్ఞశేషం సమాపయేత్ ॥ అన్తర్దశాహే జననే పశ్చాత్స్యాన్మరణం యది । ప్రేతముద్దిశ్య కర్తవ్యం పిణ్డదానం స్వబన్ధుభిః ॥ ప్రారబ్ధే ప్రేతపిణ్డే తు మధ్యే చేజ్జననం భవేత్ । తథైవాశౌచపిణ్డాంస్తు శేషాన్దద్యాద్యథావిధి ॥ * ॥ కణ్వశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఆద్యశ్రాద్ధమశుద్ధోఽపి కుర్యాదేకాదశేఽహని । కర్తుస్తాత్కాలికీ శుద్ధిరశుద్ధః పునరేవ సః ॥ * ॥ ఏవమేవ లౌకాక్షివచనమపి, తత్ర నవశ్రాద్ధేఽశుద్ధోఽపీతి భేదః.

దాస్యాదివిషయే

{ దాసీ దాసనృపామాత్యకారవశ్శిల్పినో భిషక్ । సద్యస్స్వకృత్యే సదాశుద్ధాశ్శుద్ధా నైవాన్యకర్మసు ॥ ౮౩ ॥ }

దాసనృపౌ - పూర్వోక్తలక్షణౌ, అమాత్యాః - రాజభృత్యాః, శిల్పినః - కాష్ఠాదిసంస్కర్తారః । తథా బ్రాహ్మే — ॥ శ్లో ॥ హిరణ్యరూప్య

వస్త్రాణాం కాష్ఠపాషాణచర్మణామ్ । సంస్కర్తా తత్క్రియాభిజ్ఞః శిల్పీత్యుక్తో మనీషిభిః ॥*॥ ఏతే దాసాదయస్స్వస్వకర్మణ్యాశౌచేఽపి శుద్ధాః, అన్యకర్మసు నైవ శుద్ధాః । అసాధారణత్వాత్స్వస్వకర్మస్వేవ శుద్ధాః, సాధారణత్వాదన్యసాధ్యేషు కర్మసు నైవ శుద్ధా ఇత్యర్థః । ఏవం కృచ్ఛ్రాదిష్వపి ప్రవృత్తానాం కృచ్ఛ్రాదిష్వేవ సద్యశ్శౌచం నాన్యత్రేతి యోజ్యమ్ । అత్ర పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ కారవశ్శిల్పినో వైద్యా దాసీదాసాస్తథైవ చ । రాజానో రాజభృత్యాశ్చ సద్యశ్శౌచాః ప్రకీర్తితాః ॥ * ॥ కారవః - రజకనాపితాదయః । యాజ్ఞవల్క్యః — ॥ శ్లో ॥ కారుహస్తశ్శుచిః ॥ * ॥ తత్ర విజ్ఞానేశ్వరః — ॥ వా ॥ కారవో రజకచేలధావకసూపకారాద్యాః, తేషాం హస్తశ్శుచిః, శుచిత్వం చ తత్సాధ్యకర్మణి వస్త్రధావనాదౌ సూతకాదిసద్భావేఽపీత్యర్థః ॥ * ॥ శాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ మూలకర్మకరాశ్శూద్రా దాసీదాసాస్తథైవ చ । స్నానే శరీరసంస్కారే గృహకర్మణ్యదూషితాః ॥ * ॥ పురాణే చ — ॥ శ్లో ॥ సూపకారేణ యత్కర్మ కరణీయం నరేష్విహ । తదన్యో నైవ జానాతి తస్మాచ్ఛుద్ధస్సూపకృత్ ॥ * ॥ సుష్ఠు సుతరాం వా ఉపకరోతీతి సూపకృత్ - శిల్పీ ॥ శ్లో ॥ చికిత్సకో యత్కురుతే న తదన్యేన శక్యతే । తస్మాచ్చికిత్సకః స్పర్శే శుద్ధో భవతి నిత్యశః ॥ దాస్యో దాసాశ్చ యత్కించిత్కుర్వన్త్యపి చ లీలయా । తదన్యో న క్షమః కర్తుం తస్మాత్తే శుచయః స్మృతాః ॥ సద్యస్స్పృశ్యో గర్భదాసో భక్తదాసస్త్ర్యహాచ్ఛుచిః । రాజా కరోతి యత్కర్మ స్వప్నేఽప్యన్యస్య తత్కథమ్ ॥ ఏవం సతి నృపశ్శుద్ధస్స్పర్శే తు మృతసూతకే । యత్కర్మ రాజభృత్యానాం హస్త్యశ్వగమనాదికమ్ ॥ తన్నాస్తి యస్మాదన్యస్య తస్మాత్తే శుచయః స్మృతాః । శిల్పినశ్చిత్రకారాద్యాః కర్మ యత్సాధయన్త్యలమ్ ॥ తత్కర్మ నాన్యో జానాతి తస్మాచ్ఛుద్ధాస్స్వకర్మణి ॥ * ॥ మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ న రాజ్ఞామఘదోషోఽస్తి వ్రతినాం న చ సత్రిణామ్ । డిమ్బాహవహతానాం చ నిహతాః పార్థివేన యే ॥ రాజ్ఞో మాహాత్మికే స్థానే సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మహీపతీనాం నాశౌ

చం హతానాం విద్యుతాతథా ॥ * ॥ అత్ర బహువచనం తత్తద్భూభాగాధిపరాజబహుత్వాభిప్రాయమ్ । తేషాం న ప్రజాపరిపాలనాదిష్వాశౌచమిత్యర్థః । విష్ణుశ్చ — ॥ వా ॥ న రాజ్ఞాం రాజకర్మణి , న వ్రతినాం వ్రతే , న సత్రిణాం సత్రే , న కారూణాం కారుకర్మణి , అన్యత్ర విద్యతే ॥ * ॥ బ్రాహ్మే చ — ॥ శ్లో ॥ రాజ్యనాశశ్చ యేనస్యాద్వినా రాజ్ఞా స్వమణ్డలే । ప్రయాస్యతశ్చ సఙ్గ్రామం హోమే ప్రస్థానికే సతి॥ మన్త్రాది తర్పణేచైవ ప్రజానాం శాన్తి కర్మణి । ఆశౌచం నభవేల్లోకే సర్వత్రాన్యత్ర విద్యతే ॥ * ॥ ఇతి .

ఆశౌచినోవర్జ్యమాహ

{ నవిశేద్దేవతాగారంనకుర్యాద్వన్దనాద్యఘీ । }

ఆదిశబ్దేన పుష్పాహరణ పూజోపకరణస్పర్శాదిగృహ్యతే । యద్యపీదం పూర్వమేవ వక్తవ్యమ్ , తథాపి దాసదాస్యోస్స్వకర్మసు శుద్ధిస్మరణాత్ దేవదాస్యాదేశ్చ దేవగృహే స్వకర్మకరణాప్రసక్తౌ తదపవాదనకీర్తనమత్రైవయుక్తమితి నచోద్యావకాశః । తథా శ్రీవరాహే ద్వాత్రింశదపచార పరిగణనే శ్రీ భగవానాహ — ॥ శ్లో ॥ ఉచ్ఛిష్టైచైవచాశౌచే భగవద్వన్దనాదికమ్ ॥*॥ తత్రైవాన్యత్ర చ ॥ శ్లో ॥ మన్దిరం న ప్రవేష్టవ్యం ప్రవిష్టస్యఫలంశృణు । చణ్డాలయోనిమావిశ్య జన్మాని నవపఞ్చ చ ॥ భవిష్యతి వరారోహే వ్యాధః క్రూరోఽతినిష్ఠురః ॥ * ॥ ఆశౌచిస్పర్శే బిమ్బస్యసంప్రోక్షణమప్యాహ శౌనకః — ॥ శ్లో ॥ చణ్డాలసూతికోదక్యాశావసూతకదూషితే । నిమిత్తే సమనుప్రాప్తే సద్యఃకృత్వాసమర్చయేత్ ॥ * ॥ అన్యవిషయేఽప్యాపస్తమ్బోఽభివన్దనస్య వర్జ్యత్వమాహ — ॥ వా ॥ అప్రయతేనతునాభివాద్యంతథాప్రయతాయాప్రయతశ్చ న ప్రత్యభివదేత్ ॥*॥ శఙ్ఖోఽపి — ॥ వా ॥ నోదకుమ్భహస్తోఽభివాదయేన్నపుష్పహస్తో నాశుచిః ॥ * ॥ బోధాయనశ్చ — ॥ వా ॥ నాసీనో నాసీనాయ నశయానో నశయానాయ నాప్రయతో నాప్రయతాయ ॥ * ॥ అత్రాప్రయతత్వమశుద్ధత్వమ్ , తచ్చ శావాసూతకాభ్యాంచ భవతి । తథామనుః — ॥ శ్లో ॥

దన్తజాతేఽనుజాతేచ కృతచౌళేచసంస్థితే । అశుద్ధాబాన్ధవాస్సర్వే సూతకేచ తథోచ్యతే ॥ * ॥ అత్ర వదనస్య వర్జ్యత్వస్మరణం కాయికాభిప్రాయమ్, మానసస్య నదోషః "నహ్యస్తిమనస ఉపఘాతః అన్తరేణ మలవద్వాససం సూతికాంశవస్పృష్టినంచ" ఇతిశ్రుతేః, ॥ శ్లో ॥ మనోహిశుద్ధమన్యత్ర సూతోదక్యాశవస్పృశః ॥ * ॥ శ్లో ॥ అశుద్ధోవా శయానోవా తిష్ఠన్గచ్ఛన్ స్వపన్నపి ॥ మన్త్రైకశరణోవిద్వాన్మనసైవసమాచరేత్ ॥ * ॥ ఇతిభరద్వాజాదిస్మృతేశ్చ.

వహనాదివిషయే

దశాహంసోదకజ్ఞాతేస్త్రిరాత్రంయోనిబన్ధుషు ॥౮౪॥
విజాతిషు శవోక్తం స్యాత్ప్రేత నిర్హరణే కృతే ।

నిర్హరణశబ్దేనేదముచ్యతే ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యవాససస్రగ్గన్ధభూషాద్యైరప్యలఙ్క్రియా । వహనందహనంచేతి నిర్హారార్థోనిరుచ్యతే ॥ * ॥ తస్మిన్ప్రేతనిర్హరణేకృతే సమానోదకసపిణ్డయోర్దశరాత్రం ప్రేతనిర్హరణాభావేఽపి సపిణ్డానాం దశాహసిద్ధేః పునరపితద్గ్రహణమనుపనీతనిర్హరణేదశాహసిద్ధ్యర్థమ్ । యోనిబాన్ధవామాతులాదయః, తైః ప్రేతనిర్హరణేకృతే తేషాంత్ర్యహమ్ । విజాతిభిర్భిన్నవర్ణైః ప్రేతనిర్హరణేకృతే, శవజాత్యుక్తమాశౌచం భవతి । అత్ర భరద్వాజః — ॥ శ్లో ॥ యస్సమానోదకం ప్రేతం వహేద్వాఽథదహేత్తువా । తస్యాశౌచం దశాహం స్యాదన్యేషాంతుత్ర్యహంవిదుః ॥ * ॥ అన్యేషామ్ - యోనిబన్ధూనామ్ । స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ శావాశౌచేదహేత్ప్రేతం పక్షిణ్యాశౌచవాన్యది । త్ర్యహం ద్వ్యహం వాస్యాన్మత్యామత్యాశుద్ధిసాధనమ్ ॥ పక్షిణ్యాశౌచసంమిశ్రేదహనేమతిపూర్వకే । ఆశౌచినాం త్రిరాత్రం స్యాద్విరాత్రమమతిం ప్రతి ॥ * ॥ శఙ్ఖశ్చ — ॥ శ్లో ॥ త్ర్యహం తుయోనిబన్ధూనామాశౌచం వహనాదిషు ॥ * ॥ మాణ్డవ్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ శావేచసూతకేచైవత్ర్యహోత్తూదకదాయినః । శవవాహం తుకుర్యశ్చేద్దశాహాన్తాభవేత్క్రియా ॥ * ॥ ఆశౌచం పిణ్డోదకదానం చేతిక్రియాశ

ష్టార్థో విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తః । అఖణ్డాదర్శే చ — ॥ శ్లో ॥ సమానోదకాః కుర్వీరన్ సంస్కారం దశరాత్రతః । దశాహాన్తేన శుద్ధిః స్యాదిత్యాహ భగవాన్ భృగుః ॥ * ॥ గౌతమోఽపి — ॥ వా ॥ అవరశ్చేద్వర్ణః పూర్వం వర్ణముపస్పృశేత్ పూర్వో వాఽవరం తత్ర శవోక్తమాశౌచమ్ ॥ * ॥ ఉపస్పర్శనమ్ - నిర్హరణః । వ్యాఘ్రపాదశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అవరశ్చేత్పరం వర్ణం పూర్వో వాప్యవరం యది । వహేచ్ఛవవదాశౌచం దృష్టార్థే ద్విగుణం భవేత్ ॥ * ॥ శవవత్ - శవజాత్యుక్తమాశౌచం భవతీత్యర్థః । మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అహ్నా ఖలు చైకేన త్రిరాత్రైరేవ చ త్రిభిః । శవస్పృశో విశుధ్యన్తి త్ర్యహాత్తూదకదాయినః ॥ * ॥ అనుపనీతస్య నిర్హరే త్రిభిస్త్రిరాత్రైరహ్నైకేన చాహత్య దశరాత్రేణ, శవస్పృశః - శవనిర్హర్తారః, సపిణ్డాశ్శుధ్యన్తి, సమానోదకాస్తు త్ర్యహాచ్ఛుధ్యన్తీత్యర్థః । విప్రకృష్టసోదకస్యాపి నిర్హరనిబన్ధనేన దశాహవిధానాదితి భావః । అత్ర విజాతీయశవనిర్హారే శవజాత్యుక్తాశౌచం భృతిగ్రహణాభావే వేదితవ్యమ్, భృతిగ్రహణే తు ద్విగుణాశౌచస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ । తస్మాత్ స్నేహాదినా విజాతీయప్రేతనిర్హరవిషయమిదం జాత్యుక్తాశౌచమితి సిద్ధమ్ । తథా వృద్ధపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ యోఽసవర్ణం తు మూల్యేన నీత్వా ప్రేతం దహేన్నరః । ఆశౌచం తు భవేత్తస్య ప్రేతజాతిసమం సదా ॥ * ॥ ఇతి .

సజాతివిషయే

యః ప్రమీతమబన్ధుం త్వవహేద్వా ప్రదహేద్ద్విజమ్ ॥౮౫॥
స శుధ్యత్యేకకాలేన కాలశేషం బహిర్వసన్ । గ్రామే
వసన్ దినాచ్ఛుధ్యేత్త్ర్యహాత్ప్రేతగృహే వసన్ ॥౮౬॥
నిర్హృత్య యో మృతాన్నం చ భుఙ్క్తే స తు దశాహతః ।

యస్త్వసపిణ్డం మృతమబన్ధుం ద్వహేద్వా దహేద్వా స తత్కాలశేషమ్, దివా నిర్హరణే ఆనక్షత్రోదయమ్, రాత్రావార్కోదయమ్, గ్రామాద్బహిర్వసన్ ఏకకాలేన, దివా బహిర్వాసే దివామాత్రేణ, రాత్రౌ బహిర్వాసే రాత్రిమాత్రేణ శుధ్యతి । గ్రామ ఏవ వసన్ దినేన శుధ్యతి, ప్రే

తగ్గృహేవసన్ త్రిరాత్రేణ, యః ప్రేతమలఙ్కృత్య వహిత్వా దగ్ధ్వా వా ప్రేతాన్నం భుఙ్క్తే, స తు గ్రామే వా ప్రేతగృహే వా అన్యత్ర వా వసన్ దశాహతశ్శుధ్యతి । యథా "త్రిరాత్రం యోనిబన్ధుషు" "త్ర్యహాత్ ప్రేతగృహేవసన్" ఇత్యుక్త్వా త్ర్యహాశౌచినాం దశరాత్రేణ శుధ్యతః న తు త్ర్యహమాత్రాత్, తయోస్తత్ర భోజనే చాన్ద్రాయణం చేతి తు శబ్దార్థః । అత్ర మనుః — ॥ శ్లో ॥ అసపిణ్డం ద్విజం ప్రేతం విప్రో నిర్హృత్య బన్ధువత్ । విశుధ్యతి త్రిరాత్రేణ మాతురాప్తాంశ్చ బాన్ధవాన్ ॥ యద్యన్నమత్తి తేషాం యస్స దశాహేన శుధ్యతి । అనదన్నన్నమహ్నైవ న చ తస్మిన్ గృహే వసన్ ॥ * ॥ అత్ర న చ తస్మిన్ గృహే వసన్నితి ప్రేతగృహవాసాభావేఽపి దినవిధానాత్ "విశుధ్యతి త్రిరాత్రేణ" ఇత్యత్ర ప్రేతగృహవాసే సతీతి వ్యాఖ్యేయమ్ । ఏవం నిర్హర్తావలమ్బనే నైవ త్ర్యహాదినయోర్విధానాత్తదభావే తద్గృహవాసినోఽప్యన్యస్య న కించిదాశౌచమ్ । అన్యగృహవాసినో నిర్హర్తుర్దినవిధిరశ్రోత్రియవిషయః, శ్రోత్రియమృతౌ తు నిర్హారే తదభావేఽపి సర్వస్య గ్రామవాసిజనస్య దినవిధానాత్ । భరద్వాజశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అగోత్రిణామబన్ధూనాం సజ్యోతిరశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ అశుచిః - ఆశౌచమ్ । హారీతశ్చ — ॥ వా ॥ ప్రేతనిర్హరణం కృత్వా ప్రగ్రామం న విశేయురా నక్షత్రదర్శనాత్ ॥ * ॥ అన్యత్ర స ఏవ ॥ వా ॥ శవస్పృశో గ్రామం న విశేరన్నా నక్షత్రదర్శనాద్రాత్రౌ చేదాదిత్యదర్శనాత్తతశ్శుద్ధాః ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శే చ — ॥ శ్లో ॥ దాహం వినాఽలఙ్కరణం వాహం కృత్వా దినస్య తు । శేషేణ శుద్ధిరుక్తైవ రాత్రావప్యుషసి ప్లవాత్ ॥ * ॥ ప్లవః - స్నానమ్ । విజ్ఞానేశ్వరే చ — ॥ శ్లో ॥ కృచ్ఛ్రపాదోఽసపిణ్డస్య ప్రేతాలఙ్కరణే కృతే । అజ్ఞానాదుపవాసః స్యాదశక్తౌ స్నానమిష్యతే ॥ * ॥ అత్ర స్మృత్యన్తరే విశేషః — ॥ శ్లో ॥ సజ్యోతిస్తు బహిర్వాసో రాత్రౌ న నక్షత్రదర్శనాత్ । ప్రాశయేత్పఞ్చగవ్యం చ బ్రాహ్మణైస్స్వస్తి వాచయేత్ ॥ * ॥ దేవలః — ॥ శ్లో ॥ విహితం తు సపిణ్డానాం ప్రేతనిర్హరణాదికమ్ । తేషాం కరోతి యః కశ్చిత్తత్స్వాధిక్యం న విద్య

తే ॥ * ॥ ఆధిక్యమ్ - బహిర్వాసపఞ్చగవ్యప్రాశనకృచ్ఛ్రోపవాసాదికమ్। భరద్వాజశ్చ — ॥ వా ॥ అసపిణ్డశవస్య స్నానాలఙ్కరణే కృతే త్ర్యహమ్, దివసం వహనే కృతే స్నాత్వా దశప్రాణాయామాన్ కృత్వా నక్షత్రదర్శనాత్పూర్వం గ్రామాద్బహిరాసీత తావదేవాశౌచం రాత్రౌ సూర్యోదయాత్పూర్వం గ్రామాద్బహిరాసీత, అన్యథా తద్గ్రామే ప్రవిష్టే శవహర్తురేకాహం తద్గృహే ప్రవిష్టే త్ర్యహం తత్ర భోజనే కృతే దశాహం భవతి ॥ * ॥ ఇతి .

అనాథాదివిషయే

{ యతీన్ద్రానాథనిర్హారే సద్యశ్శుద్ధిర్మహాఫలమ్ ॥ ౮౭ ॥ }

అనాథః - పుత్రదారాదిరహితః । తథా పరాశరః — ॥ శ్లో ॥ మిత్రబన్ధుసుహృత్పుత్రధనదారగృహోజ్ఝితమ్ । అనాథం బ్రాహ్మణం ప్రేతం యే వహన్తి ద్విజాతయః ॥ పదే పదే యజ్ఞఫలమానుపూర్వ్యాల్లభన్తి తే। న తేషామశుభం కిఞ్చిత్పాపం వా శుభకర్మణామ్ ॥ జలావగాహనాత్తేషాం సద్యశ్శౌచం విధీయతే ॥ * ॥ బ్రాహ్మే చ — ॥ శ్లో ॥ అనాథం బ్రాహ్మణం దగ్ధ్వా క్షత్రియం వైశ్యమేవ వా । పితృమేధమహాయజ్ఞఫలం ప్రాప్నోతి మానవః ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ సన్న్యాసినాం తు సంస్కర్తుర్నాశౌచం నోదకక్రియా । అశ్వమేధఫలం తత్ర భవేన్నాస్త్యత్ర సంశయః ॥ * ॥ వృద్ధయాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్పర్శనసంస్కారైర్బ్రాహ్మణో నైవ దుష్యతి । వోఢా చైవాగ్నిదాతా చ సద్యస్స్నాత్వా విశుధ్యతి ॥ * ॥ అత్ర బ్రహ్మవిద్విషయే స్మృత్యన్తరే విశేషః — ॥ శ్లో ॥ యత్తు బ్రహ్మవిదాత్యక్తమపి తన్మఙ్గళం వపుః । దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా విముచ్యేత బ్రహ్మహా బ్రహ్మహత్యయా ॥ * ॥ బోధాయనశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సర్వసఙ్గనివృత్తస్య ధ్యానయోగపరస్య చ । న తస్య దహనం కుర్యాన్నాశౌచం నోదకక్రియా ॥ యే వహన్తి మహాత్మానం దృష్ట్వా స్పృష్ట్వా ద్విజాతయః । హయమేధఫలం తేషామస్తీత్యేవం విదుర్బుధాః ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ప్రవేశనాదికం కర్మ ప్రేతసంస్పర్శినామపి । ఇచ్ఛతాం తత్క్ష

ణాచ్ఛుద్ధిః పరేషాం స్నానసంయమాత్ ॥ * ॥ అత్రవిశేషస్స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ఊహ్యమానం శవందృష్ట్వా సవాసాజలమావిశేత్ । అలఙ్కృతంశవందృష్ట్వా సచేలం స్నానమాచరేత్ ॥ ఆచమ్య కేవలం ప్రేతం దృష్ట్వా కాష్ఠవదాచరేత్ ॥ * ॥ కాష్ఠవదాచరణం యదృచ్ఛయా మార్గాదిస్థహీనశవదర్శనఇతి వ్యాఖ్యేయమ్, అన్యథాఽతిప్రసఙ్గాత్.

అత్ర భృతిగ్రహణేవిశేషమాహ

{ దృష్టార్థం ప్రేతనిర్హారేజ్ఞాతిభ్యో ద్విగుణం త్వఘమ్ ।
విజాతీనాం సజాతేస్తు జాత్యుక్త మితిగౌతమః ॥ ౮౮ ॥ }

ధనార్థం ప్రేతనిర్హారేకృతే ప్రేతసపిణ్డేభ్యోఽపిద్విగుణమాశౌచంవిజాతీనాం భవతి, సజాతేస్తుశవజాత్యుక్తమ్ । తుశబ్దోద్విగుణాశౌచశఙ్కానివర్తకః । ఏవం ప్రకారేణాశౌచంగౌతమఆహేతి శేషః । తథాగౌతమః — ॥ వా ॥ ప్రేతోపస్పర్శనేదశరాత్రమాశౌచమభిసన్ధాయచేదుక్తం వైశ్యశూద్రయోః ॥ * ॥ ఉపస్పర్శనమ్ - నిర్హరణమ్ । అభిసన్ధాయచేత్ - దృష్టమఙ్గీకృత్యచేత్, ప్రేతం నిర్హరతితస్యదశరాత్రమ్ । విప్రస్యవిప్రప్రేతనిర్హారవిషయమిదమ్, దశరాత్రవిధానసామర్థ్యాత్, వైశ్యశూద్రయోః పృథగుపాదానాచ్చ । అతఏవక్షత్రియస్యాపిక్షత్రియోపస్పర్శనే స్వజాత్యుక్తమ్ । వైశ్యశూద్రయోరుక్తమ్ " వింశతిరాత్రం వైశ్యస్యమాసం శూద్రస్య " ఇతిస్వజాత్యుక్తమాశౌచమిత్యర్థః । ఏవం వ్యాఖ్యాతం తద్వ్యాఖ్యానేచ । స్వవర్ణనిర్హారేవ్యాసః — ॥ శ్లో ॥ యదినిర్హరతిప్రేతం ప్రలోభాక్రాన్తమానసః । దశాహేన ద్విజశ్శుధ్యేద్ద్వాదశాహేనభూమిపః ॥ అర్ధమాసేనవైశ్యస్తుశూద్రోమాసేనశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి । వ్యాఘ్రపాదశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దృష్టార్థేద్విగుణం భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి । హారీతశ్చ — ॥ శ్లో ॥ దృష్టార్థేద్విగుణాశౌచమ్ ॥ * ॥ ఇతి.

అనుగమనవిషయే

{ శవానుగమనే రోదే కర్మణ్యోఽనహితద్దినే । }

రోదః - ఆతురవ్యఞ్జనమ్ । ప్రేతవిషయేస్నేహాదినాఆతురత్వం వ్యజ్యతఇత్యాతురవ్యఞ్జనమ్ । కర్మణ్యః - కర్మార్హః । అనుగమనేమృతజాత

వైస్వహార్యో దేవాకృతే తస్మిన్నేవదినే శ్రాద్ధహోమజపాదికర్మయోగ్యో న భవతీత్యర్థః । ఉపలక్షణం చైతత్ । ఆశౌచాపనోదకవిధివిధానేఽపి కర్మయోగ్యో న భవతీతి గ్రాహ్యమ్ । అత ఏవ ముఖ్యకర్తుః ప్రేతకృత్యైకకరణే కర్మానర్హత్వమధస్తాదభ్యధాయి । వృద్ధశాతాతపః — ॥ శ్లో ॥ శావే చ సూతకే చైవ ద్వితీయే దశమేఽహని । క్షౌరం చేన్న ప్రకుర్వీత తస్మాత్తే- శే విలీయతే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే చ — ॥ శ్లో ॥ యస్య కేశాశ్శిరోజాతా దశమేఽహన్యవాపితాః । ఆశౌచం తస్య కేశేషు లీయతే నాత్ర సంశయః ॥ * ॥ స్మృతిచన్ద్రికాయాం చ — ॥ శ్లో ॥ జననే మరణే చైవ వపనం దశమేఽహని । అతస్మానాఽధికారీ స్యాదాశౌచం సర్వదా భవేత్ ॥ తథా ॥ తైలాభ్యఙ్గే తథా వాన్తే శ్మశ్రుకర్మణి మైథునే । అనాచమ్యోచ్చరన్ విప్రస్త్రిరాత్రమశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శే చ — ॥ శ్లో ॥ దమ్పతీ శిశునా సార్ధం సూతకే దశమేఽహని । క్షౌరం కుర్యాత్తతః పూతా స్నానదానాదికర్మసు ॥ * ॥ ఇత్యాదీని తద్వ్యతిక్రమేణ కర్మానర్హత్వాపాదకాశౌచప్రతిపాదకవచనాన్యనుసన్ధేయాని । అత్ర సూతకే వపనం దశాహే పితురేవ నాన్యేషామ్ , ఆచారాత్ , ॥ శ్లో ॥ ప్రథమేఽహని కర్తవ్యం వపనం మృతబన్ధుభిః । దశాహే వపనం కార్యం సూతకే చ తథా పితుః ॥ * ॥ ఇతి వచనాచ్చ । పారస్కరః ॥ — ॥ శ్లో ॥ మృతస్య బాన్ధవైస్సార్ధం కృత్వా తు పరిదేవనమ్ । వర్జయేత్తదహోరాత్రం దానం శ్రాద్ధాదికర్మ చ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ మృతముద్దిశ్య యో గచ్ఛేద్ఘృతప్రాశనమాచరేత్ । వర్జయేత్తదహోరాత్రం జపహోమార్చనాదికమ్ ॥ * ॥ శ్రీవరాహే చ — ॥ శ్లో ॥ శ్మశానమధ్యం గత్వా తు యో నరో మామథార్చయేత్ । సప్తజన్మకృతం పుణ్యం తత్క్షణాదేవ నశ్యతి ॥ అనుగమ్య మృతం ప్రేతమిచ్ఛయా యస్తు మానవః । ఆరాధయితుమిచ్ఛేన్మాం స ప్రయాత్యధమాం గతిమ్ ॥ భరణం చ తథా కృత్వా మృతకస్య వసున్ధరే । భుక్త్వా శ్రాద్ధం మహాభాగే మనుజో మామథార్చయేత్ ॥ చటకత్వమనుప్రాప్య తతో గోధావపుర్గతః ॥ * ॥ ఇతి. ... ...

అథ బ్రహ్మచారివిషయే

{ ప్రేతకృత్యేష్వతత్కాలమశుద్ధోఽథాప్లుతశ్శుచిః ॥ ౮౯ ॥
{ సత్యాశౌచేఽన్నపానాదౌ దశాహ మశుచిర్వ్రతీ ।

వ్రతీ - బ్రహ్మచారీ, "బ్రహ్మచారీవ్రతీవర్ణీ" ఇతి యాదవః । వ్రతీ యదాపిత్రాదేః ప్రేతకృత్యం కరోతి తదా ప్రేతకృత్యేషు క్రియమాణేషు ప్రేతక్రియాకరణకాలమాత్రమశుద్ధః । తత్తద్దినప్రేతకృత్యోత్తర కాలం స్నానతశ్శుద్ధః । ఆశౌచిగృహే అన్నపానాదౌసతి దశాహమశుద్ధః, తతశ్చ పునరుపనయనమ్ । ఆదిశబ్దేనసహవాసాదికం గృహ్యతే । అత్ర ప్రజాపతిః — ॥ శ్లో ॥ బ్రహ్మచారీయదాకుర్యాత్పిణ్డనిర్వాపణం పితుః । తావత్కాలం తదాశౌచం తతస్స్నాత్వా విశుధ్యతి ॥ * ॥ మనుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ గురోః ప్రేతస్యశిష్యస్తుపితృమేధం సమాచరేత్ । ప్రేతాహారైస్సమంతత్ర దశరాత్రేణ శుధ్యతి ॥ ఆచార్యంస్వముపాధ్యాయం పితరం మాతరం గురుమ్ । నిహృత్యతువ్రతీప్రేతాన్నవ్రతేనవియుజ్యతే ॥ * ॥ భృగుశ్చ — ॥ శ్లో ॥ మాతామహం మాతులంచ తత్పత్నీంచానపత్యకే । వ్రతీసంస్కారుతేయస్తువ్రతలోపోనతస్యహి ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యపిత్రుపాధ్యాయాన్నిహృత్యాపివ్రతీసదా । సఙ్కటాన్నంచనాశ్నీయాన్నచతైస్సహ సంవసేత్ ॥ * ॥ సంకటాన్నమ్ - ఆశౌచాన్నమ్, తైః - ఆశౌచిభిః । బ్రాహ్మేచ — ॥ శ్లో ॥ ఆచార్యం స్వముపాధ్యాయం గురుంవా పితరంచ వా । మాతరంవాస్వయం దగ్ధ్వావ్రతస్థస్తత్రభోజనమ్ ॥ కృత్వాపతతియత్తస్మాత్ప్రేతాన్నంనాత్ర భక్షయేత్ । అన్యత్రభోజనం కుర్యాన్నచతైస్సహ సంవసేత్ ॥ ఏకాహమశుచిర్భూత్వాద్వితీయేఽహని శుధ్యతి ॥ * ॥ వ్రతస్థః - బ్రహ్మచారీచాన్ద్రాయణాదినిష్ఠశ్చ । పతతి - వ్రతాద్భ్రష్టోభవతి । ఏకాహమశుచిః - నిర్హారదినమాత్రమేవాశుచిః, ద్వితీయదివసాదిషు ప్రేతకృత్యోత్తర కాలం స్నానాచ్ఛుధ్యతీత్యర్థః । వ్రతస్థగ్రహణం గర్భవతోఽప్యుపలక్షణమ్, తస్యాపిదోషాభావాత్ । తథామనుః — ॥ శ్లో ॥ దహనం వహనంవాపి

ప్రేతస్యాన్యస్యగర్భవాన్ । నకుర్యాదుభయంతత్ర కుర్యాదేవపితుస్సదా ॥ జ్యేష్ఠస్యవాఽనపత్యస్యమాతులస్యాసుతస్యచ ॥ * ॥ వసిష్ఠః — ॥ వా ॥ గర్భవతా జ్యేష్ఠేనదాహ్యః పితామాతాచానపత్యోమాతులశ్చ ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ దహనాదిసపిణ్డాన్తం బ్రహ్మచారీ కరోతిచేత్ । అన్యత్రమాతాపిత్రోస్స్యాదుపనీయపునర్వ్రతీ ॥ * ॥ ఇతి.

అథానుగన్తృవిషయే

{ స్నానాగ్నిస్పర్శనాజ్యాశపునస్స్నానాసుసంయమైః॥౯౦॥
ద్విజాతయో విశుధ్యన్తి సజాతీయశవానుగాః । }

స్పష్టోఽర్థః । అత్రమనుః — ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యేచ్ఛయాప్రేతం జ్ఞాతిమజ్ఞాతిమేవవా । స్నాత్వాసచేలంస్పృష్ట్వాఽగ్నింఘృతం ప్రాశ్యవిశుధ్యతి ॥ * ॥ యాజ్ఞవల్క్యశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యేమ్ఛసిస్నాత్వా స్పృష్ట్వాఽగ్నిం ఘృతభుక్ఛుచిః ॥ * ॥ ఉశనాఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యమృతంప్రేతం జ్ఞాతీనప్యనుసృత్యచ । స్నాత్వాఘృతంచభక్షిత్వా పునస్స్నానంసమాచరేత్ ॥ * ॥ కవషశ్చ — ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యశవంబుద్ధ్యా స్నాత్వాస్పృష్ట్వాహుతాశనమ్ । సర్పిః ప్రాశ్యపునస్స్నాత్వా ప్రాణాయామైర్విశుధ్యతి ॥ * ॥ హారీతశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఆర్ద్రవస్త్రం పరిత్యజ్య శుష్కవస్త్రేణ మార్జనమ్ । శవానుగమనేష్వారేపునస్స్నానంవిధీయతే ॥ * ॥ అత్రానుగమనస్యైవవిధానాన్నాగ్రేపార్శ్వయోర్వాగన్తవ్యమ్ । అత్రస్మృత్యన్తరే — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతస్యపాదయోరగ్రేన గచ్ఛేయుః కదాచన । తస్మాదగ్రేతుగన్తౄణామాయుః క్షీణంపదేపదే ॥ మృతస్యపశ్చాద్గమనే ప్రాయశ్చిత్తంవిధీయతే । కిల్బిషాదగ్రగమనే నిష్కృతిర్నోపపద్యతే ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేవిశేషః — ॥ శ్లో ॥ సంస్కారోపక్రమాత్పూర్వం కామంస్నాత్వావిశుధ్యతి । ఆరబ్ధేతుహిసంస్కారే సమాప్తేస్నానమాచరేత్ ॥ * ॥ ఏతదన్యవిషయమ్, ॥ శ్లో ॥ ఆరమ్భాత్ప్రాగపిస్నాయాత్తస్యశుద్ధిర్భవిష్యతి । సర్వేషాంతుసపిణ్డానాంకపాలదహనాత్పరమ్ ॥ * ॥ ఇతిస్మరణాత్, ॥ శ్లో ॥ అనుగన్తాతునస్నా

యాదాృవద్ధూమస్యదర్శనాత్ । కపాలదహనాత్స్నానం విహితం సోమయాజినః ॥ * ॥ ఇత్యాదిస్మృతేశ్చ । అత్ర యావద్ధూమస్యదర్శనమిత్యనేన సపిణ్డానుగన్తృవ్యతిరిక్తస్యాగ్నిసంయోగోత్తరకాలంస్నానం భవతీతి గమ్యతే । తథా శాతాతపః — ॥ వా ॥ శరీరమగ్నౌ సంయోజ్యానవేక్షమాణాఅపోఽభ్యవయన్తి ॥ * ॥ ఇతి । సపిణ్డవిషయే ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ నదీకూలం తతోగత్వా శౌచంకృత్వా యథార్థవత్ । వస్త్రం సంశోధయేదాదౌ తతఃస్నానం సమాచరేత్ ॥ సచేలంతు తతస్స్నాత్వా శుచిః ప్రయతమానసః । పాషాణం తత్ర చాధాయ విప్రే దద్యాద్దశాఞ్జలీన్ ॥ ద్వాదశక్షత్రియే దద్యాద్వైశ్యే పఞ్చదశ స్మృతాః । త్రింశచ్ఛూద్రాయ దాతవ్యాస్తతస్సంప్రవిశేద్గృహమ్ ॥ తతస్స్నానం పునఃకార్యం గృహశౌచంచ కారయేత్ ॥ * ॥ ఇతి । అత్ర " జ్ఞాతిమజ్ఞాతిమేవ " ఇత్యవిశేషేణస్మరణాత్ సపిణ్డానామప్యగ్నిస్పర్శాదికం భవత్యేవ, ॥ శ్లో ॥ శవేనసహగత్వాతు జ్ఞాతిరజ్ఞాతిరిచ్ఛయా । స్నాత్వా స్పృష్ట్వాతుజ్వలనం ఘృతం ప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతివచనాచ్చ । అత్ర స్మృత్యన్తరే విశేషః — ॥ శ్లో ॥ ప్రవేశనాదికం కార్యం దాహకేనాపి నైవతు । వోఢ్రా చైవానుగన్త్రా చ పుఠాస్నానాచ్ఛయోషితా ॥ అస్నాత్వా చేద్విశేద్గ్రామం శ్మశానాద్బుద్ధిపూర్వకమ్ । త్రిరాత్రేణచశుద్ధిస్స్యాదమత్యాఽహ్నావిశుధ్యతి ॥ * ॥ బాలాదివిషయే జాబాలిః — ॥ శ్లో ॥ మృతంబాలంచవృద్ధాంశ్చానాథం విప్రమనువ్రజన్ । ద్విజస్స్నానేనశుధ్యేత ఘృతప్రాశాగ్నినావినా ॥ * ॥ అఖణ్డాదర్శేచ — ॥ శ్లో ॥ సర్వవేదక్రతుశ్రేష్ఠం బాలం ప్రేతమనాయకమ్ । అనుగమ్యవినాఽఽజ్యాగ్నిం ద్విజస్స్నానేనశుధ్యతి ॥ * ॥ స్మృత్యన్తరేచ — ॥ శ్లో ॥ అనాథమనుపేతంచ ప్రేతంకన్యామనువ్రజన్ । అనూచానంక్రతుశ్రేష్ఠం నప్రాశ్నీయాద్ఘృతంద్విజః ॥ * ॥ అత్రాపికరణశోధనమకరణె నదోష ఇత్యుక్తం గ్రన్థేషు । అత్ర కథంచిద్ఘృతాద్యసమ్భవేస్మృత్యన్తరేవిశేషః — ॥ శ్లో ॥ అగ్న్యభావేఘృతాభావేసచేలం స్నానమాచరేత్ । సవ్యాహృత్యాచగాయత్ర్యా దశకృత్వోఽభిమన్త్రితాః ॥ అథాఞ్జలి[illegible]పీత్వా శుద్ధిమాప్నోతి వైద్విజః ॥ * ॥ ఇతి.

అథవిజాతివిషయే

{ త్ర్యహం శూద్రానుగే విప్రే ద్వ్యహం విడ్భూపయోస్త
తః॥౯౧॥నదీస్నానంచగాయత్ర్యాసహస్రంసాష్టకంతతః। }

శూద్రప్రేతానుగేవిప్రే త్ర్యహంభవతి, శూద్రప్రేతానుగయోర్వైశ్యభూపయోర్ద్వ్యహమ్, తతః - అనన్తరమ్, విప్రాదీనాంత్రయాణాం సముద్రగనదీస్నానం గాయత్ర్యా అష్టోత్తర సహస్ర జపశ్చభవతి। తథాపరాశరః — ॥ శ్లో ॥ ప్రేతభూతంతు యశ్శూద్రం బ్రాహ్మణోజ్ఞానదుర్బలః। అనుగచ్ఛేన్నీయమానం త్రిరాత్ర మశుచిర్భవేత్ ॥ త్రిరాత్రేతు తతశ్చీర్ణే నదీంగత్వా సముద్రగామ్। ప్రాణాయామశతంకృత్వా ఘృతంప్రాశ్య విశుధ్యతి ॥ * ॥ ఇతి। ఏతచ్చ బుద్ధిపూర్వప్రవృత్తివిషయమ్, యాదృచ్ఛికానుగమనే "శూద్రప్రేతస్య బ్రాహ్మణో యదృచ్ఛయాఽనుగమనే స్రవన్తీమాసాద్య గాయత్ర్యష్టసహస్రం జపిత్వా శుధ్యతి, క్షత్రియానుగమనే అర్థసహస్రమ్, వైశ్యానుగమనే పాదోనమ్" ఇత్యఙ్గిరసావిశేషస్మరణాత్। పారస్కరశ్చ — ॥ శ్లో ॥ సజాతేర్దివసేనైవ ద్వ్యహాత్క్షత్రియవైశ్యయోః॥ * ॥ విష్ణుశ్చ — ॥ వా ॥ ద్విజశ్శూద్రానుగమనంకృత్వా స్రవన్తీమాసాద్య గాయత్ర్యష్టసహస్రంజపేత్ ॥ * ॥ ఇతి। అత్ర ప్రాణాయామగాయత్రీజపయోర్వికల్పః.

శూద్రాదివిషయే

{ ద్విజప్రేతానుగశ్శూద్రశ్శుధ్యేత్స్నానేనవిణ్నృపౌ॥౯౨॥
స్వాగ్ర్యప్రేతానుగౌ స్నానవహ్నిస్పర్శాజ్యపానతః। }

ద్విజాః - బ్రాహ్మణాద్యాః, తత్ప్రేతానుగశ్శూద్రస్స్నానేనశుధ్యేత్। వైశ్యభూపౌతు స్వస్వోత్కృష్టవర్ణప్రేతానుగౌ స్నానవహ్నిస్పర్శాజ్యప్రాశనైర్విశుధ్యేతామ్। తత్ర ప్రచేతాః — ॥ శ్లో ॥ శూద్రఃప్రేతానుగమనం కృత్వాచస్నానమాచరేత్ ॥ * ॥ ప్రేతః - స్వోత్కృష్టవర్ణః, స్వజాతివిషయే విశేషస్య వక్ష్యమాణత్వాత్। ఉశనాఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనుగమ్యద్విజాన్ ప్రేతాంస్తజ్జాతీననుసృత్యచ। స్నాత్వా ఘృ

యాత్రాత్రి గేకకాలః, ఊర్ధ్వం స్నానమేవ । తథాపారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ సజాతేర్దివసేనైవ ద్వ్యహాత్ క్షత్రియవైశ్యయోః । స్పర్శంవినాఽనుగమనే శూద్రో నక్తేనశుధ్యతి ॥ * ॥ బ్రాహ్మేచ — ॥ శ్లో ॥ కృతేతు కేవలం స్నానం క్షత్త్రవిట్శూద్రజన్మనామ్ ॥ * ॥ ఇతి .

సజాతీయవిషయే

{ స్నానంసవర్ణరోదేఽస్థిసఞ్చితేనృపవైశ్యయోః॥౯౫॥
అసఞ్చితే సచేలం తద్విప్రస్యాచమనాప్లవౌ । }

అస్థిసఞ్చితే నృపవైశ్యయోస్సమానవర్ణాతురవ్యఙ్జనేకృతే స్నానం భవతి, అసఞ్చితేతస్మిన్ సచేలమ్, తత్ - స్నానమ్, విప్రస్యసవర్ణరోదే అస్థిసఞ్చితే ఆచమనమ్, అసఞ్చితేస్నానమ్ । తథా బ్రాహ్మే — ॥ శ్లో ॥ మృతస్యయావన్త్యస్థీని బ్రాహ్మణస్యహృతానితు । తావద్యోబాన్ధవస్తత్ర రోతితద్బన్ధవైస్సహ ॥ తత్రస్నానాద్భవేచ్ఛుద్ధి స్తతస్త్వాచమనంస్మృతమ్ । సచేలంస్నానమన్యేషామకృతేత్వస్థిసఞ్చయే ॥ కృతేతు కేవలంస్నానం క్షత్త్రవిట్శూద్రజన్మనామ్ ॥ * ॥ ఇతి .

పరస్పరాతురవ్యఙ్జనవిషయే

{ నికృష్టేష్వాప్లవాచామావగ్ర్యేషుదినాప్లవౌ॥౯౬॥
ప్రాక్పశ్చాదస్థిచయనాదాతురవ్యఙ్జనే మిథః । }

బ్రాహ్మణక్షత్త్రియవిశామన్యోన్యమాతురవ్యఙ్జనే సతి అస్థిసఞ్చయనాత్ప్రాక్పశ్చాచ్చక్రమేణ స్నానాచామౌ, నికృష్టేషు - హీనవర్ణేషు భవతః । విప్రస్య నృపవైశ్యౌ నికృష్టౌ, నృపస్య వైశ్యః । ఏవం వర్ణాగ్ర్యేష్వపి అస్థిసఞ్చయనాత్ప్రాక్పశ్చాచ్చ మిథోరోదనే క్రమాద్దినస్నానే భవతః । తథాపారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగ్రుదిత్వా స్నానమాచరేత్ । అన్తర్దశాహేవిప్రస్యతూర్ధ్వమాచమనంస్మృతమ్ ॥ * ॥ విప్రస్య, అన్తర్దశాహే నృపాదినికృష్టానామస్థిసఞ్చయనాత్ప్రాగ్రోదనేస్నానమ్, తదూర్ధ్వమాచమనమిత్యర్థః । బ్రాహ్మేఽపి — ॥ శ్లో ॥ అనస్థిసఞ్చయేవిప్రో రౌతిచేత్క్షత్త్రవైశ్యయోః । తదాస్నాత్వా సచేలం

తు ద్వితీయేఽహని శుధ్యతి ॥ కృతేతు సఞ్చయే విప్ర స్స్నానేనైవ విశుధ్యతి ॥ * ॥ అత్ర పారస్కరబ్రహ్మపురాణవచనగతవిప్రశబ్దో నృపవైశ్యయోరుపలక్షకఇతి వ్యాఖ్యాతమఖణ్డాదర్శాదౌ .

శూద్రవిషయే

అకృతేఽస్థిచయే శూద్రాదాతురవ్యఞ్జనే కృతే ॥ ౯౭ ॥
ద్వ్యహం నృపే త్ర్యహం విప్రే దినం సర్వేషు సఞ్చితే ।

అకృతేఽస్థిసఞ్చయనే శూద్రనిమిత్తాతురవ్యఞ్జనే నృపాదిభిః కృతే నృపే చ వైశ్యే చ ద్వ్యహం భవతి , విప్రే తు త్ర్యహమ్ । అస్థిసఞ్చితే . సర్వేషు - విప్రాదిషు , త్రిష్వపి దినం భవతి । తథా పారస్కరః — ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగ్యదివిప్రోఽశ్రుపాతయేత్ । మృతే శూద్రే గృహం గత్వా త్రిరాత్రేణ విశుధ్యతి ॥ అస్థిసఞ్చయనాదూర్ధ్వం మాసోఽయావద్విజాతయః । అహోరాత్రేణ శుధ్యన్తి వాససాం క్షాళనేన చ ॥ * ॥ ॥ శ్లో ॥ ద్వ్యహాత్ క్షత్రియవైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇతిచ । అత్ర గృహం గత్వేత్యాతురవ్యఞ్జనోపలక్షణమ్ , ॥ శ్లో ॥ శావే శవగృహం గత్వా శ్మశానే వాన్తరేఽపి వా । ఆతురవ్యఞ్జనం కృత్వా దూరస్థోఽప్యశుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ శ్లో ॥ అస్థిసఞ్చయనాదర్వాగాతురవ్యఞ్జనే కృతే । దూరస్థోఽప్యశుచిర్విప్రః పరతస్తు శుచిర్భవేత్ ॥ * ॥ ఇతి దేవలాదిభిర్విప్రవిషయాతురవ్యఞ్జనే విప్రస్య దూరస్థస్యాప్యస్థిసఞ్చయనాత్ ప్రాగశుచిత్వస్మరణాత్ । అతఏవ బ్రాహ్మపురాణమ్ — ॥ శ్లో ॥ వినివృత్తా యదా శూద్రా ఉదకాన్తాద్వ్యవస్థితాః । ద్విజైస్తదాఽనుగన్తవ్యా ఏష ధర్మస్సనాతనః ॥ * ॥ అనుగన్తవ్యా ఆతురవ్యఞ్జనార్థమితి శేషః । అత్ర క్రతుః — ॥ శ్లో ॥ సూతకే ప్రేతకేచైవ యుగం శూద్రస్య వర్జయేత్ ॥ * ॥ ఇతి .

అస్థిస్పర్శవిషయే

స్పృష్ట్వా మత్యాఽస్థి తు స్నిగ్ధే త్రిరాత్రం నీరసే దినమ్ ॥ ౯౮ ॥
అమత్యా త్వాప్లవాచామౌ స్నానం స్నిగ్ధేఽస్థ్న్యభక్ష్యజే ।

స్నిగ్ధే - సరసే , మనుష్యాస్థ్ని బుద్ధిపూర్వం స్పృష్టే సతి త్రిరాత్రం భవ

తి । శుష్కేఽస్థ్ని బుద్ధిపూర్వం స్పృష్టే దినమ్ । అబుద్ధిపూర్వకం స్నిగ్ధే శుష్కే చాస్థ్ని స్పృష్టే, స్నిగ్ధే స్నానం శుష్కే ఆచమనమితి క్రమేణాప్లవాచామౌ భవతః । అభక్ష్యజే - పఞ్చనఖాదివ్యతిరిక్తాభక్ష్యజాతే, స్నిగ్ధేఽస్థ్ని స్పృష్టే స్నానమ్, అస్నిగ్ధే త్వాచమనమ్ । అత్ర వసిష్ఠః — ॥ వా ॥ మానుషాస్థి స్నిగ్ధం స్పృష్ట్వా త్రిరాత్రమాశౌచం అస్నిగ్ధే త్వహోరాత్రమ్ ॥ * ॥ చ్యవనశ్చ — ॥ వా ॥ శ్వానం శ్వపాకం ప్రేతధూమం దేవద్రవ్యోపజీవినం గ్రామయాజకం సోమవిక్రయిణం యూపం చితిం చ మద్యం మద్యభాణ్డం చ సస్నేహం మానుషాస్థి శవస్పృశం చ రజస్వలాం మహాపాతకినం శవం స్పృష్ట్వా సచేలమవగాహ్యోత్తీర్యాగ్నిముపస్పృశ్య గాయత్ర్యష్టశతం జపేత్ ఘృతం ప్రాశ్య స్నాత్వా త్రిరాచామేత్ ॥*॥ ఇతి । ఏతద్బుద్ధిపూర్వాభ్యాసవిషయమ్, అనభ్యాసే వసిష్ఠోక్తం ద్రష్టవ్యమ్ । అబుద్ధిపూర్వవిషయే మనుః — ॥ శ్లో ॥ నారం స్పృష్ట్వాఽస్థి సస్నేహం స్నాత్వా విప్రో విశుధ్యతి । ఆచమ్యైవ తు నిస్స్నేహం గాం స్పృష్ట్వా వీక్ష్య వా రవిమ్ ॥ * ॥ విష్ణుశ్చ — ॥ వా ॥ భక్ష్యవర్జం పఞ్చనఖశవం తదస్థి సస్నేహం స్పృష్ట్వా స్నాయాత్ ॥ * ॥ ఇతి .

నను స్రావాదివిషయే తత్ర తత్ర గ్రన్థేషు వర్ణభేదేనాశౌచభేదస్యోక్తత్వాత్స కథం త్వయా నాభ్యధాయీత్యత ఆహ .

> గుర్వాదౌ సోదకే స్రావే మాతృబన్ధావయస్యఘమ్ ॥౯౯॥
> సర్వవర్ణసమం హీతి విజ్ఞానేశ్వరఘోషితమ్ ।

ఆదిశబ్దేన సుహృదాదయోఽహరాశౌచినో గృహ్యన్తే । అయమర్థః- “ మాతృబన్ధౌ గురౌ మిత్రే ” “ సబ్రహ్మచారిణి ప్రేతే ” ఇత్యాదిభిర్గుర్వాదౌ యద్దినాశౌచముక్తమ్, “ సమానోదకానాం త్ర్యహమ్ ” ఇతి యత్సమానోదకే త్ర్యహాశౌచముక్తమ్, “ రాత్రిభిర్మాసతుల్యాభిః ” ఇత్యాదిభిస్స్రావవిషయే యదాశౌచముక్తమ్, “ మాతృష్వసామాతులయోః ” “ పక్షిణీం యోనిసంబన్ధే ” ఇత్యాదిభిర్మాతులాదౌ యదాశౌచముక్తమ్, “ ఆజన్మనస్తు చౌలాన్తమ్ ” “ ఆదన్తజన్మనస్సద్యః ” ఇత్యాదిభిః, వయసి - వ్యా

దిరూపే అవస్థావిశేషవిషయేచ యదాశౌచముక్తమ్, తత్సర్వమాశౌచమ్, సర్వవర్ణసమమ్ - బ్రాహ్మణక్షత్రియవైశ్యశూద్రసాధారణమ్, హిః ప్రసిద్ధౌ, ఇతిశబ్దః ప్రకారవాచీ, ఏవం ప్రకారేణ తత్తదాశౌచ ప్రతిపాదన ప్రకరణే విజ్ఞానేశ్వరేణ, ఘోషితమ్ - ఉచ్చైర్ఘుష్టమ్, వచనపూర్వకం వ్యవస్థాపితమితి యావత్। విజ్ఞానేశ్వరఘోషితమిత్యనేన ప్రతిపాదితార్థదార్ఢ్యంసూచ్యతే, అతోఽస్మాభిః స్రావాద్యాశౌచవైషమ్యం నోక్తమితి భావః। అత్రాఙ్గిరాః — ॥ శ్లో ॥ అవిశేషేణ వర్ణానామర్వాక్సంస్కారకర్మణః। త్రిరాత్రాత్తు భవేచ్ఛుద్ధిః కన్యాస్వహ్నివిధీయతే ॥ * ॥ వ్యాఘ్రపాదః — ॥ శ్లో ॥ తుల్యం వయసి సర్వేషామతిక్రాన్తేతథైవచ। ఉపేతేచైవసంవృత్తే తస్మిన్నేవాతికాలజమ్ ॥ * ॥ పైఙ్గ్యగృహ్యే — ॥ వా ॥ గర్భస్రావే మాసతుల్యారాత్రయః స్త్రీణామ్ ॥ * ॥ ఇతి। స్త్రీణామితి బహువచనమ్, స్రావాశౌచస్య సర్వవర్ణసమత్వ ప్రతిపాదనపరమ్। హారీతశ్చ — ॥ శ్లో ॥ ఆహూజ్ఞే బన్ధనాద్విప్రః క్షత్రియశ్చాధనుర్గ్రహాత్। ఆప్రతోదగ్రహాద్వైశ్యశ్శూద్రో వస్త్రద్వయగ్రహాత్ ॥ మ్రియతే యత్రతత్రస్యాదాశౌచం త్ర్యహమేవచ। ద్విజన్మనామయంకాలః త్రయాణాంతుషడాబ్దికః ॥ పఞ్చాబ్దికస్తు శూద్రాణాంస్వజాత్యుక్తమతఃపరమ్ ॥*॥ బ్రాహ్మేపురాణేచ — ॥ శ్లో ॥ అనుపేతోఽపివిప్రస్తు రాజాచైవాధనుర్గ్రహః। అగృహీతప్రతోదస్తు వైశ్యశ్శూద్రోఽద్వివస్త్రధృక్ ॥ * ॥ మ్రియతే యత్రేత్యాది స్వజాత్యుక్తమతఃపరమిత్యన్తం హారీతవచనవత్। విజ్ఞానేశ్వరేచతుల్యం వయసీతి వ్యాఘ్రపాదవచనంలిఖిత్వాయోజితమ్-తద్యథా " అయమర్థః, వయసి - వర్షాదిరూపే, యదాశౌచమాదన్తజన్మనస్సద్యఇత్యాది వాక్యవిహితం తత్, సర్వేషామ్ - బ్రాహ్మణాదివర్ణానామ్, తుల్యమ్ -అవిశిష్టమ్, అతిక్రాన్తేచ దశాహాదికే త్ర్యహాదియదాశౌచం తదపి సర్వేషామవిశిష్టమ్। ఉపేతే పునరుపరతే, దశద్వాదశపఞ్చదశత్రింశద్దినానీత్యేవంవిషమమాశౌచం బ్రాహ్మణాదీనామ్। తస్మిన్నేవ - ఉపనీతమరణ ఏవ, అతికాలజమ్ - అతిక్రాన్తాశౌచం భవతి, నవయోవస్థాతిక్రమే " ఇతి। ఇదంచవయోవస్థాశౌచంసర్వవర్ణసాధారణమ్,

క్షత్రస్య ద్వాదశాహానీత్యవిశేషోపాదానేన విధానాత్ । అత ఏవ మనునా అనుపాత్తవర్ణవిశేషేణ ఆశౌచవిధౌ సాధారణ్యప్రతిపాదనాత్ చాతుర్వర్ణ్యాధికారే సత్యపి పునః "చతుర్ణామపి వర్ణానాం యథావదనుపూర్వశః" ఇత్యుక్తమ్ । అతోఽయమ్ "పిణ్డయజ్ఞావృతాదయః" ఇత్యాదిపిణ్డోదకదానవిధిస్సర్వవర్ణసాధారణః । యథా చ సమానోదకాశౌచవిధిః, "అన్తరా జన్మమరణే" ఇతి సన్నిపాతాశౌచవిధిః, యద్వా "గర్భస్రావే మాసతుల్యా" ఇతి స్రావాశౌచవిధిః, "ప్రోషితే కాలశేషస్స్యాత్" ఇతి విదేశస్థాశౌచవిధిశ్చ, యథా గుర్వాద్యాశౌచవిధిశ్చ సర్వవర్ణసాధారణస్తథావయోవస్థానిమిత్తమప్యాశౌచం సాధారణమేవ । అత ఏవ ॥ శ్లో ॥ క్షత్రే షడ్భిః కృతే చౌళే వైశ్యే నవభిరుచ్యతే । ఊర్ధ్వం త్రిసమాచ్ఛూద్రే తు ద్వాదశాహం విధీయతే ॥ * ॥ తథా ॥ శ్లో ॥ యత్ర త్రిరాత్రం విప్రాణామాశౌచం సంప్రచక్షతే । తత్ర శూద్రే ద్వాదశాహం షణ్ణవ క్షత్రవైశ్యయోః ॥ * ॥ ఇత్యాదీని ఋశ్యశృఙ్గాదివచనాని విగీతత్వబుద్ధ్యాఽనాద్రియమాణైర్ధారేశ్వరవిశ్వరూపమేధాతిథిప్రభృతిభిరాచార్యైరయమేవ సాధారణపక్షోఽఙ్గీకృత ఏవ.

ఏకవిషయే గురులఘ్వాశౌచప్రతిపాదకవచనానాం వ్యవస్థామాహ

{స్మృతిద్వైధే పరోక్షేఽల్పం ప్రత్యక్షే గుర్వితి స్థితిః ॥౧౦౧॥}

స్మృత్యోర్ద్వైవిధ్యేఽసన్నిధావల్పం సన్నిధావధికాశౌచమిత్యేవం ప్రకారేణ, స్థితిః - మర్యాదా, వ్యవస్థేత్యర్థః.

తదేవోదాహరతి

{యథా హి యోనిసంబన్ధేష్వహర్విధిరసన్నిధౌ ।
యాజ్యాదౌ శ్వశురాదౌ చ శిష్యాదౌ పక్షిణీవిధిః ॥౧౦౨॥}

యోనిసమ్బన్ధేషు పూర్వోక్తేషు పక్షిణ్యాశౌచిషు మాతులాదిషు యోఽయమ్ "అహస్త్వదత్తకన్యాసు" ఇతి దినవిధిః, అయమసన్నిధౌ భవతి । అత్ర మాతులగ్రహణం యోనిసమ్బన్ధోపలక్షణమితి విజ్ఞానేశ్వరేణోక్తమితి పూర్వమేవోక్తమ్ । యాజ్యాదావిత్యాదిశబ్దేన ఋత్విగాదయో గృహ్యన్తే, శ్వశురాదావిత్యాదిశబ్దేన త్ర్యహాశౌచినో మాతులాదయః, శిష్యాదావిత్యాదిశ

శ్రేన గురుతత్పత్నీపుత్రాదయ ఉచ్యన్తే, ఏతేషాం త్ర్యహాశౌచినాం పక్షిణీవిధిరసన్నిధానే భవతి ॥ శ్లో ॥ శ్వశురయోశ్చ భగిన్యాం చ మాతులాన్యాం చ మాతులే । పిత్రోః స్వసరి తద్వచ్చ పక్షిణీం క్షపయేన్నిశామ్ ॥ మాతామహే శ్వశురే మిత్రే గురౌ గుర్వఙ్గనాసు చ । ఆశౌచం పక్షిణీం రాత్రిం మృతా మాతామహీ యది ॥ మాతులే పక్షిణీం రాత్రిం శిష్యర్త్విగ్బాన్ధవేషు చ ॥ * ॥ ఇత్యాదివచనైస్త్ర్యహాశౌచివిషయోక్తపక్షిణీవిధిరసన్నిధానే భవతీత్యర్థః । తథా విజ్ఞానేశ్వరేణైతాన్యుదాహృత్య అనన్తరముక్తమ్, “ ఇత్యాద్యాశౌచవిశేషప్రతిపాదకవచనాన్యన్వేషణీయాని, తాని గౌరవభయాన్న లిఖ్యన్తే, తేషు చైకవిషయే గురులఘ్వాశౌచప్రతిపాదకతయా పరస్పరవిరుద్ధేషు సత్సు సన్నిధిదేశస్థాపేక్షయా వ్యవస్థాఽనుసన్ధాతవ్యా” ఇతి । యత్తు మనునా — ॥ శ్లో ॥ త్రిరాత్రమాహురాశౌచమాచార్యే సంస్థితే సతి । తస్య పుత్రే చ పత్న్యాం చ దివారాత్రమితి స్థితిః ॥ * ॥ ఇత్యాచార్యపత్నీపుత్రయోర్మృతౌ దినముక్తం తన్మన్దప్రతిపత్తివిషయమ్, అతిక్రాన్తకాలవిదేశస్థవిషయం వా, అన్యథా “ గురౌ గుర్వఙ్గనాసు చ ” ఇతి పక్షిణీవిధిర్విరుధ్యతే । స్మృత్యర్థసారే చ — ॥ వా ॥ మాతామహ గుర్వాచార్యదౌహిత్ర స్వస్రీయ శ్రోత్రియ యజ్ఞక్రతుకర్మర్త్విగ్యాజ్య శిష్యేషు ఏకగ్రామమరణే త్రిరాత్రం గ్రామాన్తరమరణే పక్షిణీ ॥ * ॥ ఇతి । గురురత్ర పుత్రాద్యైః పితా, అనౌరసపుత్రప్రతియోగిపితా వా .

అఘాన్తకృత్యమాహ

అఘాన్తే సజ్జవే స్నాత్వా విప్రస్స్పృష్ట్వాఽమ్బు శుధ్యతి ।
నృపాదిర్వాహనాదీని నాన్యథేత్యబ్రవీన్మనుః ॥ ౧౦౩ ॥

అనుష్ఠితాశౌచో విప్రః స్వాశౌచకాలే గతే పరేద్యురపి సఙ్గవకాలే స్నాత్వా పాణినా జలం స్పృష్ట్వా శుధ్యతి, ప్రథమాదిశబ్దేన వైశ్యశూద్రౌ గృహ్యేతే, ద్వితీయాదిశబ్దేన ప్రతోదయష్టీ । అత్ర శ్రుతిః “ అఘాన్తేఽఘుభాజః సజ్జవే స్నాత్వా గ్రామం ప్రవిశేయుః ” ఇతి । మనురప్యాహ — ॥ శ్లో ॥ విప్రశ్శుధ్యత్యపః స్పృష్ట్వా క్షత్రియో వాహనాదికమ్ । వైశ్యః ప్రతోదం రశ్మిం వా శూద్రో యష్టిం కృతక్రియః ॥ * ॥ ఇతి । కృతక్రియః - కృతోదకాదిక్రి

యః, అనుష్ఠితాశౌచకశ్చ । కృతక్రియ ఇతి ప్రత్యేకం సంబధ్యతే, స్పృష్ట్వేతి స్పర్శనక్రియైవోచ్యతే, వాహనాదిష్వపి స్పర్శస్యానుషఙ్గాత్ । అయమర్థః - బ్రాహ్మణాదిమధ్యే యస్య యావత్కాలమాశౌచముక్తం కృతక్రియస్స తస్యాశౌచకాలస్యానన్తరం స్నాత్వా పాణినాఽపః స్పృష్ట్వా శుధ్యేత్, న తత్కాలాతిక్రమమాత్రేణ । ఏవం క్షత్రియో వాహనాదికం స్పృష్ట్వా శుధ్యతి, వైశ్యః ప్రతోదం రశ్మిం వా స్పృష్ట్వా శుధ్యతి, శూద్రో యష్టిం స్పృష్ట్వా శుధ్యతి, ఇతి । శ్రీవిష్ణుపురాణే — ॥ శ్లో ॥ వార్యాయుధప్రతోదాస్తు దణ్డశ్చ ద్విజభోజనాత్ । స్పృష్టవ్యోఽనన్తరం వర్ణైశ్శుధ్యేరన్వై తతః క్రమాత్ ॥ * ॥ ఇతి । సఙ్గ్రహే చ — ॥ శ్లో ॥ ఆశౌచాన్తే కృతస్నానస్స్వస్తివాచనపూర్వకమ్ । బ్రాహ్మణాన్భోజయేత్తత్ర ముక్తయే విష్ణుతుష్టయే ॥ * ॥ ఇతి.

ఉపసంహరతి

ఏకత్ర సుఖబోధార్థం సుసమీక్ష్య బహుస్మృతీః । కృ
తోఽఘనిర్ణయస్స్పష్టం గృహ్యతాం తద్బుభుత్సుభిః ॥౧౦౪॥

ఏకస్మిన్నేవ సఙ్గ్రహే కార్త్స్న్యేన శావసూతకాశౌచసుఖావగమార్థం మనుయాజ్ఞవల్క్యపరాశరబోధాయనగౌతమసంవర్తదక్షాద్యుక్తాః, విజ్ఞానేశ్వరాఖణ్డాదర్శస్మృత్యర్థసారవరదరాజీయాదికాస్సఙ్గ్రహరూపాశ్చ స్మృతీస్సుతరాం సమ్యగ్దృష్ట్వా తాభ్యః సారం సర్వస్వముద్ధృత్య స్పష్టం ప్రకరణశుద్ధియుక్తం యథా భవతి తథాఽఘనిర్ణయః కృతః, తస్మాచ్ఛావసూతకాశౌచతత్త్వజిజ్ఞాసుభిరయమఘనిర్ణయోఽఙ్గీక్రియతామ్ । స్మృతినిబద్ధవత్త్వాదయం నిర్విశఙ్కైరఙ్గీకార్య ఇత్యర్థః.

నన్వయం కియద్భిశ్శ్లోకైః కృతః కో వాస్యాఘనిర్ణయస్య కర్తేత్యత ఆహ

హారీతో వేఙ్కటాచార్యశ్శ్రుతిస్మృతివిచక్షణః ।
వ్యక్తం శ్లోకశతేనేత్థమకరోదఘనిర్ణయమ్ ॥౧౦౫॥

స్పష్టోఽర్థః.

ఇతి హారీతవంశశ్రీరఙ్గనాథార్యపుత్రసరస్వతీవల్లభా
పరనామధేయశ్రీవేఙ్కటేశవిరచితా స్మృతిసారస
ర్వస్వసమాఖ్యాఽఘనిర్ణయవ్యాఖ్యా సమాప్తా.

శ్రీ

శ్రీరస్తు

అఘవివేచన ప్రారమ్భః

బహుస్మృతీస్సమాలోచ్య సకలానపి సంగ్రహాత్ ।
క్రియతే సుఖబోధార్థం వాక్యైరఘవివేచనమ్ ॥

చతుర్షు మాసేషు గర్భస్రావే పితుఃస్నానమాత్రమ్, జ్ఞాతీనాం తదపి నాస్తి । పఞ్చమషష్ఠయోస్తత్పాతే పితుర్జ్ఞాతేశ్చ స్నానతశ్శుద్ధిః । తత్రైవ కఠినస్య తస్య పాతే ద్వయోరపి త్ర్యహాశౌచమ్ । సప్తమాదిషు చేద్ద్వయోరపి దశాహమాశౌచమ్ । మాతుస్తు మాసత్రయే త్రిరాత్రమ్, చతుర్థే చతూరాత్రమ్, పఞ్చమే పఞ్చరాత్రమ్, షష్ఠే షడ్రాత్రమ్, సప్తమాదిషు సూతికావత్ । సూతికా చ పుంప్రసవే త్రింశద్దినైః స్త్రీప్రసవే చత్వారింశద్దినైశ్శుధ్యతి । తత్ర దశాహమనిరీక్ష్యత్వాశ్రావ్యవచనత్వాది లక్షణమఘం తస్యాః, తదూర్ధ్వమస్పృశ్యత్వకర్మానర్హత్వలక్షణమ్, పితురపి సూతికాగృహవాసాదిలక్షణసంసర్గవతో దశాహమస్పృశ్యత్వాదిరూపమఘమితి । సూతకినాం సర్వేషాం చతుర్దినమఙ్గస్పర్శో౽న్యైనవర్జనీయః, శావే త్వాన్తం వర్జ్యః, యమళోద్భవే పితా త్వా దశాహమస్పృశ్యః । భర్తుః ప్రాప్తమఘం పత్న్యా అపి సర్వత్ర సమానమ్, న తు పత్న్యా అఘం భర్తుః । సంపర్కాశౌచం తు నాస్తి । అఘసంపర్కవతస్తద్దినసంఖ్యమాశౌచం భవేత్ । కన్యకాజననే కన్యాయాస్సోదరభిన్నోదరభ్రాతౄణాం పితృపితృవ్యతత్పుత్రపితామహతద్భ్రాతౄణాం చ దశాహమఘమ్ । పుత్రజననే తు పితుస్సర్వేషాం జ్ఞాతీనాం చ దశాహమఘమ్ । పురుషవిషయే సపిణ్డతా సప్తపూరుషీ, స్త్రీవిషయే తు త్రిపూరుషీ.

ఇత్యఘవివేచనే ప్రథమః ఖణ్డః.

జననమారభ్య అనతీతదశాహశిశుమరణేఖననమేవసంస్కారః । అత్ర పిత్రోస్సపిణ్డానాంచ జనననిమిత్తాశౌచశేషేణైవశుద్ధిః । సూతకాన్తిమదినేచేత్పితుస్తు పునరపిద్వ్యహమ్ । అన్తిమదినస్య రాత్రేరన్త్యయామె అరుణోదయవేళాయాంవా జాతమృతౌత్ర్యహమ్ । దశాహాదూర్ధ్వం దన్తోత్పత్తేష్షష్ఠమాసాత్పూర్వం కన్యాబాలయోర్మృతౌ ఖననం దాహోవా సంస్కారః , తత్ర పిత్రోస్సోదర భిన్నోదర భ్రాతౄణాంచ దశరాత్రమ్ , జ్ఞాతీనాంతు ఖననపక్షే సద్యశ్శౌచమ్, దాహపక్షే త్వేకాహమ్ । దన్తోత్పత్తేష్షష్ఠమాసాద్వాపరం చౌళాత్త్రివర్షాద్వా పూర్వంతయోర్మృతౌఖననం దాహస్త్యాగోవా సంస్కారః, తత్ర పిత్రోర్భ్రాతౄణాంచ దశరాత్రమ్ , సపిణ్డానాంతు బాలమృతౌ ఖననపక్షేదినమ్ , దాహత్యాగయోస్త్రిరాత్రమ్ । కన్యాయాస్తు ఖననే సద్యశ్శౌచమ్ , దాహత్యాగయోస్త్రిరాత్రమ్ । చౌళాత్త్రివర్షాద్వాపరం తయోర్మృతౌ దాహఏవసంస్కారః, తత్రోపనయనాత్సప్తవర్షాద్వా ప్రాగ్బాలస్యమృతౌ పిత్రోర్భ్రాతౄణాంచపూర్ణమ్, జ్ఞాతీనాంత్రిరాత్రమ్ । ఉపనీతస్యానుపనీతస్యవా ప్రాప్తసప్తమవర్షస్యమృతౌ దాహఏవసంస్కారః, పితృభ్రాత్రాదీనాం సర్వేషామపి సంపూర్ణమ్ । కన్యాయాస్తు చౌళాత్త్రివర్షాద్వా పరం వాగ్దానాత్పూర్వం మృతౌ పితృభ్రాత్రోర్దశాహమ్ , జ్ఞాతీనాంతు దినమ్, వాగ్దానాత్పరం వివాహాత్పూర్వంమృతౌ పితృభ్రాతౄణాంపూర్ణమ్ , జ్ఞాతీనాంతు త్రిదినమ్, అత్రైవరజఃప్రాదుర్భావే తేషామపిపూర్ణమ్ । దత్తానూఢాయాస్తు మృతౌవరతజ్జ్ఞాత్యోస్త్ర్యహమ్ , సా చభర్తృగోత్రేణైవ దాహ్యా । అవాగ్దత్తానామపి ప్రాప్తాష్టమవర్షాణాం మృతౌజ్ఞాతీనాం త్ర్యహమ్ , పితృభ్రాతౄణాంపూర్ణమ్ । అయంఖననాదిసంస్కారవికల్పస్త్వనూఢావిషయఏవ, ఊఢాయాస్తు చౌళాత్ప్రాగపి దాహఏవ । మరణానన్తరం యదాదినాన్తరే ఖననాదికంక్రియతే తదాఖననాద్యుత్తరకాలమారభ్యైవ సద్యస్త్రిరాత్రకల్పనా , అయం కన్యాబాలవిషయః । అనాహితాగ్నేర్మరణదినమారభ్యైవదశాహవిధిః , ఆహితాగ్నేస్తు

దహనదినమారభ్యైవ । ఉభయోరపి దహనదినమారభ్యైవ సఞ్చయనే చతుర్థాదిదినగణనా । యజ్వాయజ్వనోర్మన్త్రపూర్వక దాహస్య తదానీమభావే దశాహమధ్యే పునర్దాహే కృతే శిష్టాహమేవాఘమ్, నతు పునర్దాహాది దశాహమ్ । యది దశాహాత్పరం యజ్వనః పునర్దాహస్స్యాత్తదా పునర్దహనదినమారభ్య దశాహమ్ , అయజ్వనస్తు దశాహాదూర్ధ్వమస్థిదాహే పూర్వమాశౌచగ్రహణాభావే జ్ఞాతీనాం దశరాత్రమ్ , పూర్వమాశౌచగ్రహణే ఉదకదానాభావే త్ర్యహమ్ , ప్రాగాశౌచగ్రహణ ఉదకదానే చకృతే త్వఘం నాస్తి । ప్రతికృతిదాహే తు పూర్వమాశౌచగ్రహణాభావే త్ర్యహమ్ , ఆశౌచగ్రహణే ఉదకదానాభావే ఉదకదాననిబన్ధనమాశౌచం త్ర్యహమ్ , ఉభయసద్భావే త్వఘం నాస్తి జ్ఞాతీనామ్ । పుత్రాణాం తు అస్థిదాహే ప్రతికృతిదాహే చ పూర్వమాశౌచగ్రహణే తదగ్రహణే చ పూర్ణమ్। పద్ధ్యాత్యప్యయవ్యతిరేకేణ త్రిధావిభక్తాయా రాత్రేస్తృతీయేఽంశే యది జన్మ స్తు మృత్యవస్స్యాత్తదాపరదినాద్యాశౌచమ్ , యది తత్పూర్వం తదా పూర్వదినాది .

ఇత్యఘవివేచనే ద్వితీయః ఖణ్డః .

పరోక్షే సూతకే శావే చ దశాహమధ్యే జ్ఞాతే సతి సర్వేషామపి శిష్టాహమేవ । పుత్రస్యాపి దశాహమధ్యే సఞ్చయనాత్ప్రాక్పిత్రోర్మృతిశ్రుతౌ శిష్టాహమేవ , సంచయనానన్తరం తు తచ్ఛ్రవణే శ్రవణదినమారభ్య సదా దశాహమేవ । సపత్నీమాతుస్తు పరోక్షమరణశ్రుతౌ వత్సరాత్పూర్వం మాతృవదేవ దశాహమ్ , వత్సరాత్పరం తచ్ఛ్రుతౌ ఔర్ధ్వదైహికే చ కృతే దినమాత్రమ్ , అకృతే త్వౌర్ధ్వదైహికే జననీవద్దశరాత్రమ్, ఔర్ధ్వదైహికే కృతే పిత్రోరపి మరణశ్రుతౌ కనిష్ఠపుత్రస్య వత్సరాత్పరం త్ర్యహమేవ । మహాగురోర్మృతౌ పుత్రస్య ద్వాదశాహమ్ । అతిక్రాన్తస్య దశాహాశౌచస్య మాసత్రయే శ్రుతౌ జ్ఞాతీనాం త్రిరాత్రమ్ , మాసత్రయానన్తరం త్రిషు మాసేషు తచ్ఛ్రవణే పక్షిణీ , సప్తమమాసమారభ్య సంవత్స

రపర్యన్తం తచ్ఛ్రవణే దినమాత్రమ్, సంవత్సరానన్తరం స్నానమాత్రమ్।
ఇదం త్వతిక్రాన్తాశౌచం కృతౌర్ధ్వదైహికవిషయమ్, అన్యవిషయే తు య
జ్ఞ్వాయజ్ఞ్వపునర్గాహెబూక్తప్రకారమెప। అతిక్రాన్తస్య త్ర్యహాశౌచస్య
దశాహమధ్యే శ్రవణే దినమాత్రమ్, దశాహమధ్యేఽతిక్రాన్తస్య పక్షిణ్యా
శౌచస్య శ్రవణే ఏకకాలః, దశాహాత్పరం స్నానమాత్రమ్। అతిక్రాన్త
స్యైకాహాశౌచస్య శ్రవణే దశాహాత్ప్రాగపి స్నానతశ్శుద్ధిః। అనుపనీత
మరణే అతిక్రాన్తాశౌచం పితృభ్రాతృవ్యతిరిక్తానాం సపిణ్డానాం స్యాత్।
అనుపనీతోఽపి ప్రాప్తసప్తమవర్షశ్చేత్పితృభ్రాతృవ్యతిరిక్తానాం జ్ఞాతీ
నాం త్రిరాత్రమ్, పిత్రోర్భ్రాతౄణాంచ పూర్ణమ్, అతిక్రమే కాలాన్త
రేఽపి త్ర్యహమ్, "త్రిషుమాసేషు" ఇత్యుక్తప్రకారమేవ। జననే అ
తిక్రాన్తాశౌచం కస్యాపి నాస్తి, పితుః స్నానమాత్రమ్। అఘాత్ప్రాగు
పక్రాన్తస్య కృచ్ఛ్రాద్యాచరణస్యాఘమధ్యే సమాప్తిశ్చేచ్ఛిష్టాహమ్,
తత్పరం సమాప్తిశ్చేత్తదతిక్రాన్తాశౌచం స్యాత్.

ఇత్యఘవివేచనే తృతీయః ఖణ్డః.

సూతకే వర్తమానే తత్తుల్యపరిమాణం సూతకాన్తరమాగతం చేత్త
స్య పశ్చాదాగతస్య పూర్వశేషేణైవ శుద్ధిః। శావే వర్తమానే తత్తుల్యపగి
మాణం శావం సూతకం వా యది స్యాత్తదా ద్వయోరపి పూర్వశేషేణైవ
నివృత్తిః। సర్వత్ర శావం సూతకం వా పశ్చాదాగతమధికపరిమాణం చే
త్పూర్వశేషేణ న నివర్తతే, కింతు తస్య స్వకాలత ఏవ నివృత్తిః। అనతీత
దశాహశిశుమరణాశౌచం వినా సూతకేన శావస్య నివృత్తిః క్వచిదపి నా
స్తి। పూర్వసూతకస్య దశమదినే ద్వితీయం సూతకం వా పూర్వస్య శావ
స్య దశమదినే ద్వితీయం శావం వా యది స్యాత్తదా పునరపి తదర్థం ద్వ్యహ
మాశౌచమ్, దశమదినస్య రాత్రేరన్త్యయామే అరుణోదయవేళాయాం
యది స్యాత్తదా త్ర్యహమ్, దశమదినస్య రాత్రేరన్త్యయామే తదరుణోద
యవేళాయాం వా సమాగతం ద్వితీయమాశౌచమల్పపరిమాణం చేత్పూ

ర్వశేషేణైవ తస్యాపి నివృత్తిః । జ్ఞాతిమరణాశౌచమధ్యే పితుర్వా మా
తుర్వా మృతిశ్చేత్తన్మృతిమారభ్య దశాహాచ్ఛుద్ధిః, నతు పూర్వశేషేణ ।
మాతృమరణాశౌచమధ్యే పితుర్మృతిశ్చేత్పితృమృతిమారభ్య దశాహాదేవ
శుద్ధిః, నతుమాత్రాశౌచశేషేణ । పితృమరణాశౌచమధ్యే మాతుర్మృతి
శ్చేత్తదా పిత్రాశౌచం సమాప్యానన్తరం పక్షిణ్యాశౌచమనుష్ఠేయమ్, న
తు దశాహాశౌచమ్ । అనుమరణే పక్షిణ్యపి న, కింతు పితృదశాహాదేవశుద్ధిః ।
అఘమధ్యే స్వస్య పుత్రః పుత్రికా వా జాయేత యది తదా మాతుస్సూతకావ
ధిత ఏవ, పితుస్తు దశాహేనైవశుద్ధిః, నతుపూర్వశేషేణ । పూర్వాశౌచ
మధ్యే యంకంచిద్దహతిచేద్దహన దినమారభ్య దశాహేనైవ తస్య దాహక
స్య శుద్ధిః, నపూర్వశేషేణ । యస్తు ప్రథమం యంకంచిద్దగ్ధ్వా తదాశౌ
చమధ్యే పునరపి ఏకం ద్వౌ బహూన్వా దహతి సోఽపి ప్రథమాశౌచశేషే
ణైవ శుధ్యతి । తత్ర పితరౌ దహేచ్చేత్ పితృదహన దినమారభ్య దశా
హేనైవ శుద్ధిః, నపూర్వశేషేణ.

ఇత్యఘవివేచనే చతుర్థఃఖణ్డః

రజోదర్శనమారభ్య స్త్రీణాం త్రిదినమాశౌచమ్ । స్వగృహే పు
త్రీప్రసవే పిత్రోస్త్ర్యహమ్, అన్యత్ర చేన్నాస్తి, ప్రసవస్య స్వగ్రా
మ్యమస్తిచేత్తదాప్యస్తి, మాతులాదిబన్ధూనాం గృహే చేత్తేషాం దినమ్, బ
న్ధువ్యతిరిక్తస్య యస్యకస్యచిద్గృహే చేత్తస్య తద్గృహస్యచ నాస్త్యఘమ్ ।
సమానోదకజననే త్ర్యహమ్, మరణేతు ప్రాగుపనయనాత్సద్యశ్శుద్ధిః, అ
నన్తరమరణే త్ర్యహమ్ । క్షేత్రజాతానాం మరణే జననే చ బీజిక్షేత్రిణో
రుభయోరపి పిత్రోస్త్రిదినమ్, తజ్జ్ఞాత్యోర్దినమ్, ఉపనయనాత్ప్రా
క్తేషాం మృతౌ జ్ఞాతీనాం సద్యశ్శౌచమ్ । బీజిక్షేత్రిణోర్ద్వయోరపి పిత్రో
ర్మరణే క్షేత్రజాతానామపి త్రిదినమ్ । స్వగృహే శ్రోత్రియే మృతే త్రి
దినమ్, అశ్రోత్రియే దినమ్, గ్రామే శ్రోత్రియే మృతే దినమ్, అశ్రో
త్రియే మృతే తదపి నాస్తి । పుత్రీమరణే పిత్రోస్త్ర్యహమ్, పరోక్షే పక్షిణీ ।
పిత్రోర్మరణే పుత్ర్యాశ్చ త్ర్యహమ్, పరోక్షే పక్షిణీ, అనాథాయాస్తు

దశరాత్రమ్ । దౌహిత్రమృతౌ మాతామహమాతామహ్యోస్త్ర్యహ
మ్ , పరోక్షే పక్షిణీ, అనుపనీతశ్చేత్పక్షిణీ, అనుపనీతోఽపి ప్రాప్తసప్తమ
వర్షశ్చేద్దినత్రయమ్ । భాగినేయమృతౌ మాతృష్వసృమాతులయోస్త్ర్యహ
మ్, పరోక్షే పక్షిణీ, ప్రాగుపనీతేః పక్షిణీ । మాతృష్వసృమాతులమాతులానీ
మృతౌ భాగినేయస్య త్ర్యహమ్ , పరోక్షే పక్షిణీ, అనుపనీతశ్చేన్మాతులః
అనూఢా చేన్మాతృష్వసా తన్మృతౌ భాగినేయస్య పక్షిణీ, పరోక్షే స్నానమ్ ।
మాతామహమాతామహ్యోశ్చ మృతౌ దౌహిత్రస్య త్రిరాత్రమ్, పరో
క్షే పక్షిణీ । స్వభార్యాయాం జీవన్త్యాం శ్వశురస్య శ్వశ్ర్వాశ్చ మృతౌ
జామాతుస్త్ర్యహమ్ , పరోక్షే పక్షిణీ , మృతాయాం తు దినమ్ , ప్ర
జాయాం సత్యాం త్రిదినమ్ , పరోక్షే పక్షిణీ, మృతాయాం తు దినమ్ । ఆ
చార్యతత్పత్న్యృత్విగ్యాజ్యశిష్యాణాం మృతౌ త్ర్యహమ్ , పరిణేతారం
విహాయాన్యం భర్తృత్వేనాశ్రితాయాం స్త్రియాం మృతాయాం పరిణే
తుర్జారభర్తుశ్చ త్ర్యహమ్ , తజ్జాతయోర్దినమ్ , భర్తృద్వయస్యాపి మృ
తౌ తస్యాశ్చ త్ర్యహమ్ , ఉభయత్రాపి పరోక్షే దినమ్ , ప్రతిలోమాశ్రయే
బహుపురుషాశ్రయే చ సద్యశ్శుద్ధిః .

ఇత్యఘవివేచనే పఞ్చమః ఖణ్డః .

ఊఢాయాః స్త్రియాస్తు మాతామహమాతామహ్యోర్మాతులస్య
మాతులపుత్రీపుత్రయోర్మాతృష్వసుస్తత్పుత్రీపుత్రయోర్దౌహిత్రయోః స్వ
సుస్తత్పుత్రీపుత్రయోర్భ్రాతుస్తత్పుత్రీపుత్రయోః పితృష్వసుస్తత్పుత్రీ
పుత్రయోః పితృవ్యస్య తత్పుత్రీపుత్రయోః పౌత్రయోః పితామహపితామ
హ్యోశ్చ మృతౌ పక్షిణీ । ఏతేషాం చతుర్వింశతిజనానామేవ మృతౌ
ఊఢాయాః స్త్రియాః పక్షిణీ, నాన్యత్ర । పురుషస్య తు మాతులపుత్రీపు
త్రయోర్దౌహిత్రయోః మాతృష్వసృపుత్రీపుత్రయోః పితృష్వసృపుత్రీ
పుత్రయోః స్వసుస్తత్పుత్రీపుత్రయోః భ్రాతృపుత్రయోః పితృవ్యపుత్రయో
శ్చ పౌత్రయోశ్చ మృతౌ పక్షిణీ । ఏతేషాం త్రయోదశజనానామేవ మృ
తౌ పురుషస్య పక్షిణీ, నాన్యత్ర । ఇయం చ పక్షిణీ ఊఢానాం స్త్రీణాం ఉ

పతితానాం పురుషాణాం మృతావేవ వేతవ్యా, తత్పూర్వం స్నానతశ్శుద్ధిః.

ఇత్యఘవివేచనే షష్ఠః ఖణ్డః.

సపత్నీసుతాయాం మృతాయాం సపత్న్యాః దినమాత్రమ్, సపత్నీమాతరి మృతాయాం సపత్నీసుతాయాశ్చ దినమాత్రమ్ । భిన్నోదరమాతులమృతౌ దినమాత్రమ్ । జ్ఞాయమానసమ్బన్ధే సగోత్రే మృతే దినమ్ । సబ్రహ్మచారిణి రాజ్ఞః స్యాలే చ మృతే దినమ్ । రాజ్ఞః అపరోక్షమృతౌ దినమ్, రాజ్ఞః పరోక్షమృతావేకకాలః । స్యాలస్య పరోక్షమృతౌ సద్యశ్శౌచమ్ । జామాతుర్భగినీభర్తుశ్చ మృతౌ స్నానతశ్శుద్ధిః । బుద్ధిపూర్వకజలప్రవేశవిషభక్షణోద్బన్ధనాదినా మృతౌ తదీయానాం సద్యశ్శుద్ధిః । షణ్డపాషణ్డపతితానాం వృథాజాతానాం వ్యభిచారిణీనామనాశ్రమిణాం సన్యాసినాం చ మృతౌ సమ్బన్ధినాం సద్యశ్శుద్ధిః । బ్రహ్మచారిణస్సన్యాసినశ్చ స్వస్వపిత్రాదిమరణే సద్యశ్శుద్ధాః.

ఇత్యఘవివేచనే సప్తమఃఖణ్డః

ఇత్థముక్తేష్వపి హ్యర్థేషు న కార్యస్సంశయో బుధైః । ద్రష్ట
వ్యాః స్మృతిసాక్షిణ్యః క్రియతే యది సోఽథవా ॥ వినా మూ
లప్రమాణాని న కోఽప్యర్థోఽత్ర నిశ్చితః । నిర్విశఙ్క
మయం గ్రన్థస్తస్మాద్గ్రాహ్యో బుభుత్సుభిః ॥ * ॥

భరద్వాజకులతిలకానన్తదీక్షితత
నుజేన రామచన్ద్రాధ్వరి
ణావిరచితమఘవివేచనం
సంపూర్ణమ్